

A zsinat jelene-jövője

Fél évszázada annak, hogy befejeződött a II. Vatikáni zsinat. A különféle évfordulók gyakran alkalmat adtak arra, hogy elemezzék a zsinaton történeteket, közelebb jussanak a zsinat gondolatvilágának megértéséhez. Ma már inkább a zsinat hatástörténetét vizsgálják: milyen folyamatok indultak el a zsinat után, hogyan váltak valóra annak határozatai? XVI. Benedek pápa a zsinat helyes értelmezését a folyamatosság és a reform szintézisében látta. Folyamatosság, hiszen a zsinat sikeresen nyitotta meg újra a hithagyomány kétezer éves távlatait. Erre alapozva azonban a reformok immár elodázhatatlanná váltak. E szintézis alapján sürgette XVI. Benedek, majd napjainkban Ferenc pápa az egyház megújulását a zsinat szellemében.

Aki ötven év után újraolvassa a zsinati dokumentumokat (és kézbe veszi a zsinat szellemében készült katekizmust), az hitében megerősödve örömmel vallhatja magát az egyház tagjának, és vállalhat részt annak küldetésében. A zsinat feltárta az egyház legmélyebb lényegét: beléhelyezte az üdvösségtörténet végtelen távlatába. A Szentháromság az emberiséget szeretetének közösségébe hívja meg; ez az Istent és embert összekötő *communio* bontakozik ki az egyházban Krisztus nyomán. Az egyház belső életében a *communio* fölfedezése jelentette talán a legnagyobb újdonságot. Hogyan kel életre ez a *communio* a gyakorlatban? — Itt még csak a kezdetén vagyunk egy nagyobb fejlődésnek.

Az ötven év alatt azonban nagyot fordult a világ, amelyben az egyház benne él. Ezért sokat alakult a kapcsolata is a világgal, a többi keresztényekkel és a többi vallásokkal. Nem a dokumentumok aktualitása csökkent — a környezet változott meg. Ma is érvényes: az egyház úgy hirdeti az üdvösség útját, hogy eközben, sőt éppen emiatt, elkötelezett az ember földi boldogulásának előmozdításában is. Az emberiség haladását azonban akkoriban sokkal optimistábban látták, mint napjainkban. Mára kiderült, hogy a technikai-tudományos haladás önmagában nem tesz boldoggá, sőt számos veszély forrása is lehet. Azóta globális méretekben hatalmasra nőttek a különbségek szegények és gazdagok között; kiderült, hogy a természeti kincsek kizsákmányolása súlyosan károsítja lakóhelyünket, a Földet; nem szűntek meg a háborúk, sőt kiszélesedtek a szervezett terrorizmussal. A kérdés most ez: hogyan értelmezzük mai korunk aggasztó jelenségeit a zsinat szellemében?

Váratlan újdonságot jelentett a zsinat állásfoglalása a többi vallásokról, a keresztények egységéről, a másként gondolkodó emberekről is. Ennek nyomán a legkülönbözőbb formákban és fórumokon számos párbeszéd kezdődött el, amelyek, ha olykor akadozva is, számos szép eredményt hoztak. E téren is ideje volna áttekinteni, mely kapcsolatok hogyan alakultak eddig, és milyen kilátásokkal folytathatóak. A zsinat ma is él — ha élünk is vele.

A communio dicsérete

ÖRSY LÁSZLÓ

Az egyház a harmadik évezredben

1921-ben született Székesfehérváron. Egyháztudományi és teológus. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán doktorált. 1943-ban a Jézus Társaság tagja lett. További jogi és egyháztudományi tanulmányait Oxfordban, Leuvenben és Rómában végezte. A II. Vatikáni zsinat idején, 1960-tól 1966-ig Rómában, a Gregoriana Egyetemen a kánonjog professzora, majd a jogfilozófia és a kánonjog professzora a washingtoni Georgetown Egyetemen. — A fordítás alapjául szolgáló angol nyelvű tanulmány forrása: *Studia Canonica* 38 (2004) 5–36.

Bevezetés

A cím nagyralátó tervet jelez. A mögötte álló kérdés messze túlmutat látókörünkön, a jövőbe: vajon *milyen lesz az egyház a harmadik évezredben?* Nyilván nem láthatunk ilyen messze, nem nézhetünk bele egy ezredév mélységeibe.

A kérdés azonban megtévesztő. Nem a jövőt kutatja, a jelenről szól. Hadd fogalmazzam újra két részre bontva: Találunk-e az egyházban észlelt és tapasztalt különféle megmozdulások között olyanokat, amelyeket a jövő előjelének tarthatunk? Mondhatjuk-e, hogy az ezekben rejlő energia képes lehet formálni a közösség életét a jövő századokban?

Az így feltett kérdés érthetőbb. Nem fantáziálunk a jövőről, hanem belevágunk a jelen fölfedezésébe. Figyelmünket nem arra összpontosítjuk, „mi történhet”, hanem hogy mit észlelhetünk itt és most. Tekintetünket a mai egyházra vetjük.

Ellentétes arculatok

Ma az egyház ellentétes képekkel szerepel a köztudatban.

Egyfelől a jól-lét erős képzetét kínálja. A római katolikus közösséget világszerte elismerik; különösen a pápák aktivitása korábban ritkán látott megbecsülést szerzett számára. A Szentszék erős. Kifelé, az egyház jelen van és aktív a nemzetközi szervezetekben, még ha hangja többnyire pusztába kiáltott szó marad is; befelé, a pápaság szorosan szőtt adminisztratív szervezetet épített ki, amely képessé teszi arra, hogy felügyelje a helyi egyházakat, és tekintélyével azonnal közbelépjen, ha szükségesnek ítéli.

Másfelől azonban igen sok helyi egyház (túl sok ahhoz, hogy nyugodtak lehessünk) a világ különböző részein mélyen gyökerező belső gyengeség tüneteit mutatja. Papok hiányában egyre kevesebbszer ünneplik az Eucharisziát: az élet forrása kiszáradóban van. Nem engedik meg nekik, hogy a megbocsátás és gyógyulás szentségét egy megújított formában szolgáltatassák ki (ahogy pedig a zsinat kívánta és a hívők áhították), s így azután kevés gyógyulás történik egy olyan korban, amikor a kegyelem békítő erejére oly nagy szükség volna.

¹Idézzük föl a „kezdetek” történetét, amikor a káosz előzte meg a teremtést. Bár távoli az analógia, de a világosság és az élet Istene annak idején nem kevésbé örködött a kezdet

káosza fölött, mint
a mi örvényeink fölött.

²A központosító politika eredetének részletes történelmi leírását lásd Friedrich Kemp: *Primitiale and episcopal-synodale Struktur der Kirche vor der gregorianischen Reform*. Archivum Historiae Pontificae 16 (1978) 22–66. Saját fordításomban idézem a cikk elején álló latin *Summariumot*: „Az antikvitásban a püspöki szinódusra épülő struktúrák nagyon fontosak voltak, megelőzték a primiciális struktúrákat. A Karolingok és Ottók idejében azonban erejüket veszítették, miközben a primiciális struktúrák egyre inkább eluralkodtak. [Ezek a változások] megváltoztatták a püspökök és a metropoliták viszonyát, ugyanígy a metropoliták és a Szentszék, valamint a Szentszék és a püspökök közötti viszonyt. Kétségtelen, hogy a latin egyház a magának választott úttal elidegenedett a görög egyháztól, amely sokkal inkább megőrizte a püspöki szinódusra épült szerkezetet. Az elidegenedés oly messzire ment, hogy az egyházszakadás elkerülhetetlenné vált.” (2.)

³A központosítás kibontakozásának másik jó összefoglalását lásd Harold J. Berman: *Canon Law: The First Modern Legal System*.

A fiatalokúakkal való visszaélés számos esete egy olyan szervezetet fedett fel, amelynek hiányzik az önvédelemhez szükséges erős immunrendszere; a fertőzés szétterjedhet a testben, mielőtt észrevennék és gyógyíthatnák. Nyugaton az emberek, különösen a fiatalok eltávolodnak az „intézményes egyháztól” (ahogy nevezik), és nem fogják föl, hogy ha elhagyják a látható testet, elvesztik az érintkezést a láthatatlan lélekkel, Krisztus életadó Lelkével.

Mi történik? Ezek az ellentétes arculatok csakis úgy magyarázhatók, hogy a közösségben, az emberek értelmében és szívében elmentmondó áramlatok léteznek. Az eredmény: háborgó örvények. Valóban, az „örvénylő vizek” képpel lehet legjobban leírni az egyház belső állapotát. De ne essünk tévedésbe: a természet törvényei szerint nincs vihar és örvény energiafölség nélkül — az energiára az egyensúlyi állapotra tartó folyamatban van szükség. Tartsuk észben ezt a hasonlatot!¹ Ha az örvényt összeütköző áramlatok okozzák, merre tartanak? És honnan jönnek? Az egyik áramlat fönn kívánja tartani a magas fokon központosított igazgatást; a másik viszont egy új rendre törekszik, amelyet a közösség kíván.

Az egyik áramlat a messi múltban ered. Kezdeményezője VII. Gergely pápa volt a 11. század végén (1073–1085), aki megszüadította nyugati egyházat a mindent átható világi befolyástól. Ez nagyon is esedékes és üdvös beavatkozás volt, ám egyben beindította a központosítás politikáját a nyugati egyházban.² Ez az irányzat nagy lendületet kapott az ellenreformáció idején, és csúcra ért a tizenkilencedik, a huszadik, s most a huszonegyedik században. Nem meglepően mindig nyugaton történt, hogy a „communio” hagyományos katolikus tanát fokozatosan szem elől veszítették, gyakorlata pedig eltűnt. A keleti egyházak inkább hűek maradtak a szinodalitás ősi tanához, s a fa két ága folyvást más irányba nőtt. Ez a „szétfejlődés” talán súlyosabban járult hozzá a két egyház kölcsönös elidegenedéséhez, mint az a szerencsétlen kiközösítés, amellyel az indulatos és meggondolatlan pápai legátus, Humbert Silva-Candida 1054-ben Michael Cerularius konstantinápolyi pátriárkát sújtotta.

Így nyugaton a tizenegyedik század végétől a második ezredévben egy új ideológia és politika bontakozott ki. Magas és alacsony körökben is egyre inkább úgy tekintettek az egyházra, mint merev hierarchikus intézményre, amelyben az isteni ajándékok (kivéve azokat, amelyeket a szentségek által nyerünk el) a pápák, a püspökök és a klérus közvetítésével szállnak alá a közösségre. Ennek megfelelő szervezetet, jogot és gyakorlatot vezettek be, és igazoló tantételeket dolgoztak ki hozzá. Úgy látszott, minden jót felülről kapunk. A feljebbvalók joga tanítani és parancsolni, az alattvalóké a meghallgatás és engedelmesség. Nem csoda, hogy az istenadta értelem és energia „a provinciákban” kihasználatlan maradt.³

A másik áramlat új keletű. Az egyetemes zsinat összehívásával XXIII. János pápa megfordította a központosítás dinamikáját. Meglátta, hogy új rendre és messzire ható reformokra van szükség, s ezt

In: *Law and Revolution*. Harvard University Press, Cambridge, 1983, 199–224. Kempffel lényegében egyetértésben így ír: „A gregorián reformra építve, és különösen Gergely pápa 1075-ös Diktátumaira, a 12. század végi és 13. századi kánonjogászok az egyházban a legfőbb kormányzati hatalmat (*imperium*) a pápának tulajdonították. A pápa volt az egyház feje, az összes többi keresztény az egyház testrészei, tagjai. A pápa birtokolta a tekintély teljességét (*plenitudo auctoritatis*) és a teljhatalmat (*plenitudo potestatis*). Jóllehet a gyakorlatban a pápa hatalmának voltak határai — hiszen csak fokozatosan növekedett, különösen a 13. és 14. században — mégis, a jog szerint, VII. Gergelytől kezdve a pápa volt a legfőbb törvényhozó, a legfőbb végrehajtó hatalom és a legfelsőbb bíró.” (206.)

⁴Hogy ezt a víziót kiemeljem, és hangsúlyozzam, hogy egy egyedülálló teológiai valóságról írok, a latin *communio* kifejezést használok. Bár lefordítható „közösség”-ként, ez és származékai nem adják vissza azt a gazdag tartalmat, amely a latin szó keresztény használatában felhalmozódott.

aggiornamentónak, a kor szintjére emelésnek, megújításnak nevezte, jóllehet inkább a régebbi hagyományhoz való visszatérésként értelmezte tervét. Mikor a zsinat összeült, nem erőltette a püspökökre saját elképzeléseit, hagyta, hogy a püspökök kezdeményezzenek. Azok pedig elfogadták gondviselészerű meghatalmazásukat, és *alulról* adtak új irányt az egyháznak. Négy év alatt négy ülészakot tartva, keserves harcok árán végül friss víziót adtak népüknek. Ki-jelentették, hogy az egyház elsősorban és mindenekelőtt egy „közösség”, „*communio*”,⁴ személyek egyedülálló értelemben vett egyesülése — amelyet Krisztus Lelke alkotott. Ezzel a II. Vatikáni zsinat az egyházzal szóló dogmatikus konstitúcióban (*Lumen gentium*) elsőbbséget adott Isten népének a hierarchia fölött.

Egy termékeny, jövőteremtő zsinat

A II. Vatikáni zsinat a jövőt meghatározó zsinat volt, talán sokkal inkább, mint bármely zsinat a történelemben. Ezért szellemének megértése és „határozatainak” alkalmazása az egyház mindennapi életében hosszabb időt vehet igénybe, mint más hasonló esetben. Ezeknek a határozatoknak ki kell bontakozniuk mind a közösségek, mind pedig az egyes keresztények értelmében és szívében. Hiszen új irányt szabtak az egyháznak, s bár ez az irány most örvényeket okoz, de a századok folyamán majd nyugodt folyammá válik.

A mai egyházban számos belső feszültség található, de ne aggódjunk! Ha a zsinatnak a Lélek adott ösztönzést és lendületet, a Lélek megadja a népnek a kellő erőt, hogy megküzdjön a nehézségekkel. A zsinati atyák hittek abban, hogy amit mondanak és tesznek, a Szentlélek tetszésére van: *placuit Spiritui sancto*.

Ebben a hitben olvashatjuk az idők jeleit. Az emberekben növekszik a hit, hogy az egyház személyek *communio*ja — minden személyé. Ez a *communio* nem azonosítható sem a pápával, sem a papokkal, sem bármely külön csoporttal.

Mit jelent a communio?

Bár nem ritkán hallunk a „*communio* egyháztanáról”, mégis ritkán kapunk mélyenszántó magyarázatot arról a teológiai valóságról, amelyről szó van. Egyesek, akik hivatkoznak rá, könnyen az egység világi modellje felé fordulnak, ami hasznos lehet, de nem elegendő. Mások, ha említik is, gyorsan elmenekülnek még a kifejtés kísérletétől is — ugyanis egy misztériummal állunk szemben, mondják. Valóban misztérium, de ez nem azt jelenti, hogy megértése kudarcra van ítélve.

A hitben megtaláljuk a *communio*t Isten benső életében, aki egy Isten három személyben. Istenben megvalósul az egység a különbözőségben és a különbözőség az egységben. Az isteni „modellben”, bármennyire misztérium is, kulcsot találunk annak megértéséhez, mi-lyen értelemben *communio* az egyház. Az egyházban szerves egységet

⁵A keleti tradícióban a „szinodalitás” mindig is az egyháztan fő témája volt, és a gyakori szinódusokkal váltották valóra. A latin hagyományban, az erős központosítás miatt, a téma nem kapott kellő figyelmet.

alkotnak az egyes személyek, össze vannak kötve. De hogyan? Heribert Mühlen német teológus szerint az egyház „egy személy sok személyben”. Krisztus Lelke lakik mindegyikükben és összetartja őket. Röviden, de a lényegét kifejezően ez a *communio* teológiai valósága. Az egység minden külső megnyilvánulása, például a kollegialitás és a szubszidiaritás, ebből következik. A lélekből és anyagból álló emberek világában a belső és láthatatlan misztériumnak szüksége van arra, hogy külsőleg és láthatóan megnyilvánuljon. Egyik sem létezhet a másik nélkül abban a világmindenségben, ahol az Ige testté lett.⁵

A kérdés tehát a következő: *melyek az egyházban azok a külső struktúrák és normák, illetve milyeneknek kell lenniük, amelyek kifejezik, elősegítik és fenntartják a communio belső kötelékét?* Nem könnyű a válasz, mert csak az erősen központosított működésről van tapasztalatunk. De ne veszítsük el bátorságunkat! Ha a zsinat a *communio* építésével bízott meg bennünket, birtokoljuk ennek eszközeit is. Írásunkban megpróbáljuk felvázolni a *communio* lehetséges távlatait.

A megkeresztelt hívők egyetemes communiója

A beavatás szentségeinek (keresztség, bérmálás és Eucharisztia) látható jelei olyan láthatatlan eseményeknek, amelyeket csak hívő szem vehet észre. Ezek által nyernek az egyes személyek felvételt „Krisztus testébe”, az Ő Lelke által létrehozott testbe. Ezen a szinten nincsenek fölé- és alárendeltek: mindenki Isten népe. Ez a szentek *communiója*, ahogy azt az Apostoli Hitvallás is tartalmazza, ez az eredeti forrása a keresztény emberek méltóságának, jogainak és kötelezettségeinek.

Ez a spirituális *communio* ontológiai valóság, az egyházban létező minden más *communio* eredete és ősmintája. Nem hipotézis, és nem vélemény. A katolikus tanítás magjához tartozik. A Szentírásban az egy Lélek leereszkedése emberek sokaságára világosan hirdeti, a szőlőtőkéről és a szőlővesszőkről szóló példabeszéd pedig ábrázolja. Keleten az „istenülés” tana megerősíti, nyugaton a „bennünk lakozó Lélekről” szóló hatalmas irodalom alátámasztja. Mindegy, milyen képekhez folyamodunk, az üdvözítés melyik eseményére hivatkozunk, az alapul fekvő ontológiai valóság mindig ugyanaz marad: egy személy sok személyben.

Amikor a közösség számára struktúrákat és törvényeket kell alkotni, a *communio* tanához kell fordulnunk, ebből a hitből kell kiindulnunk. Nyilvánvaló, miért: ha létezik egy belső egység, annak külsőleg meg kell testesülnie az egyház gyakorlati életében. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, az egység külső formái csupán szervezeti eszközök lesznek, amelyek lehetnek hasznosak, de nem a hitünkben gyökereznek.

Ezen az egyetemes *communió*n belül a sokféleség gazdagítja a test egészét. Az egyházi rend szentsége sajátos köteléket hoz létre a kléruson belül. A házasság szentsége egyesíti a házastársakat. Az élet-szentségre való meghívásból szerzetesrendek nőnek ki. Mindegyi-

kük a Lélek műve. Mindnek szüksége van látható struktúrára és működési szabályokra.

A II. Vatikáni zsinat, mivel ki akarta emelni a püspökök szerepét, az egyházat „hierarchikus *communiónak*” nevezte [a magyar fordításban: „hierarchikus szervezettel ellátott társaság”]. Tiszteletreméltó kifejezés, hiszen a zsinattól származik, de magyarázatot igényel. A „hierarchikus” a jelző; a *communio* az alany. A hierarchikus arra utal, hogy a szervezet „isteni rendelés folytán” (lásd Trentói zsinat, Canon 6, *de ordine*) külsőleg és belsőleg strukturált. Az egy *communión* belül sok kisebb *communio* létezik. A Lélek Isten népét változatosnak alkotott egységbe gyűjti. Kiegyensúlyozottabb lett volna azt mondani, hogy az egyház „szervezetileg strukturált *communio*”.

A felszentelt személyek communiója: egy külön communio az egyetemes communión belül

Mi az egyházi rend szentsége? Mi történik a felszenteléskor? Szokásosan azt hisszük, hogy a felszentelés egy adomány elnyerése a megfelelő imádságokkal kísért kézfeltétel által. Ezt az eseményt a kegyelem jelének képzeljük el, amint felülről a jelöltre száll. Csakhogy ez a felfogás éppen megfordítja ennek a szentségnek a valódi dinamikáját. A felszentelés ugyanis a Lélek cselekedete, aki felemeli a személyt és beiktatja őt a „szolgáló pásztorok” saját *communiójába*, hogy szolgálják és vezessék a közösséget.

A felszentelt *communiójának* megvan a saját struktúrája: a püspökökből, az áldozópapokból [presbiterekből] és a diakónusokból áll. De ez nem katonai szervezet, ahol a magasabb rangú parancsol, és a többiek engedelmeskednek. Mindnyájan egy közös ajándék részesei; mindnyájuknak egyet kell érteniük és egy szívvel kell dolgozniuk — hiszen testületet képeznek. A rájuk vonatkozó egyházi szabályoknak ezt az egységet kell fenntartania és előmozdítania. A három rend egyike sem rendelkezik egymagában azzal az a belátással és körültekintéssel, amit egy helyi egyházzal (egyházmegyével) való kellő törődés megkíván. A püspöknek másokra is szüksége van egyházmegyéjének kormányzásában.

Communio a helyi egyházakban a püspök és a papok között

A karizmák láthatatlan világában a püspök és az áldozópapok egyetlen szerves „papi” testület tagjai. Így egy hatékonyan működő *presbiteriumot* kell képezniük, a püspök elnökletével. A papi szcenárus léte nem engedmény, hanem teológiai követelmény.

Az engedelmesség fogadalma, amelyet a pappá szenteléskor le kell tenni, a létező szentségi *communio* kontextusában értendő: ez annak a kétoldalú kötelezettségvállalásnak egyoldalú kifejezése, amely a püspök és a pap között fennáll. Az *egység* nem kevésbé kötelezi a püspököt hűsége a papjai iránt, mint a papokat püspökük iránt.

⁶Világok választják el azt a felfogást, miszerint „a püspök felhatalmazza a papot, hogy gondoskodjon a népről”, attól, hogy „Isten felhatalmazza a papot, és a püspök kijelöli a pap szolgálati területét az egyházmegyében”. A korábbi nézet uralta a papság teológiáját a II. Vatikáni zsinat előtt; az utóbbi a zsinat teológiájában gyökerezik. A püspök tényleges magatartását papjaival szemben teológiai elképzelése határozza meg. Hasonló elgondolás áll a pápa és a püspökök viszonyára.

⁷A CIC szerint: „püspökök testülete”, a LG fordításában: „püspöki kollégium”.

⁸Lásd az egyházzól szóló dogmatikus konstitúcióhoz (LG) függelékként csatolt „Előzetes megjegyzéseket” (*Nota praevia*).

⁹A pápát a 12. században kezdték „Krisztus helytartójának” nevezni, korábban a „Péter helytartója” volt használatos. A „Krisztus helytartója” cím vallási buzgóságból született, és a hívők szakadatlan szóhasználatával szentesítette. Sosem tartották azonban pontos teológiai vagy kánonjogi állításnak; ha szó szerint vennék, komoly problémákat vetne föl. A II. Vatikáni zsinat arra törekedett, hogy kiegyensúlyozza e cím egyoldalú

Bár általában a püspökről és „az ő” papjairól beszélünk, valójában mindnyájan Isten papjai. Hatalmukat „a nyáj legeltetésére” nem valamely emberi feljebbvalótól kapják, hanem közvetlenül Istentől a felszentelés szentségében. A püspök szerepe az, hogy papjait, akiket „a Lélek kent fel”, beossa az egyházmegye látható struktúrájába.⁶

Communio a helyi egyházakban a püspök és a papjai meg a diakónusai között

Bár a diakonátus intézményét nemrég állították helyre, a diakónusok nem azt a feladatot látják el, amit a korai századokban. Akkor két feladatuk volt: igazgatták az egyház fizikai javait és anyagi ügyeit (hogy a püspök és a papok felszabaduljanak az Ige hirdetésére); illetve gondoskodtak az árvákról és a szegényekről, általánosabban mondva azokról, akiknek az élete törést szenvedett.

Kívánatos lenne a teljes visszatérés a diakónusok feladatának régi felfogásához, azaz hogy a jótékonytényt gyakorolják, de ez nem csökkenthetné szerepüket a liturgiában, sőt még inkább bevonná őket a közösség mindennapi életébe. Ma számos „állandó” diakónus van, akik részmunkaidőben szolgálnak. Ha teljesen visszatérnénk a régi szerephez, teljes munkaidejű diakónusaink lehetnének.

Communio a püspökök között: a püspöki kollégium⁷

A püspökök testületének természetét tárgyaló teológiai nézetek egyelőre messze vannak a megállapodástól.⁸ Mindenki egyetért abban, hogy strukturált *communio*ról van szó: a pápa a testület feje; ő is püspök, mint a többiek, de a primátus hatalmával rendelkezik püspök-testvérei fölött.

Az egyik iskola szerint a pápának két hivatala van: egy szigorúan személyre szóló, és egy másik, amelyik testületi. A pápa az egész egyház számára Krisztus helytartója, aki a hatalom teljességét birtokolja, és a püspökök testületének feje, aki szerves és nélkülözhetetlen szerepet tölt be a testületben. Ha egy egyetemes zsinat ülészik, a pápa részesedik annak testületi hatalmában — kitüntetett módon, mint annak feje. Ám ha valami rossz irányba menne a zsinat vitái során, a pápa egyszerűen Krisztus helytartójaként, személyes hivatalában lép fel, és feloszlatja a zsinatot.

A másik iskola a püspöki kollégiumot szerves egésznek, és hatalmát oszthatatlannak tartja. A pápának egy hivatala van: ő Péter utóda, és ennél fogva a kollégium feje is. E vélemény szerint Krisztus ígérete, hogy megőrzi az egyház sértetlen egységét, kiterjed a püspöki kollégium egységére is.

Kétségtelen, nehéz kérdéssel állunk szemben. De az a mélyszégyen, ami a *communio*, nehezen egyeztethető össze a „két hivatal”-elmélettel.⁹ A püspökök közötti *communio* a jogok és kötelezettségek sokrétű együttesét hozza létre köztük. Ők együttesen, a pápa elnök-

alkalmazását a pápára, ezért ismételten hangsúlyozta, hogy minden püspök Krisztus helytartója a maga egyházmegyéjében.

Ez lényegében annak megerősítése, hogy egyetlen püspöki hivatal létezik, és mindenki ebben osztozik, aki megkapja a püspökké szentelés szentségét. A pápa ugyanúgy van felszentelve, mint a többi püspök, viszont szélesebb teret kap szentségi hatalmának gyakorlására.

Lásd *Titles, Papal*. In: *The Papacy: An Encyclopaedia*. Routledge, Nem York, 2002, III:1494–1495.

¹⁰A püspöki konferenciákat érintő legutóbbi törvényhozást II. János Pál Apostolos *suos* című, 1998. május 31-én kelt apostoli levele tartalmazza (AAS 90 [1998] 641–658). Frederic McManus a következőket írja: „...ez az Apostoli Levél ‘a püspöki konferenciák teológiai és jogi természetéről’ nagyon erősen kitart az egyes egyházak egyes püspökeinek hatalma mellett, és így úgy tűnik, hogy a konferenciákat másodlagos vagy kiegészítő szerepre szorítja — kivéve azok egyértelműen pasztorális, nem kötelező döntéseit”. In John Paul et al. (szerk.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. Paulist Press, New York, 2000, 22.

letével, kötelesek az egyetemes egyházra gondot viselni. Ennek legfőbb eszköze mindig is az egyetemes zsinat volt, és ez így is marad. Ez az elsődleges és teljes megnyilatkozása a Lélek által alkotott és fenntartott „püspöki szinodalitásnak”.

Püspökök részleges összejövetelei, amelyek nem törlik meg a pápával való *communio*t, szintén autentikus kifejeződései a püspökök egységének. A történelem során ezek a gyűlések szolgálták a helyi egyházak egy-egy csoportjáról való gondoskodást ugyanazon kulturális vagy politikai régióban. Az egyház a kezdetektől fogva elismerte az ilyen részleges gyűléseket, és figyelt szavukra. Következőleg a regionális szinódusoknak — vagy püspöki konferenciáknak — megvan a saját életük és részesülnek a püspöki kollégium hatalmából.¹⁰

Communio Róma egyháza és a többi egyház között: a primátus gyakorlása

Az egyetemes egyház egyes külön egyházak strukturált *communio*ja: a tagokból álló test egészet alkot, és egészként működik. Egy tag sosem függetlenedhet a többitől. Egyikük azonban — Róma egyháza — egyedülálló pozícióban van, amelyhez megfelelő jogok és kötelességek kapcsolódnak: övé az elsőbbség, a primátus. Ez az egyház Péter és Pál egyháza; püspöke Péter utódja, akinek fölhatalmazása van, hogy erősítse fivéreit és nővéreit a hitben, és kalauzolja a népeket az üdvösségükhöz vezető úton. Krisztus Lelke segíti Róma egyházát és annak püspökét feladata ellátásában.

Közel két évezred folyamán Róma egyháza és püspöke kiemelkedő szerepet játszott a hagyomány megőrzésében. Századok teltevel (a nyugati egyház) hívói egyre inkább elismerték, hogy Róma a hithez való hűség sajátos karizmáját birtokolja, ami másoknak ilyen mértékben nem adatott meg. E bizonyosság gyümölcseként mondta ki az I. Vatikáni zsinat a tévedhetetlenséget, az ebből adódó rengeteg nehézség ellenére is.

Ám a II. Vatikáni zsinatot követő intenzív párbeszéd a római katolikus *communio* és más egyházak és közösségek között felszínre hozott egy problémát: általános kívánság mutatkozott a változásra a péteri szolgálat gyakorlásában. Ez a törekvés gyakorlatilag egyhangú a Rómától elkülönült keresztény közösségek részéről, és római katolikus oldalról is többen megerősítették. II. János Pál meghallotta ezeket a hangokat és az *Ut unum sint* című enciklikájában elismerte kérésük jogosságát. Egy rendkívüli kéréssel válaszolt: „A Szentlélek adja nekünk világosságát, és világosítsa meg egyházaink minden lelkipásztorát és teológusát, hogy — természetesen közösen — meg tudjuk találni azokat a formákat, melyekben ez a szolgálat úgy tudjon megvalósulni, hogy mindkét fél a szeretet szolgálatát lássa benne. Mérhetetlen feladat, melyet nem utasíthatunk el, s amit nem lehet egyedül véghezvinni” (95–96).

A pápa kívánságát egyszerre jellemzi a bizonyosság és a bizonytalanság. Biztosnak látszik abban, hogy új formákra van szük-

¹¹Néhány példa: a püspökök, akik félnek önálló döntést hozni és Rómától kérnek útmutatást, akár szükséges, akár nem, legalább annyira hozzájárulnak a központosításhoz, mint bármely római hivatal. Teológusok, akik a pápa személyes teológiai véleményét katolikus doktrínává emelik föl (jóllehet ez sosem volt a pápa szándéka), lerombolják a szellemi sokféleséget az egyházban.

Hívők, akik a „szent pástoroknak” (vö. 212. kánon) járó köteles tiszteletet személyi kultuszszá torzítják, Krisztus testét, az egyházat sértik meg.

¹²Szent Bernátot a szubsidiaritás-elv egy korai támogatójának tekinthetjük, bár maga aligha hallhatott erről az elvről. Ezt írta III. Jenő pápának: „A te [legfelsőbb] hatalmad ennél fogva nem az egyetlen, amely Istentől származik, vannak közbülső és alsóbb hatalmak is. (...) Szörnyeteget teremtesz, amikor, kihagyva a kezét, az ujját a fejre függeszted.”

A szövegösszefüggésből világos, hogy Szent Bernát adottnak vette a közbülső struktúrákat (például a metropolákat), amelyeket a pápaság nem nyelhet el. Lásd még

Eugene III. In: *The Papacy: An Encyclopaedia*, i. m. 2002, 1:533.

sége „a szeretet szolgálatának”, amelyre meghívást kapott; szavai azt jelzik, hogy lényeges változások nélkül nem lehet szolgálatát a szeretet szolgálataként felfogni. Mégis bizonytalan abban, hogyan lehetne vagy kellene a megrögzült gyakorlatot megváltoztatni; tudja, hogy az új út keresése óriási feladat, amit nem tud egyedül megoldani. Bármilyen ijesztő is azonban a feladat, „nem utasíthatjuk vissza”. Segítséget kér. Kiáltása a *communio* csodaszép megerősítése: minden keresztényt meghív, hogy legyen társa a keresésben és a felfedezésben.

A pápa felhívása nyitott fülekre talált: számos könyv és cikk válasszolt neki. Ezek a művek figyelemreméltók, de összességében nem adtak megfelelő megoldást. Legtöbbjük nem ismerte föl a kérdés átfogó voltát: a pápa hivatalára szűkítették le, ennek különféle módosítását javasolták. Részben úgy, hogy a pápaságot vonzóbbá tegyék a Rómán kívüli keresztények számára; részben úgy, hogy az egyház belső igazgatása jobban összhangba kerüljön a II. Vatikáni zsinat tanításával.

A pápaság azonban nem önmagában létezik, hanem a katolikus *communio* szerves része. Nincsen mód megtalálni „azokat a formákat, melyekben ez a szolgálat úgy tudjon megvalósulni, hogy mindkét fél a szeretet szolgálatát lássa benne” anélkül, hogy az egész római katolikus egyház — a közösségek és az egyes személyek — ne hajtana végre gyökeres fordulatot a pápasághoz való viszonyában. Ha a pápaságnak meg kell változnia, a hívőknek is.¹¹ A reform nem érhető el másként, csak összhangzó dialektikus mozzanatokkal.

Eszerint a primátus gyakorlásának reformja csak akkor lehetséges, ha azt a *megfelelő átalakulások egyenlítik ki a közösség egészében*. Ez az átalakulás nehezebb lehet, mint a pápai hivatal gyakorlásának új módjára térni. Keményebb feladat az elvárásokat megváltoztatni a nép egészének gondolkodásában és szívében (a püspököket is beleértve), mint új adminisztratív eljárásokat bevezetni. Ha a pápaság kész lenne is lemondani némelyik hatásköréről alacsonyabb szervek javára, az utóbbiaknak, elsősorban a püspököknek és testületi szerveknek, késznek és alkalmasnak kell lenniük ezek átvételére, sőt akarniuk kell ezt. Mindenütt fordulatra, megtérésre van szükség.

Az ilyen reformok terjedelme és működésmódja még homályban van. A pápaság elleni támadások hosszú időn át védekezésre kényszerítették a katolikus tudósokat; nem jutott idejük és erejük arra, hogy a primátus belső szerkezetét és gyakorlatát elemezzék, és azután reformot javasoljanak. A legutolsó ilyen jelentős munka talán Clairvaux-i Szent Bernát levele volt III. Jenő pápához (uralkodott 1145–1153) *De consideratione* címmel (keletkezett 1150–1152). Ebben Szent Bernát kormányzatának decentralizálására hívta föl a pápát.¹²

Nagy változások idejét éljük. Ezért a legnagyobb elővigyázatossággal kell kérdéseinket megfogalmazni. Úgy szeretnénk kiegyensúlyozottabb struktúrákat felkutatni, hogy közben ne zavarjuk meg életfontosságú erőik működését.

Szerzetesrendek a *communio* egyházában

A „szerzetesrend” kifejezést olyan széles értelemben használom, hogy felölelje „a megszentelt élet intézményeit”, „az apostoli élet társaságait” és a „világi intézményeket”. Ezek mindegyike egy *communio*t alkot nagyobb *communio*kon belül, ami lehet egy egyházmegye vagy az egyetemes egyház. Mindegy, milyen struktúrájuk van és milyen szabályokat követnek, ha a harmadik ezredévben virágozni akarnak, el kell sajátítaniuk és gyakorolniuk a *communio* lényeges elemeit. Ezt kell művelniük saját közösségükben és a helyi és az egyetemes egyházhoz való viszonyukban. Egyeseknek ez könnyű lesz, főleg, amelyeket az első évezredben alapítottak: Szent Benedek Regulája utat mutat, hogyan kell fölépíteni kis „Isten városait”, amelyekben a *communio* uralodik. Amelyek a második ezredévben jöttek létre, s különösen, amelyek a Trentói zsinat után, azoknak esetleg sokkal átfogóbban kell átalakítaniuk struktúráikat és működésüket, amelyekben annak idején az erősen központosított egyházat utánozták. A szükséges reformokra törekedni nem hűtlenség a karizmatikus alapítókhoz, sokkal inkább hűség az egyetemes egyház mindig fejlődő karizmatikus életéhez. Aki olyan struktúrákhoz és szabályokhoz ragaszkodik, amelyeket a történelmi körülmények szültek, és amelyeket az egyház maga mögött hagyott, az a pangást és szomorú véget választja.

A közösségeknek maguknak kell megtalálniuk a megújult életformát és annak eszközeit. Eredeti karizmájuk képessé teszi őket erre, hiszen annak élő víz forrásának kell lennie, nem pedig élettelen kőbe vésett szabályoknak. A Lélek, aki az alapítókat ihlette, nem halott, és nem távozott el. A Lélek alkotó bőkezűsége mindig jelen van. A messzemenő ragaszkodás a távoli múlt szokásaihoz halálos hitehagyással ér fel az életadó jelen szempontjából.

Családegyházak

Hiányos lenne ez a tanulmány, ha nem fordulna kellő figyelemmel a „családi egyházak”, azaz a keresztyén családok felé. Ezek mindegyike *communio*, és nagyobb *communio*ok része: plébániáké, egyházmegyéké, az egyetemes egyházé. Csak egy modern eltévelyedés tartja a családot privát intézménynek, holott nem az. A család természeténél fogva a társadalom építőköve.

A virágzó középkorból eredő egyházjogi hagyományunk, főleg a római jog hatására, a házastársak közötti szerződésnek tekinti a házasságot, s ezzel elhomályosítja annak egyházi jellegét. A keleti egyház nagyobb súlyt fektet e szentség egyházi jellegére: a felszenteléshez teszi hasonlóná. Az egyház az esketést végző pap által a párra szent feladatot ruház: hozzá kell járulniuk Isten földi országának növekedéséhez, új tagokat adva annak. Egyes szerzők egyenesen azt állítják, hogy a „koronázás” szertartása az ősi „kézrátételből” származik: a házastársakat „fölszentelik” a nyilvános szolgálatra az egyházban.

A nyugati egyház közelebb került a keleti állásponthoz, mióta megköveteli a szentség kiszolgáltatásában, a házasságkötésnél egy jelenlévő pap közreműködését — legalábbis rendes körülmények között. Vajon ebben a szabályban tanbeli fejlődést is láthatunk?

Communio és ökumenizmus

A keresztény egyházak és közösségek egységének helyreállítása lényegében egy már létező *communio* tökéletesítése, amely a közös hitvalláson és az azonos keresztiségen alapul.

Nincs mindenhol alkalmazható szabály arra, hogyan teljesezhet ki ez az egység; hiszen gyógyulási folyamatról van szó. S a gyógyítás művészete nem egysíkú: legalább annyira új kapcsolatok kiépítésében áll, mint régi akadályok eltávolításában. Beletartozik a fordulat, a megtérés, mind a közösségek, mind az egyes személyek értelmében és szívében. Nekünk, katolikusoknak kezdettől fogva és mindvégig észben kell tartanunk, hogy nem a „szakadárok” vagy „eretnekek” csoportjait szándékozunk „visszavezetni Krisztushoz”, hanem találkozni szeretnénk a hitben, reményben és szeretetben. Az „elszakadt” közösségek tőlünk szakadtak el, nem Krisztustól. Az ő Igéjének adták át magukat ezek a közösségek is, az ő szent rítusait kapták meg ők is. Ez a megközelítés megóv attól a tévedéstől, hogy a gyógyítás folyamata csupán a jól szervezett dialógusokon elért közös álláspontokban állna. Ezek ugyan nélkülözhetetlenek — de az elméleti megegyezések a közösség egyetértése és folyamatos támogatása nélkül nem képesek egységet létrehozni. A II. Lyoni zsinat (1274) és a Firenzei zsinat (bezárva 1445-ben) utóélete bőséges bizonyítékkal szolgál erről. Ha ma azt halljuk, hogy az egyházak párbeszéde nem hozza meg a várt gyümölcsöket, a félreértésen alapuló várakozásokban kell keresni az okot. Itt az idő, hogy életszerűen nézzük a kérdést: ha a keresztények együtt imádkoznak és együtt gyakorolják a jótékonytságot, legalább annyira, sőt hatásosabban segítik elő az egyházak egyesülését, mint a szakértők dialógusai.

Az egyházi vezetők megállapodásába vetett túlzó reményeket nem támasztja alá sem a történelmi tapasztalat, sem az egyház *communió*ként való felfogása.

Következtetés: pillantás a jövőbe

A II. Vatikáni zsinat 1965-ben a Szeplőtelen fogantatás ünnepén ért véget. A Szent Péter templomban tartott ünnepi mise után Yves Congar, aki oly sokat tett a zsinat sikeréért, ezt írta naplójába: „Ma az egyházat a világba küldték: ad gentes, ad populos. *Incipiendo, non a Ierosolyma sed a Roma* [Nem Jeruzsálemből kiindulva, hanem Rómából]. A zsinat robbanni fog [*va éclater*] a világban. A pünkösdi pillanat, mit XIII. János megjósolt, ma valóságá vált.”

Évtizedek teltek el, s ma visszanezünk. Igaza volt Congarnak? Valóban robbant a zsinat a világban? Úgy látják-e a Föld népei, hogy az egyház új ruhában és új üzenettel jön felénk?

Úgy tűnik, az ellenkezője történt. Miközben az egyház bizonyos tekintetben sokkal láthatóbb lett, mint valaha, súlyos belső gyengeségeket is mutat. Amit a zsinat elért, nem vált robbanó erővé a világban. Vajon félreértette Congar az idők jeleit és — a zsinat utolsó ülésének diadalittasságában — hamisan profétált?

Nem. Congar jól látta, mi történik. Szeme éles volt, ítélete helyes. De vele is az történt, mint a bibliai profétákkal: előre látta a változásokat, de azt nem, mennyi idő múlva érkeznek el. Egy távoli eseményt jelenvalóként érzékelt. A diadalmas *Te Deum* hatása alatt nem gondolt bele, mennyi idő kell, míg a felismerésből tett lesz, míg a látomás törvényekben ölt testet. Annyira betöltötte a zsinati határozatok nagyszerűsége, hogy nem vett tudomást a nehézségekről, amelyek végrehajtásuk útjába állnak.

A zsinati vitákat gerjesztő ellentétes erők ma az egyetemes egyházban ismét tevékenyek; a zsinat mintegy újra lejátszódik a teljes közösségben. A második ezredévet jellemző erős központosítás irányzata jelen van és érvényesül; de a *communio*t előmozdító irányzatok erősek és hatékonyak.

Mai egyházunkban jócskán tapasztaljuk a zsinattól való rejtett elhatárolódást, többnyire úgy, hogy addig értelmezik újra és újra, amíg végül jelentéktelenné és lényegtelenné válik. Azonban az egyházban mindenütt érezzük az óriási igényt is a zsinat tanításának és határozatainak megvalósítására.

Mi lesz ennek a vége?

Az egyház Isten kezében van. Ám ha megpróbáljuk kifürkészni a jövőt és feltesszük a kérdést, *mi fog történni*, helyes és igazságos felidézni azt az állítást, amelyet először a jeruzsálemi apostoli zsinat használt: „úgy tetszett ugyanis a Szentléleknek és nekünk” (vö. ApCsel 15,28). Az egyház azóta is állhatatos hittel vallja, hogy a nagy zsinatok határozatai tetszenek a Szentléleknek, és olyan benső erejük van, amely nem veszhet el a történelem folyamán. Amit Isten ösztönzött, annak Isten jó véget ad. Isten által elhatározott időben a zsinat teljes ragyogásában ki fog emelkedni, radikális követeléseivel együtt, amelyeket Congar olyan jól felfogott. VII. Gergelyre úgy emlékezünk, mint aki elindította az erősen központosított egyházkormányzást. Ezer év múlva talán úgy fognak emlékezni XIII. Jánosra, mint aki megfordította a folyamatot, és az egyházat a *communio* ösvényére vezette. Áldott legyen a neve!

A zsinat vége felé, amikor a végeredmény már biztos volt, Congar ezt is följegyezte naplójába: *vidimus — videbimus mirabilia*, „csodákat látunk, csodákat fogunk látni”.¹³ Eredeti kérdésemre, *mit hoz a jövő?*, a helyes válasz ez: Isten által adott időben *vidimus — videbimus mirabilia*, „csodákat látunk, csodákat fogunk látni”.

¹³Uo. 503.

Az egyház helye a mai világban

TÖRÖK CSABA

1979-ben született. Katolikus pap, az Esztergomi Hit tudományi Főiskola oktatója. Legutóbbi írását 2015. 3. számunkban közzöltük.

„A helyzet nagy bonyolultsága következtében nagyon sok kortársunk nem képes jól fölismerni az örök értékeket és azokat összhangba hozni a most jelentkező új értékekkel; ezért amikor a dolgok jelenlegi menetén — remény és szorongás között — töprengenek, nyugtalanság vesz erőt rajtuk. Pedig épp a dolgok menete szólítja, sőt kényszeríti az embereket válaszra” (GS 4).

A II. Vatikáni zsinat záró dokumentuma, a *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció az előszó után (nr. 1–3) a bevezetésben tárja fel a dokumentum szándékát — ennek értelmezési kulcsa a 4. pont (*Remény és szorongás*). Előttünk áll az a pasztorális elkötelezettség, de realizmus is, amellyel az egyház igyekszik eleget tenni lényegéből fakadó küldetésének. Felmerül a kérdés: ötven esztendővel a zsinat után hogy vonhatjuk meg a GS recepciójának a mérlegét, mit értünk el, s milyen kihívások várnak még ránk?

1. Topológia

¹Lásd Christoph Theobald: *La réception du concile Vatican II*, vol. I: *Accéder à la source*. (Unam Sanctam n.s. 1.) Cerf, Paris, 2009, 773sk.

²Lásd Hans-Joachim Sander: *Theologischer Kommentar zur Pastoral-konstitution über die Kirche in der Welt von heute Gaudium et spes*. In Peter Hünermann – Bernd Jochen Hilberath (szerk.): *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*. Herder, Freiburg im Breisgau, 2005, 2009, vol. IV, 581–886; itt: C. *Würdigung (sehen-urteilen-handeln)*, 827–869.

Az 1965 januárjában tartott aricciai találkozón született meg a dokumentum végső váza, s az erre következő tavaszi időszak rögzítette az azóta igen elterjedt *látni–megítélni–cselekedni* hármast. Ez az elv Christoph Theobald szerint az *Actio Catholicától* ered,¹ ám jelen van egyrészt az óvilági gyakorlati-politikai teológiában, másrészt a latin-amerikai CELAM-konferenciák irataiban, az 1968-as medellíni konferenciától kezdve. Legutóbb a 2014-es rendkívüli szinódus zárójelentésében, majd az ennek az alapjain építkező, a 2015-ös rendes szinódust előkészítő dokumentumban találkozhattunk vele. Ez a hármas kifejezetten alkalmas arra, hogy vonalvezetőként szolgáljon a GS-értelmezésben, miként azt Hans-Joachim Sander alapos kommentárja is mutatja.²

A kiindulópont — *látni* — világos megfogalmazást nyer nemcsak a GS 4-ben, de különösen is a II. résznek a kortárs valóságot vizsgáló fejezeteiben, azok bevezetéseiben. Ennek a valóságot megvizsgáló magatartásnak van bibliai megnevezése: *olvasni az idők jeleit* (lásd GS 4; vö. Mt 16,3). Ez a hívő magatartása, akinek fel kell ismernie a messiási *kairoszt*. Egy helyütt az Őszövetségben is találkozunk ezzel a kifejezésmóddal, ám ott alanya az Isten: „A Magasságbeli ismer mindenedeket, s világosan látja az idők jeleit” (Sir 42,18b). Itt a Mindenható szívét-vesét vizsgáló látásáról van szó, amely az ember bensejét és történeti-társadalmi külvilágát egyaránt a legnagyobb mélységig ismeri. Jézus maga is ilyen „szemmel” érkezik közénk (vö. Jn 2,25). Amikor tehát az egyháznak, illetve a hívőnek olvasnia kell az idők jeleit, tu-

lajdonképpen arra vállalkozik, hogy Isten módjára, az ő „szempont-rendszerében” lássa a valóságot.

A kettős hűség elve

A II. Vatikánum szándéka szerint ez megelőzi a hit rendje szerinti megítélést. Ennek oka a IV. ülészakon a GS tervezetét bemutató reláció szerint a következő: „Ez a szöveg inkább evangéliumi, és nem technikai akart lenni, olyan egyszerű szavakat alkalmazva, mint amilyenek az Evangélium szavai is — akárcsak a »szív« szó (...). Sokkal inkább dinamikus, mintsem elvont és elméleti akart lenni, hogy közel legyen az emberek problémáihoz (...). Végezetül, a lehető leginkább törekedett arra, hogy hűséges legyen a hit igazságához, ugyanakkor az emberi élet valóságához.”³ Itt fogalmazódik meg — az idők jeleinek olvasásából fakadó — kettős hűség elve: *ad extram* az emberi valósághoz, *ad intram* a hitigazságához. Ezzel a dokumentum tulajdonképpen kétközpontúvá válik: van egy belső (dogmatikus) és egy külső (pasztorális) gyűjtőpontja.

³AS IV/a, 557; idézi Christoph Theobald: i. m. 775.

A *helyzet* megvizsgálása, majd értékelése nemcsak az emberi *conditio*, hanem a teológiai *locus* kérdését is felveti: az Evangélium meghirdetésének, átadásának, alkalmazásának a helyéről van itt szó. Ez a régi, Melchior Cano-i *locus* mint forrás-elv egyfajta pasztorális-topológiai kiterjesztése. Hiszen a hitigazság mint *locus proprius* mellé odaáll az emberi valóság mint *locus alienus*. Ez az idegenség (*alienitas*) azonban pluralitást, s ebből kifolyólag relativitást is magával hoz: a valóság ezerféle arcot mutat, s olyan teológiai forrásokat hoz (például szociológia, kulturális antropológia), amelyek se nem egységesek, se nem egyértelműek, és nem világosan „teologizálhatók”. Amikor tehát a GS az egyház helyét keresi a mai világban, akkor bekerül a kétpólusú feszültségnek ebbe az erőterébe. Innen származtatható két olyan adottság, amely mind a mai napig meghatározza a GS recepcióját:

Közelség és távolság

1) *Közelség és távolság*. Leginkább a német teológia mutatja meg a GS befogadása terén fellépő kettősséget: a közeledést, aminek fő oka a nyelvezet, gondolkodásmód, hozzáállás megváltozása; egyzersmind a távolságvételt, aminek alapja a dogmatikus mag féltéséből, a hitigazság iránti aggodásból fakad. Joseph Ratzinger GS-olvasatai emblematikus módon mutatják meg e paradoxalitást,⁴ amely más, nem csak német hittudósokat is jellemez.⁵

⁴Lásd Hans-Joachim Sander: i. m. 838–844.

⁵Lásd uo. 844–859.

Ismeretelméleti akadály

2) *Ismeretelméleti akadály*. Míg a bibliai „idők jeleinek” az értelmezése elsődlegesen teológiai kérdés, addig az emberi valóság jeleinek az olvasása autonóm modern, posztmodern tények és hermeneutikák teológiai meghallgatását és befogadását követeli. Ez azonban — miként ezzel a zsinat is tisztában volt — ezen „források”, helyek sokfélesége és teológiaiatlansága, vagy egyenesen teológiaellenessége okán ismeret- és tudományelméleti gondot okoz. Képletesen szólva: hogyan jussunk el kívülről belültre? Megvan-e ehhez a szükséges *modus procedendink*?⁶ A probléma nem ismeretlen a hittudomány előtt. Maurice Blondel — Szent Ágoston gondolatát parafrázálva — így fogalmaz: *ab exteriora ad interiora, per interiora ad superiora*.⁷

⁶Vö. Christoph Theobald: i. m. 792sk.

⁷Maurice Blondel: *Le point de départ de la recherche philosophique*. In uő: *Œuvres complètes*, vol. II, 558; idézi uo. 785.

⁸Lásd Török Csaba:
A kultúrák Lelke. Új
Ember, Budapest, 2013,
80–90 (A II. Vatikáni
Zsinat) és 264–270
(A kulturális pluralizmus
teológiai vetületei); vö.
uő: A Gaudium et spes
kultúrafelfogása. Vigilia
77 (2010/10) 731–739.

⁹Erre utal például Hans-
Joachim Sander: i. m. 841.

**Egy hit – sokféle
inkulturált egyházi
valóság**

¹⁰Vö. uo. 843.

A GS által bejárt kivánt topológiai hitút vonal tehát korántsem problémamentes, a benne rejlő feszültségek kétarcúvá teszik a teológiai (és tanítóhivatali) befogadást. Az első adottság kapcsán azt kell mondanunk, hogy a GS kultúrafelfogásának hiányossága, a kortárs kulturális antropológia metodikájának nem eléggé mély befogadása — amelyre korábban magunk is utaltunk⁸ — sejlik fel a háttérben. Az antropológia ugyanis felismerte a kulturális relativizmus elvének elengedhetetlenségét, vagyis annak igényét, hogy minden kulturális jelenséget a saját kontextusában vizsgáljunk és értékeljünk. Ha nem így járunk el, végül nem megítélünk, hanem rangsorolunk, külsődleges kategóriákba sorolunk be, végül pedig elítélünk. A kulturális pluralizmus és az ezáltal a kultúra hermeneutikája terén elvárt relativizmus az érzéketlen teológiai szakirodalomban sajnos egybeemosódott az értékrendi-morális relativizmussal vagy a dogmatikai relativizálás rémével, a kettőt képtelenek vagyunk külön kezelni.⁹ Az utóbbiak negatív megítélése képtelenné tesz az előbbieket következő keresztyűvitelére. Sajátos következménye ennek az, hogy bár támogatjuk a helyi egyházakban lezajló inkulturációt (a zsinat még csak akkomodációról vagy adaptációról beszélt), nehezen tudunk számot vetni az egyházi pluralitás és relativitás jelenségével, amely pedig (részben épp az inkulturáció okán) szükségszerűen fellép körünkben.¹⁰ Az egy hit – sokféle inkulturált egyházi valóság viszonyának feltárásában mutatkozó bátortalanságunk (amely részben a kultúra absztrakt, a szaktudományokból nem eléggé merítő elemzésével magyarázható) leküzdésének egyik előfeltétele a második fent nevezett adottság kellő teológiai elemzése lenne.

A GS topológiai távlata mindaddig kissé idegen és távoli marad tőlünk, amíg nem vállalkozunk egy nagyon őszinte és valóban emberi szembesülésre, aminek komoly akadálya egy olyan érzés, amit dogmatikai (vagy morális) félelemnek nevezhetünk.

2. A megtestesülés paradigmája

A teológia hajlamos arra, hogy a GS két gyújtópontját, az *ad extram* és az *ad intram* szempontot ellentétként fogja fel, mintha az egyik erősebb hangsúlyozása szükségszerűen magával hozná a másik elgyengítését. Aki a valóság sokféleségének külső szempontját helyezi első helyre, máris aláássa a dogmatikus alapzatot? Aki komolyan veszi a hit kijelentéseiben rejlő feltétlen igazságigényt, szükségszerűen érzéketlen lesz a pluralitásban létező kulturális valóság felé? Ha így van, akkor a GS „dinamikus”, topológiai és pasztorális látásmódja utópia.

Van-e kiút ebből a dichotómiából? Ha paradigmaként tesszük magunkévá a krisztusi két természet khalkedóni dogmáját (keveredés nélkül, de szétválaszthatatlanul), akkor megválaszolhatjuk a külső fókusz(ok) pluralitásának és a belső fókusz egységének a viszonyát. Hiszen megtestesülése révén az Isten emberi-kulturális identitású személlyé vált, ily módon belépett a kultúrák pluralitá-

¹¹Vö. Hans Urs von Balthasar: *Das Ganze im Fragment. Aspekte der Geschichtstheologie.* Johannes Verlag, Einsiedeln, 1990².

¹²Lásd Török Csaba: *A kultúrák Lelke,* i. m. 114–120.

¹³Ehhez lásd Török Csaba: *A GS 22 „isten-emberi” teológiai paradigmájának fundamentál-teológiai értelmezése.* In Puskás Attila – Perendy László (szerk.): *A II. Vatikáni zsinat: Isten ajándéka az egyház és a világ számára.* (Varia Theologica 5.) Szent István Társulat, Budapest, 2013, 246–263.

Párbeszéd

¹⁴Itt további elemzés tárgyává válhatna a jánoszi teológia órája, mostja. Ez már csak azért is érdekes szempont, mert így a topológiai olvasat végül egyesül a „kairológiaival”; vö. Christoph Theobald: i. m. 791.

Szolidaritás

¹⁵Ehhez lásd Török Csaba: *A GS 22 „isten-emberi” teológiai paradigmájának fundamentál-teológiai értelmezése,* i. m. 257–260.

sába. Tettei és szavai (vö. DV 4) egyszerre egyediek (s ezáltal egyik a sok lehetséges emberi gesztusnyelv és kulturális nyelvezet között) és egyetemesek. A feltétlen a feltételesben, *das Ganze im Fragment* került teljességgel kinyilatkoztatásra.¹¹ Ebből a teológiai intuícióból komoly kérdések és elemzendő feladatok származnak.¹²

A GS 22 — amely a zsinat leggyakrabban idézett szöveghelye, egyszersmind a GS egyik teológiai középpontja, a *látás* után a *megítélés* alapja — ebbe az irányba mutat.¹³ Krisztus-központúsága egybekapcsolja az Isten és az ember kinyilatkoztatásának a teljességét. Az isteni kinyilatkoztatása Jézus Krisztusban — a megtestesülés miatt — különválaszthatatlan az emberi feltárásától. Így tehát az evangéliumi, messiási tónusú „idők jelei”, amelyeket a hívőknek olvasniuk, értelmezniük kell (Mt 16,3), összefonódnak azokkal az „időjelekkel”, amelyeket az Isten maga olvas az emberi valóságban (Sir 42,18b),¹⁴ még hozzá az üdvrend összefüggésrendszerében. Ezen a ponton azt kell mondanunk, hogy bár a GS egyháztani konstitúció, teológiai forrásvidékét mégis alapvetően határozza meg a DV kinyilatkoztatásról nyújtott tanítása.¹⁵

Amennyiben tehát a Krisztus-központú, üdvrendi kinyilatkoztatás-teológia (DV) távlatába helyezzük a GS topológiai hitértelmezését, járható ösvényre találunk. Ezen előrehaladva — a megtestesülési logikát követve — legalább három kijelentésre eljutunk:

1) *Amint Krisztus megtestesülésében valamiképpen minden emberrel egyesült (GS 22), úgy az egyháznak magának is tetet kell öltenie az emberi valóságban.* Ennek előfeltétele a *dialógus*, amely nem egyszerűen monológyszerű, agresszív evangéliumhirdetés, hanem figyelmesség, odahallgatás, érzékenység. E párbeszéd az egyházi identitás elidegeníthetetlen alkotóeleme. VI. Pál az *Ecclesiam suam*ban azt írta, hogy „az egyház szó, az egyház üzenet, az egyház párbeszéd” (ES 67). Ez a látásmód tükröződik a GS 92-ben, amelynek címe: *Párbeszéd mindenkivel.* A „mindenkit magához ölelő”, a „mindenkihez odaforduló” egyház jele a világban meglévő testvériségnek (lásd uo.), s folytatja azt az egybegyűjtési küldetést, amelyet a világba lépő Fiú az Atyától kapott. Az egyház nem zárt identitású tárgy, hanem nyitott önazonosságú *helye* a párbeszédnek, ekként lesz az üdvösség *egyetemes* szentsége.

2) *Ha Krisztus minden emberrel egyesült, akkor ez sajátos kapcsolatot hoz létre az egész emberiségben belül.* A fenti megfontolások révén teológiai tartalmat adtunk egy emberi pszichológiai-szociológiai alapadottságnak, amelyre a GS 32 is utal: „Isten nem magányos életre, hanem társas együttélésre teremtette az embert”. Az ember társas mivolta, közösségisége üdvrendi jellegű: nem egyénekként szentelődünk meg és üdvözülünk, hanem egy nép tagjaiként (vö. LG 9). A viszonyban állás megköveteli (az előző pontban foglaltak okán is) a szolidaritást, amely immár nem pusztán szociológiai vagy filantrop kategória, de hittudományi tematika is: magának az egyháznak szolidáris az alapstruktúrája, mégpedig az adományok egymásra utaltsága és közös-kölcsönös szolgálata révén. A világba

„Lélek-elősegítés”

¹⁶Lásd Karl Lehmann: *Hermeneutik für einen künftigen Umgang mit dem Konzil*. In Günther Wassilowsky (szerk.): *Zweites Vatikanum – vergessene Anstösse, gegenwärtige Fortschreibungen*. (QD 207.) Herder, Freiburg im Breisgau, 2004, 71–89; itt: 84sk. Idézi Hans-Joachim Sander: i. m. 845.

¹⁷Lásd Hans-Joachim Sander: i. m. 864–869.

belépő, abban párbeszédés módon testet öltő egyháznak a szolidaritás *helyének* (és nem pusztán hirdetőjének, ágensének) kell lennie.

3) *A Krisztus-központú szemlélet igényli a szentlelkes hangsúlyt*. A fenti két szempont — párbeszéd és szolidaritás — Karl Lehmann szerint a GS „központi tengelyét” alkotja.¹⁶ Ugyanakkor fennáll a veszély, hogy — ugyancsak Lehmann szavaival — *Schlagwort* lesz belőlük. Ennek elkerülése a zsinatrecepció egyik legnagyobb kihívása. Ezen a téren megint a megtestesülési paradigma nyújthat támpontot: az üdvrend eseményei a Lélek által, a Lélekben mentek végbe, s ez tette lehetővé, hogy ne silányodjanak el valamiféle konceptuális hittartalommal, hanem megőrizték misztériumjellegüket, dinamikus és hatékony, szentségi jelenlétüket az egyházban (vö. LG 4). Épp ezért nem megengedhető, hogy a párbeszéd és a szolidaritás csak emberi erőlködés, valamiféle társadalmi tevékenység, vagy esetleg jól piacosítható szlogen legyen. A GS 93 ezért figyelmeztet: „Nem jut be mindenki a mennyek országába, aki mondogatja: »Uram, Uram«, hanem csak azok, akik megteszik az Atya akaratát, és derekasan munkához látnak”. Ennek a munkához látásnak a kulcsa a Lélek, aki nemcsak a keresztényekben, de az egész világban ténykedik. A keresztény misszió elsődlegesen „Lélek-elősegítés”: „Ha ezt tesszük, az emberekben az egész földkerekségen mindenütt felébred a Szentlélek ajándékaként az élő reménység, hogy végezetül fölvetetnek a békébe és tökéletes boldogságba abban a hazában, melyet az Úr dicsősége ragyog be” (GS 93). Csakis így érjük el, hogy a GS tanítása ne *u-tópia* (seholország), hanem *hetero-tópia* (beteljesült sokhelyűség) legyen¹⁷ — ez pedig már a harmadik fázis, a cselekvés szintje, amely magával hozza a pluralitást úgy az egyházi hittudományba, mint a gyakorlatba.

3. Az idők jeleit olvasva

Fél évszázaddal később fel kell tennünk a kérdést: befogadtuk-e a zsinati tanítást? Sikerült-e túllendülnünk a meddő szembeállításokon, szert tettünk-e egy dinamikus üdvrendi látásmódra? Képes volt-e egyházunk a GS által felvázolt távlatban kiegészíteni a *ki*-identitásunkat egy *hol*-identitással?¹⁸ A II. Vatikánum megteremtette erre a lehetőséget — éltünk-e vele? Felfogtuk-e ennek jelentőségét, az ebben rejlő távlatokat?

A fenti kérdések nem költőiek. Ahogy elkezdjük alkalmazni azokat a teológiai diskurzus alapszintjeire, meglátjuk, hogy a GS olykor leszólt, alacsonyrendűek beállított pasztorális jellege valójában paradigmatiszta fordulat lehetőségét rejti magában (a hit topológiája mint alapkategória). Ha ez a fordulat nem történik meg, ha megmaradunk a külsődlegességnél, az integralisták metafizikai és dogmatikai „tetemre hívásainál”, akkor esélyünk sem lesz megtalálni a GS helyes olvasatának megfelelő hermeneutikáját. A szöveg kettőtörök a kezünkben, s a törmelék darabjaival pizmogva állandóan

olyan végkövetkeztetésekre jutunk, amelyek fenntartják ugyan az elismerést a dokumentummal szemben (hisz vitathatatlanul megváltoztatta a tanítóhivatali nyelvhasználatot, az egyházi stílust), ám azt csupán a felszínre, a nyelvezet és gondolatvezetés *mikéntjére* korlátozzák. A GS tulajdonképpeni üzenete és célja — amely Theobald szavaival élve az idők jeleire érzékeny *recadrage*, az „új keretbe foglalás” volt — eltűnik a szemünk elől, idővel már azt is elfelejtjük, hogy létezik a dicsért nyelvezetnél mélyebb, valóban hittudományos és minden, még szakteológiai szempontból is komolyan veendő dimenziója a konstitúciónak.

Az idők jelei hitbéli reflexióra indítanak

Az idők jeleinek a GS-ben felvázolt problematikája ugyanis mélyre hatol. A dokumentum szövege alapján világos, hogy itt nem egyfajta külsődleges „aktualizmusról” van szó, hanem arról a kérdésről, hogy az Isten országának az Evangéliuma miként lép dialektikus és lényegi kapcsolatba az *itt és most* történelmi és társadalmi dimenziójával. A GS 4-et olvasva még gondolhatjuk, hogy az idők jelei pusztán módszertani kritériumot képeznek (az örök emberi kérdések milyen adottságok között jelennek meg, s milyen módon kell adekvát értelemben választ adnunk rájuk). Ekként „az idők jelei” elsődlegesen a *látni* kategóriájába tartoznak. Ám ha elolvassuk az alaposabb kifejtést nyújtó GS 11-et, világossá válik, hogy ennél többről van szó: „Isten népe a hittől indítva, mellyel hiszi, hogy az Úr Lelke, mely betölti a földkerekséget, vezérli az eseményekben, szükségletekben és vágyakban — melyekben korunk embereivel együtt részesedik — próbálja fölismerni, hogy közülük melyek Isten jelenlétének vagy tervének igaz jelei. A hit ugyanis új fényt vet mindenre, s föltárja az ember egész hivatására vonatkozó isteni tervet, így tehát az elmét az igazán emberi megoldásokra irányítja.” Amint látható, itt már megjelenik a *megítélni* és a *cselekedni* szempontja is. Vagyis nem hihetjük azt, hogy az idők jeleit pusztán azért kell olvasnunk, hogy jó technikát találjunk az evangelizációhoz. Az idők jelei hitbéli reflexióra indítanak, és csakis ezt követően, ennek a gyümölcseiből építkezve találhatjuk meg az aktuálisan helyes egyházi cselekvés útját. Ezt a látásmódot még hangsúlyosabban juttatja kifejezésre a GS 44, amely az egész II. rész teológiai alapépítményének is tekinthető: „az egyház a történelem társadalmi realitása és kovásza, [és] ugyanígy az egyház is tudja, mi mindent köszönhet az emberi nem történelmének és fejlődésének”.

A valóság *locusai* mint teológiai források

Azért fontos ezt tisztán látnunk, mert a GS recepciójának Achilles-ínával találjuk szembe magunkat. Az elmúlt évtizedekben a kortárs valóság vizsgálata alapvetően negatív tónusúvá vált: Mely veszélyeket kell elkerülnünk? Milyen új problémák merültek fel, amelyeket meg kell válaszolnunk? Eközben elfelejtettük, hogy az idők jelei nem pusztán „az idők problémái”, hanem azok a teológiai *locusok*, források és helyek, amelyeknek az egyház is sokat köszönhet. Ezek a jelek nem csak azt mutatják meg, hol kell ellenállnunk és mit kell védekezésül cselekednünk, de rávilágítanak arra is, hogy mit vár Isten tőlünk. A XXIII. János által meghirdetett *aggiornamentónak* ez az igazi

értelme — az egyház így ismerheti fel a maga „óráját”, hogy a jánosi szóhasználatlal éljünk.

4. Ferenci Wirkungsgeschichte

A ferenci pápaság szembesít minket a GS idők jeleit olvasó alapmagatartásának az egyházi beteljesületlenségével. A 2012-es, új evangelizációs színódus után kiadott *Evangelii gaudium* kezdetű buzdítás címével és első pontjával világos kapcsolódást mutat a GS-hez. Az intertextuális elemzés azt is megmutatja, hogy a hatásvonal az első, 1974-es evangelizációs színódus után kiadott *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdításon át vezet. A GS 1, az EN 1 és az EG 1 ugyanazokat a kulcsszavakat (öröm, remény, szorongás, evangélium-átadás, kapcsolatban az egész emberiséggel, szegények) kínálja, és hasonló nyomvonalat vázol fel. Ezt megerősíti a három dokumentum tárgy-meghatározásának egybecsengése: „az egyházzól (GS) — az evangelizációról (EN) — az Evangélium hirdetéséről (EG) a mai világban”, valamint az, hogy az első kettő egy-egy szava alkotja a harmadik címét. Ugyanakkor a megszólalás szándéka egyre nyomatékosabb. A GS még kijelentő módban írja le az egyházat a mai világban, az EN-ben VI. Pál már péteri szolgálatának a tekintélyével sürgeti az identitásunkból fakadó küldetés bevezetését. Ferenc pedig egyenesen fordulatról beszél, üzenetét programmá teszi, radikális változást vár el az egyháztól, amely „nem hagyhatja a dolgokat úgy, ahogy jelenleg vannak” (EG 25). Mi lehet ennek az oka? A primátus újragondolásának kapcsán írja a pápa, hogy „keveset haladtunk előre ezen a téren” (EG 32). Az egész pont elolvasása alapján világos, hogy a zsinati egyházkép megvalósulása töredékes, akadozó. Ebből adódik „a pápaság megtérésének” az igénye (uo.). A legegyszerűbb plébániai szinteken is tapasztalható „mindig így csináltuk”-elv mérgezi az egész egyházat (vö. EG 33). A mi távlatunkban hozzátehetjük még: ez a mentalitás képtelenné tesz arra, hogy megragadjuk a GS által felkínált lehetőséget, olykor egészen érthetetlen ellenkezést szül az idők jeleinek olvasásával szemben.

„Kilépés”

Az EG-nek van egy lelkipásztori elve, amely elméleti követelménnyé és gyakorlati kihívássá teszi a GS topológiai hitértelmezését, az egyház *hol*-identitásának a kiforrasztását. A „kilépés”-ről van szó, amelyet a pápa így ír le: „Lépjünk ki! Lépjünk ki, hogy mindenkinek felkínáljuk Jézus Krisztus életét. (...) Nem akarok olyan egyházat, amely középpont akar lenni, és úgy végzi, hogy belebonyolódik a rögeszmék és procedúrák szövevényébe” (EG 49). Hová történik meg ez a kilépés? „...lépjünk ki a saját kényelmünkől, legyen bennünk bátorság eljutni az összes perifériára, ahol szükség van az Evangélium világosságára” (EG 20). A perifériák ezerfélesége megfelel a GS által leírt külső gyújtópontban megtapasztalható pluralitásnak. A belső gyújtópont a kilépés által *helyezkedik* bele a valóságba (lásd EG 24). Itt persze megint felmerülhet a klasszikus kér-

dés: az *ad extram* szempont hangsúlyozása nem sebszi meg a hit igazságának hűségese hordozását (*ad intram* szempont)? „A többiek felé való kilépés, melynek célja, hogy elérjük az emberi perifériákat, nem azt jelenti, hogy céltalanul és értelmetlenül rohanunk a világ felé” (EG 46). Vagyis az egyház életében szűkségszerűen fennáll a kétpólusú feszültség. Nincs olyan állapot, amikor a külső és a belső gyújtópont egybeesik. A közöttük lévő távolság csökkenhet, de — a dolog természetéből adódóan — nem olvad el. Újra a khalkedóni dogma paradigmatis kijeletésére utalunk: Krisztus két természete a személyes egységben soha nem oldódott egymásba. A DV Krisztusközpontos szemlélete, s az ehhez kapcsolódó, a GS-ben megjelenő topológiai hitértelmezés mindvégig megőrzi az istenembség misztériumát, illetve mindazt, ami abból az egyházra nézvést következik. Ilyen értelemben beszélhetünk a „megtestesülés logikájáról”, amely kizár „egy egykultúrájú és egyhangú kereszténységet” (EG 117). Bár a belső gyújtópont egyetlen, az egyház mégis ezerarcú — a valóság *locus*ai, az idők jelei teszik ilyenné. Az így fellépő különbözőségek igénylik, hogy legyen egy „közös terv”, amelynek megfelelően a megannyi *hol*-identitásra szert tett közösség „egy néppé épül” (EG 221). A tervadó alapelvek az EG IV/3-ban nyernek kifejtést.

A jelen kor kihívásai és a cselekvés

Ferenc pápa foglalkozik „a jelen kor néhány kihívásával” (EG 52–75), amelyeket az idők jeleinek nevez: Ezek lehetnek társadalmi, kulturális és gazdasági természetűek — mindegyik kapcsán fontos kihívás az, hogy ne csupán beazonosítsuk, mi a rossz, hanem tudatosan válasszuk (és cselekedjük) azt, amit jó. Vagyis nem elég *lát*ni és negatív *megíté*lni, de szűkség van pozitív *megíté*lésekre, döntésekre is, amelyek az egyház mint kontraszt-társadalom vagy kulturális alternatíva *cselekvését* vezérlik — „és ez a döntő” (EG 51). Ha ezt nem tesszük, elveszítjük kapcsolatunkat „hívő népünk megszenvedett valóságával”, és a partvonalról osztogatjuk az utasításokat (EG 96).

A ferenci recepció azt mutatja, hogy a GS tanítása terén tapasztalt paradox magatartás a tanítóhivatal részéről kezd túlhaladottá válni. A kritikus hangok ellenére világos, hogy a GS-ben megfogalmazott egyházkép az EG révén programmá vált az előttünk álló időszakra. A teológiának ugyanakkor még nagy lemaradást kell behoznia, legfőképpen azon sajátosan hitelméleti, illetve episztemológiai akadályok terén, amelyek gátjai a megvalósulásnak, hogy „világosabban fölfogván teljes hivatásunkat, az ember kimagasló méltóságának megfelelően alakítsuk a világot, egyetlen és mélyebben megalapozott testvériségre vágyakozzunk, és szeretettől indítva, nagylelkű és együttes törekvéssel válaszoljunk korunk sürgető kihívásaira” (GS 91).

Fordulat a vallásokhoz fűződő viszonyban

PATSCH FERENC

A vallásközi párbeszéd teológiája és gyakorlata a II. Vatikáni zsinat nyomán

1969-ben született Miskolcon. 1994-ben szentelték pappá, 2000-ben kérte felvételét a jezsuita rendbe. Teológus és filozófus, a római Pápai Gergely Egyetem oktatója. Legutóbbi írását 2014. 4. számunkban közzöltük.

¹Vö. Gerhard Ludwig Müller – Gustavo Gutierrez: *Dalla parte dei poveri: teologia della liberazione, teologia della chiesa*. EMI-Messaggero, Bologna – Padova, 2013 (az eredeti német kiadás: 2004).

²E vita fontos állomása Jacques Dupuis: *Toward a Christian Theology of Religious Pluralism*. Maryknoll, Orbis Books, New York, 1997; a közvetlen hatástörténethez vö. Daniel Kendall – Gerald O'Collins (szerk.): *In Many and Diverse Ways. In Honor of Jacques Dupuis*. Maryknoll, Orbis Books, New York, 2003; a kérdéssel kapcsolatos csekély számú magyar nyelvű teológiai szakirodalomból legyen szabad itt a saját írásomra

Nemrégiben Gerhard Ludwig Müller, a Hittani Kongregáció bíboros prefektusa — némi meglepetésre — közös könyvet tett közzé Gustavo Gutiérrrel, a felszabadítás teológiája kidolgozójával.¹ A szerzőpáros a kötetben három fő témát jelöl meg lényeges kihívásként a jövő teológiai reflexiója számára: a posztmodernitással folytatott párbeszédet, a szegények melletti döntést, valamint a vallásközi dialógust. Míg az első két témával való szembenézéshez fontos szempontokat meríthetünk az egyház intellektuális (teológiai) hagyományából, valamint gyakorlati (lekipásztori) életéből, a harmadik kérdés tanulmányozásához — talán a merőben új globális világhelyzet okán — jelentős részben mai tapasztalatokra vagyunk utalva. A vallásokkal való építő kapcsolat kidolgozásának útján, ezen az eddig csak oly kevesek által járt ösvényen, rendkívül fontos útmutatóul szolgálnak a II. Vatikáni zsinat (1962–65) dokumentumai.

Bár a más vallásokkal való viszony a kereszténység kezdetei óta időszerű, a II. Vatikáni zsinat volt az első, amely figyelemre méltó nyitottsággal, a probléma egész gazdagsága és összetettsége iránti érzékenységgel, pozitív módon vetette fel és tárgyalta a világvallásokkal való viszony kérdését. Ez a hozzáállás lehetővé tette az egyház számára, hogy fokozatosan egyre konstruktívabb kapcsolatot építsen ki más vallásokkal, valamint hogy számos fontos kérdésben felvegye képviselőikkel a konkrét teológiai párbeszéd fonalát. A kibontakozó párbeszéd során szép számmal kerültek napirendre olyan belső teológiai problémák is — például a szentháromságtan, az egyháztan és a missziológiai témakörén belül —, amelyeket közvetlenül a nem keresztényekkel való érintkezés ihletett; közülük néhányról (például a más vallások üdvösségközvetítő státuszára vonatkozó kérdésről) máig szenvedélyes vita folyik.²

Ebben a tanulmányban azt vizsgálom, mit tanított a kérdésről a II. Vatikáni zsinat, és nézetei milyen hatással voltak az elmúlt fél évszázad során az egyház többi vallással való kapcsolatára. Bár a rendelkezésre álló szűkös terjedelem — mely elkerülhetetlen feszültségben áll a téma szinte áttekinthetetlen nagyságával — aligha teszi lehetővé az egyes vonatkozó dokumentumok, a zsinat célkitűzései, valamint az elmúlt öt évtized eredményeinek részletes tárgyalását, arra talán mégis lehetőséget nyújt, hogy — legalábbis említésszerűen — beszámoljak a főként a *Nostra aetate*, a *Lumen gentium*, valamint az *Ad gentes*

hivatkozni: *A vallások mint Krisztus kegyelmének struktúrái*. Sapientiana 2 (2009/1) 42–64.

³A nyilatkozat végső szövegét 2221 igenlő és 88 ellenszavazattal, valamint csupán két *placet iuxta modum* (megközelítőleg egyetértő) votummal fogadták el a zsinati atyák, ami csaknem 96 százalékos elfogadottságot jelent.

⁴E folyamat során 1964-ben létrehozták a Nemkeresztények Titkárságát (*Segretariato per i non Cristiani*) Marella bíboros vezetése alatt. Ezt a titkárságot II. János Pál pápa 1988-as kúriareformja óta Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsának (*Pontificio Consiglio per il Dialogo interreligioso*) nevezik, melynek prefektusa — Paul Poupard után — ma Jean-Louis Tauran bíboros.

⁵„[B]oth a miraculous triumph as well as a painful failure”. Gavin D’Costa: *Vatican II and the Status of Other Religions as Salvific Structures*. In Liam Bergin (szerk.): *Faith World, and Culture*. The Columba Press, Dublin, 2004, 10.

⁶David Polish rabbi azt mondta a dokumentumról akkoriban, hogy az egy egyoldalú megnyilvánulás volt az egyik fél részéről,

iránymutatásai alapján elindult vallásközi párbeszéd legfőbb eredményéről. Az alább mondottakból reményeim szerint bizonyítást nyer, hogy a II. Vatikáni zsinat még ma, 50 évvel a bezárása után is útmutatásul és inspirációul szolgálhat az egyház számára — egyes esetekben pedig éppenséggel továbbra is jelentős kihívások elé állít.

A *Nostra aetate* (1965) zsinati dokumentum

A II. Vatikáni zsinat dokumentumai közül a *Nostra aetate* az, amely kifejezetten a nem keresztény vallásokkal foglalkozik.³ A nyilatkozat (*declaratio*), melyet hivatalosan 1965. október 28-án tettek közzé, a római katolikus teológia történetében mérföldkőnek számít: első alkalommal történt ugyanis, hogy egy zsinat hivatalos nyilatkozatban, ráadásul pozitív hangnemben utalt a nem keresztény vallásokra.

A hivatalos deklaráció közzététele pillanatában persze már hosszú előtörténetre tekintett vissza. 1962-ben XXIII. János pápa személyesen kérte Bea bíborost, hogy nézze át a zsidósághoz fűződő viszonyról szóló előzetes tervezetet. Ezt eredetileg az *Unitatis redintegratio* kezdetű, az ökumenizmusról szóló határozat (*decretum*) negyedik fejezetébe szánták, ám idővel különálló, a világvallásokkal általában foglalkozó deklarációvá nőtte ki magát. Annak híre ugyanis, hogy a pápa egy a zsidósággal kapcsolatos szöveg promulgálását tervezi, már előzetesen több irányból is ellenállást váltott ki. Egyrészt egyes afrikai és ázsiai püspökök elégedetlenségüknek adtak hangot, hogy az ő kultúráikat gyökerében befolyásoló nagy vallások — az iszlám, az afrikai vallások, a hinduizmus és a buddhizmus — említés nélkül maradnak; másrészt számos arab és muszlim országban élő püspök fejezte ki aggodalmát egy esetleges muszlim reakcióval kapcsolatosan, amennyiben a megjelenő dokumentum csak a zsidókat említi (NB: a közel-keleti válság idején járunk!). Következésképpen a dokumentumot kibővítették, mígnem mai formájában egy jóval nagyobb kérdéskört ölel fel: a vallásokkal való kapcsolat egészét tárgyalja.⁴

A brit vallásteológus Gavin D’Costa a *Nostra aetate* nyilatkozatot egyszerűen tekinti „csodálatos győzelemnek és fájdalmas kudarcnak”.⁵ Szerinte *győzelemről* kell beszélnünk abban az értelemben, hogy szöveg tónusa egészében véve pozitív: arra teszi a hangsúlyt, ami „közös”, hogy „növelje az egységet és a szeretet az emberek között, sőt a nemzetek között is” (NA 1). Azonban *kudarcnak* tekinthető annyiban, hogy az antiszemitizmust csak általánosságban ítéli el, amennyiben az „bármikor és bárki részéről a zsidók ellen irányult” (NA 4), és ennyiben hű maradt az eredeti, a zsidókra vonatkozó szkéma megfogalmazásához, amely nem ismerte el a keresztények bűnösségét a zsidóellenesség hosszú történetével kapcsolatosan. Mint emlékeztető, a nyilvános bocsánatkérés, valamint a bűnbánattartásra és a kölcsönös kiengesztelődésre, megbocsátásra szóló felszólítás prófétai szavai csak néhány évtizeddel később, a 2000-es nagy jubileumi évben hangzottak el Szent II. János Pál pápa szájából.⁶

amely a maga fogalmi-
val feltételezi a jóvátételt
(orvoslást, illetve helyre-
hozatalt), egy olyan bűn-
nel kapcsolatban, amelyet
nem ismer el (idézi Claud

Nelson: *A Response to
Nostra Aetate*. In Walter
M. Abbot: *The Docu-
ments of Vatican II*.
Guild Press, New York,
1966, 669–670).

A zsinat békülékeny hangneme — melyet „nem politikai számítás
vezet[ett], hanem vallásos, evangéliumi szeretet” (NA 4) — nemcsak
a zsidósághoz fűződő, teológiaiag nagyon sajátos viszonyt jellemzi,
hanem kiterjed valamennyi a dokumentum által megemlített val-
lásra. A zsinati atyák nem tagadták a kereszténység és a vallások kö-
zött valóban fennálló különbségeket, és természetesen nem mondtak
le az Evangélium hirdetéséről sem, a világvallásokban mégis
Krisztus igazságának magvait (az „Igazság sugarát”) keresték és ta-
lálták meg, amennyiben ünnepélyesen kinyilvánították: „A katoli-
kus egyház semmit sem utasít el abból, ami ezekben a vallásokban
igaz és szent. Őszinte tisztelettel szemléli ezeket az élet- és magatar-
tásformákat, tanításokat és erkölcsi parancsolatokat, melyek [ugyan]
sokban különböznek attól, amit ő maga hisz és tanít, mégis nem rit-
kán tükrözik annak az Igazságnak sugarát, aki megvilágosít minden
embert. De szüntelenül hirdeti és hirdetni is kell Krisztust, aki ‘az út,
az igazság és az élet’ (Jn 14,6), akiben az emberek megtalálják a val-
lások élet teljességét, s akiben Isten mindeneket kiengesztelt önma-
gával (2Kor 5, 18–19)” (NA 2).

Feltűnő, hogy a dokumentumban tárgyalt vallások felsorolása
meghatározott sorrendet követ: elsőként a hagyományos természeti
vallások, valamint a hinduizmus és a buddhizmus értékeinek méltatására
kerül sor (n. 2), majd az iszlám nagybecsülésének kifejezése
következik (n. 3), végül a zsidósággal való kapcsolatról szóló teo-
ológiai reflexió (n. 4). Mindez talán nem elsősorban értéksorrendet
kíván tükrözni, hanem annak elismerését fejezi ki, hogy a párbeszéd
mindig két fél között zajlik, és ennyiben különböző, meghatározott
„nyelvtan” használatát feltételezi. Már ennyiből is kiviláglik, hogy
a zsinat lendületet ad a párbeszéd egyfajta — részben még kidolgo-
zásra váró — teológiájához is.

További zsinati szövegek, adalékul a párbeszéd kibontakozó teológiához

⁷A folyamat egyik mérföld-
köve VI. Pál pápa 1964.
augusztus 6-án közzétett
Ecclesiam suam kezdetű
első enciklikája is.

A II. Vatikáni zsinat számos dokumentumában tetten érhetők egy
még csak *in fieri* létező dialógus-teológia körvonalai, amelynek a
Nostra aetate egyszerű része és örököse.⁷ Az alábbi részletekből ösz-
szességében az nyer megerősítést, hogy az egyház elindult a dialó-
gus útján és elköteleződött annak folytatása mellett — a teológiai
reflexió terén is.

Lumen gentium

1. A *Lumen gentium* kezdetű, az egyházzal szóló dogmatikai kons-
titúció abban jelöli meg az egyház egyik feladatát, hogy „rendezze”,
„magnemesítse” és „tökéletesítse” mindazt az „értéket”, amely „el-
hintve [megtalálható] az emberek szívében és elméjében, vagy a
népek sajátos szertartásaiban és kultúrájában”, hogy az úgymond
„el ne vesszen” (vö. LG 17). A szövegből egyértelmű a népekkel és
kultúrákkal való „párbeszéd teológiája” melletti elköteleződés, va-
lamint — *per extensionem* — maguk e népek és kultúrák teológiai

értése és megbecsülése is. Így azután — persze nem Isten segítségével, hanem éppenséggel az által — annak is lehetségesnek kell lennie, hogy a bibliai vallási hagyománytól távol élő emberek is helyes életet éljenek és üdvösségre jussanak. A konstitúció szövegében ez világosan kifejezésre is jut. Az érvelés az Isten egyetemes üdvözítő akaratára való bibliai utalásból indul ki, majd odáig megy a közvetetetésben, hogy a vallásokat — egy ősi, legalábbis Alexandriai Kelemenig (kb. 150 — kb. 215) visszamenő hagyomány alapján — az „Evangéliumra való előkészületnek” (*praeparatio evangelii*) tekintik. Szó szerint: „Isten (...) azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön (vö. 1Tim 2,4). Akik ugyanis Krisztus Evangéliumát és az ő egyházát önhibájukon kívül nem ismerik, de őszinte szívvel keresik Istent, és a kegyelem hatására teljesítik a lelkiismeretük szavában fölismeret akaratát, elnyerhetik az örök üdvösséget. Az isteni Gondviselés azoktól sem tagadja meg az üdvösséghez szükséges segítséget, akik önhibájukon kívül nem jutottak el Isten kifejezett ismeretére, de — nem az isteni kegyelem nélkül — iparkodnak becsületesen élni. Mert ami jó és igaz van náluk, azt az evangéliumra való előkészületnek értékeli az egyház és Isten adományának tartja, aki megvilágosít minden embert, hogy végül élete legyen” (LG 16).

Sacrosanctum concilium

2. A szent liturgiáról szóló konstitúció, amely a *Sacrosanctum concilium* elnevezést kapta, ezt a megkezdett utat folytatja, amennyiben „egyenjogúnak (...) és egyenlő tiszteletben részesít[endőknek]” (n. 4) ismeri el az egyházban a megengedett sokféle rítusfajtát, valamint újólag hangsúlyozza, hogy Isten „azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére” (1Tim 2,4, idézi: SC 5). A dokumentum ezzel közvetett formában ahhoz is hozzájárul, hogy a zsinat nyomán a „párbeszéd” olyan teológiája szülessen meg, amely elismeri a sokszínűséget; éspedig nemcsak liturgikus téren, hanem az igazságról szóló reflexió területén is, amennyiben ebben az igazságban — az üdvösséghez hasonlóan — bizonyos fokig mindenki részesül.

Dei verbum

3. A dialógus új teológiájának kibontakozásához a *Dei verbum*, az isteni kinyilatkoztatásról szóló dogmatikai konstitúció is hozzájárul, amennyiben — túl azon, hogy hozzáférhetővé igyekszik tenni a Szentírást minden keresztény számára — arra is figyelmeztet, hogy „Isten a Szentírásban emberek által emberi módon beszélt” (DV 12). Ez újólag annyit jelent, hogy a zsinati atyák — legalábbis bennfoglaltan — elfogadták annak a biblikus gondolkodásmódnak a teológia számára való létjogosultságát és termékeny voltát, amely értékeli a részleteket, elismeri és szépnek tartja a sokszínűséget, és bizonyos mértékig képes pozitívan értékelni a különbségeket. Nehéz túlbecsülni a vallások közötti párbeszéd terén ennek jelentőségét.

Gaudium et spes

4. Az egyház és a mai világ viszonyáról szóló lelkipásztori konstitúció, a *Gaudium et spes* már a bevezetőjében leszögezi, hogy nincs az az öröm, remény, szomorúság vagy gond, ami a mai embereket — különösen pedig a szegényeket és a szenvedőket — érinti, és

⁸A *Dialogue and Proclamation* [Dialógus és igehirdetés] a vallásközi párbeszéd négy típusáról beszél: 1. „élet párbeszéde”: amikor a hétköznapi, gyakorlati élet megosztását jelenti az azonos lakóhelyen élő különböző vallású emberek számára; 2. a „közös cselekvésben való együttműködés párbeszéde”: amikor a különböző hitek követői gyakorlati segédkezet nyújthatnak egymásnak közösen megoldandó problémák érdekében, például hogy előmozdítsák az igazságosságot, az emberi jogokat, a békét, az emberi fejlődést és a gazdasági jólétet; 3. a „teológiai eszmélődés párbeszéde”: amikor a saját vallásunktól idegen gondolatok és gyakorlat mélyebb megértését célozza; 4. a „lelki-spirituális tapasztalatok párbeszéde”: amikor a saját vallási hagyományaikba mélyen belegyökerező emberek osztják meg egymással imatapasztalataikat, melyeket az elmélyülés közösen végzett alkalmain szereztek (vö. Pontifical Council for Interreligious Dialogue: *Dialogue and Proclamation*, nr. 42).

együttal ne volna Krisztus tanítványainak is öröme, szomorúsága és gondja. Nincs tehát olyan igazán emberi érzés, amely visszhangra nem találna a keresztények szívében: „Hiszen emberekből épül fel közösségük, Krisztus körül egybegyűlt emberekből, akiket a Szentlélek irányít vándorútjukon az Atya országa felé, és az a feladatuk, hogy megvigyék az üdvösség hírért mindenkinek. Itt a magyarázata annak, hogy ez a közösség olyan bensőségesnek és szorosnak érzi azt a kapcsolatot, amely őt az emberiséghez és ennek múltjához fűzi” (GS 1). Az egyház tehát — teológiája által is — bensőséges kapcsolatban, folyamatos „párbeszédben” áll az egész emberiséggel.

5. Témánk szempontjából talán különösen is jelentős az egyház missziós tevékenységéről szóló, *Ad gentes* elnevezésű zsinati határozat, amely ismét hangsúlyozza a kultúrák fontosságát és szépségét, és ezzel bennfoglaltan hitet tesz azok teológiai jelentősége mellett is. Nyilvánvalóan nem valami új ideálról van szó, hiszen egyes missziológusok már korábban is ebben az értelemben beszéltek a kultúrákról; a rendkívüliség inkább abban áll, hogy ez a gondolat ilyen egyértelműen jelenik meg az egyetemes egyház egyik legfontosabb dokumentumában. A határozat szép és teológiailag jelentős szakasza, a 11. pont, világos hozzájárulást tartalmaz a „párbeszéd teológiájához”, ideértve a vallásközi párbeszédet is, amennyiben felszólít: „a [Krisztus] Lelkével eltelt tanítványok (...) ismerjék meg az embereket, akik között élnek, tartsanak kapcsolatokat velük, hogy azok az őszinte és türelmes párbeszédből megtanulhassák, milyen kincseket osztott ki a nemzeteknek a bőkezű Isten” (AG 11).

6. Végül idézzük még a zsinat *Dignitatis humanae* kezdetű, a vallás-szabadságról szóló nyilatkozatát. Ez helyesli a lelkiismereti szabadságot, amennyiben az nem sérti az igazságos közrendet, s e szabadság gyakorlásának jogát ugyanebben az emberi természetben jelöli meg, amin az emberi méltóság is alapul (vö. DH 2). Végül nyitottságra hív, amikor elismeri a személy jogát az igazság keresésére, és arra buzdít, hogy meghaladjuk a modern, szekuláris, pluralista (tehát sokvallású) társadalommal szembeni bizalmatlanságot. Amennyiben igyekeznek előmozdítani az együttműködést a jóakarató emberekkel, és függetlenül attól, hogy milyen valláshoz tartoznak, ez a dokumentum is jelentős hozzájárulás a „dialógus teológiájához”.

A párbeszéd teológiája — a gyakorlatban

Megoldhatatlan feladatra vállalkozik az, aki néhány oldal terjedelemben próbál képet adni azokról a konkrét eseményekről, amelyek az elmúlt ötven évben tanúsítják, hogy a katolikus egyház tagjai komolyan vették és veszik a zsinat útmutatásait, és a világ öt földrészén párbeszédet kezdeményeztek más vallási hagyományok követőivel (a vallásközi párbeszéd mind a négyféle lehetséges módját figyelembe véve⁸). Itt most meg kell elégednünk néhány vázlatos utalással és

⁹A metszetszerű felsorolást — amely a legkevésbé sem tarthat igényt a teljeségre — nagyrészt a német missziológus és Ázsia-szakértő, Gerorg Evers adatai felhasználásával állítottam össze, vö. Gerorg Evers: *Trends and developments in interreligious dialogue. Studies in Interreligious Dialogue* 23 (2013) 2, 234–250.

¹⁰A kifejezés — mint erre szokás emlékeztetni — nem szerencsés, hiszen egyrészt a zsidóságban az „idősebb” (elsősülött) testvér különleges jogszolgáltatásokkal rendelkezik, ő számít az atya örökösének, másrészt Ézsau személyében ugyanő elvettetik (vö. Ter 27).

¹¹Vö. Jorge Bergoglio – Abraham Skorka: *Sobre el cielo y la tierra*. Editorial Sudamericana, Buenos Aires, 2010. Magyarul: *Az égről és a földről*. (Ford. Székács Vera.) Holnap Kiadó, Budapest, 2014.

A keresztény–muszlim párbeszéd

kiragadott példával a közelmúltból, a különböző konkrét vallási hagyományok szerinti csoportosításban.⁹

1. A *keresztény–zsidó párbeszéd* minden nehézség és alkalmi félreértés ellenére töretlenül tovább folyik, sőt mindent összevéve elmondható, hogy az elmúlt évtizedekben sokat javult a két vallás kapcsolata. A növekvő kölcsönös tisztelet és megbecsülés egyik első beszédes jele, hogy II. János Pál 1986-ban — pápaként a modern történelemben elsőként — látogatást tett a római zsinagógában; utódja, XVI. Benedek pedig 2010-ben követte őt, megismételve e prófétai gesztust. Wojtyła pápa 1986. április 13-én a látogatás alkalmával elmondott beszédében „kedves szeretett testvéreinknek” (*dearly beloved brothers*), sőt (teológiai talán kevésbé szerencsés kifejezéssel)¹⁰ „idősebb testvéreinknek” (*our elder brothers*) nevezte a zsidó vallás híveit. Ugyanő — mint fentebb említettük — a 2000-es jubileumi szentévbén a Római Katolikus Egyház nevében bocsánatot kért az Izrael népe ellen elkövetett bűnökért; 2000 márciusában pedig kissé módosított formában ugyanezt az imát tűzte be a jeruzsálemi siratófal kövei közé. 2006 májusában XVI. Benedek pápa az Auschwitz-Birkenau-i koncentrációs tábor meglátogatásakor imádkozott a *shoah* áldozataiért, 2010-ben pedig, iraeli látogatása alkalmával szintén tiszteletét tette a Siratófálnál. Bár pontifikátusa idején a zsidósággal való kapcsolatokat némileg beárnyékolta az a tény, hogy visszavonta négy tradicionalista püspök kiközösítését, akik egyike, a holokauszt-tagadásáról elhíresült Richard Williams, egy alkalommal a svéd televízióban 6 millió zsidó áldozat helyett csak 300.000 halálát ismerte el. Ferenc pápa még Bergoglio bíborosként intenzív dialógust folytatott Abraham Skorka Buenos Aires-i főbabbival, melynek nyomán 2010-ben közösen könyvet is publikáltak *Sobre el Cielo y la Terra* címmel.¹¹ Közvetlenül pápává választása után pedig levelet írt a római zsidó közösségnek, melyben kifejezte, hogy Róma püspökeként a legjobb kapcsolatokra törekszik velük; néhány hónappal később pedig, 2013 júniusában, fogadta a Vallásközi Megbeszélések Zsidó Egyesülete Vallási Bizottságának (*Jewish Committee on Interreligious Consultations with the Commission for Religious Relations with the Jews*) tagjait, akik Rómában tartották találkozójukat. 2014 májusában maga is izraeli látogatást tett.

2. A *keresztény–muszlim párbeszéd* terén 2013 augusztusában Ferenc pápa — a hagyományos szokásokkal szakítva — személyesen fejezte ki jókívánásait az iszlám hívei felé a ramadán böjti időszakot záró *Id al-Fitr* ünnep alkalmából. Ezt az üzenetet korábban Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsa írta. A pápa levelének már a témaválasztása is sokatmondó: „A nevelés által előremozdít[andó] kölcsönös tisztelet-ről” (*Promoting Mutual Respect through Education*) szólt. Világszerte feltűnést keltett, hogy személyes karizmájának köszönhetően Ferenc pápa még vallásközi közvetítésre is alkalmasnak bizonyult: okkal tulajdonítottak nagy politikai jelentőséget annak, hogy 2014 júniusában meghívására a Vatikánban találkozott egymással Simon Peresz izraeli elnök és Mahmúd Abbász, a Palesztin hatóság elnöke. A pápa

ebben valójában csak elődei nyomdokait követte: II. János Pál pápa elsőként 1986 októberében hívta meg Assisibe az Imádság és Béke Világnapjára (*Giornata Mondiale di Preghiera per la Pace*) a különböző vallások képviselőit. Az eseményt ugyanő — válaszképpen az Amerika elleni terrortámadásra adott — 2002-ben megismételte, példáját pedig 2011-ben (az első találkozó 25 éves évfordulóján) utódja, a teológus pápa, XVI. Benedek is követte.

A számtalan alacsonyabb szintű megbeszélés, konferencia és egyéb kezdeményezés közül legyen szabad szinte véletlenszerűen csak kettőt kiemelni. Az első: 2013. június 18–19-én került megrendezésre az Iszlám–Katolikus Kapcsolatok Találkozója (*The Islam-Catholic Liaison Meeting*), amely sorrendben a 19. ülését Rómában tartotta, Jean-Luis Tauran, a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsa elnökének, valamint Ahmad Al-Rifale jelenlétében, aki a Párbeszédért Nemzetközi Iszlám Fórum (*International Islamic Forum for Dialogue*) elnöke. Itt mindkét vallás képviselői nyomatékosan elítélték az erőszakot, amely Szíriában annyi ártatlan ember életét követeli, és felszólították az illetékes helyi és nemzetközi szervezeteket, hogy tegyenek hatékony lépéseket a további vérontás megakadályozására. Másodszor — hiszen semmi esetre sem szabad alulértékelni a helyi, alulról induló kezdeményezések szerepét a vallásközi megértés előremozdításában —, egy további példa a széles választékból: 2013. augusztus 17-én Közép-Jáván muszlim és katolikus, valamint keresztény protestáns fiatalok találkoztak a Benyumas megyében fekvő Kembaran helység mecsetjében, hogy kifejezzék a különböző hitet vallók közös akaratát, hogy előmozdítsák a harmóniát és közösen dolgozzanak a jobb jövőért, a békéért, a szeretetért és az igazságosság előmozdításáért Indonéziában. A találkozón — amely közös *iftarral*, hagyományos ramadán-végi étkezéssel kezdődött — a különböző vallású fiatalok költeményeket olvastak fel, dalokat énekeltek, hogy ezzel is kifejezzék a soknemzetiségű és sokvallású nemzet lelkületét (Indonézia nemzeti mottója: „Bhinneka Tunggal Ika” — egység a különbözőségben).

A buddhista–keresztény párbeszéd

3. A *buddhista–keresztény párbeszéd* keretében az 2013 májusában tartott negyedik Buddhista–Keresztény Kollokviumnak (*Buddhist-Christian Colloquium*) a római Urbaniana Pápai Egyetem adott otthont. A megbeszélések a „Belső béke a népek között” téma köré csoportosultak. Az Olaszországból, Japánból, Tajvanról, Vietnamból, Dél-Koreából, Thaiföldről, Mianmarból, Sri Lankáról, valamint Indiából érkezett résztvevők megállapították, hogy minden létező különbözőség ellenére az élet tiszteletéről szóló buddhista és keresztény etika tanítása szilárd alapot biztosíthat az együttműködésre, hogy közösen lépjenek fel a szegénység, az éhezés, az erőszak, a háborúk, valamint az emberi életet fenyegető más veszélyek ellen. Ugyanitt 2015 áprilisában is rangos kongresszust rendeztek, amelyen hat szekcióban a nemzetközi tudományos és egyházi élet igen rangos képviselői szerepeltek előadóként. Az Egyházak Világtanácsa (*World Council of*

Churches) 2013. május 27. és 31. között Bangkokban tartott konzultációt az Ázsiai Keresztény Konferenciával együttműködésével. A konzultáció témája az „Élet, igazságosság és béke” volt. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a konferencia témája szinte pontosan megegyezett a fent említett vatikáni konferenciák témájával.

Végezetül megemlíthjük, hogy a Buddhista Keresztény Tanulmányok Európai Hálózata (*European Network of Buddhist Christian Studies*) 2013. július 1-én tartotta meg 10. ülését a belgiumi Gentben, a Leuveni Katolikus Egyetemen szoros együttműködéssel. A konferencia témája, hogy milyen szerepet játszott a történelem a két vallási tradícióban (a résztvevők több amerikai egyetem mellett a münsteri, müncheni, oxfordi egyetemekről, valamint a norvégiai *School of Theology*-ból érkeztek).

A fenti példák tükrözik a kialakulóban lévő új paradigmát, amit találóan jellemeznek Ferenc pápa 2013 júliusában, braziliai lelkipásztori útján mondott keresetlen szavai: „Ha különböző területeken dolgozó vezető emberek tanácsot kérnek tőlem, a válaszom mindig ugyanaz: párbeszéd, párbeszéd, párbeszéd! Ez az egyetlen út a növekedésre az egyén, a családok, a társadalmak számára, az egyetlen út az emberek életében az előrehaladásra, a kultúrákkal való találkozásra, a kultúrával, amelyben mindig van valami jó, amit adhat, és mindegyik kaphat is valami jót viszonzásképpen. Másoknak mindig van mit adniuk nekem, ha tudjuk, hogyan közelítsünk hozzájuk, a nyitottság lelkületével és előítéletek nélkül. Csakis ezen az úton növekedhet a megértés a kultúrák és a vallások között, a kölcsönös elismerés a szükségtelen előzetes elképzelések nélkül, tisztelettel mindenki jogai iránt. Ma vagy közösen kiállunk a találkozás kultúrája mellett, vagy elvesztünk. Ha megtaláljuk a helyes utat, akkor az utunk gyümölcsöző és biztonságos lesz.”¹²

Összefoglalás

A fenti teológiai összefoglaló és a kiragadott példák reményeim szerint elégségesen igazolták: legkésőbb a II. Vatikáni zsinat *Nostra aetate* kezdetű nyilatkozatával véget ért az egyház életében az idegen vallásokkal kapcsolatos hosszú nyúló „téli időszak”. Teológiailag ez azt jelenti, hogy meghaladottá vált a „kizárolagosság” (*exkluzivizmus*) paradigmája, vagyis az a közel másfél évezredig tartó periódus, amely során — s ez a vallásokkal való kapcsolat szempontjából fontos — a teológusok nagy része szigorúan szó szerinti értelemben vette az *extra ecclesiam nulla salus* (egyházon kívül nincs üdvösség) maximát.¹³

A zsinat jobbjára kidolgozatlan és vázlatos formában ránk hagyott dialógus-teológiája helyett „bennfoglaló” (*inkluzivista*) szemléletet tükröz és a vallásokkal kapcsolatban párbeszéd-készséget ajánl. Az egyház hivatalos dokumentumainak nyelvezete tehát immár nem tükrözi az ókori és középkori teológiai polémiai apologetikus stílu-

¹²Zenit News, 27 July 2013, no. 130727.

¹³Valójában ezt a maximát már 1949-ben XII. Piusz pápa tanítóhivatala elítélte. Az ügy, mint emlékeztetés, 1953. február 13-án az amerikai jezsuita Leonard Feeney kiközösítésével végződött, mivel makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy a formulát szó szerinti értelemben alkalmazza a protestánsokra és a zsidókra. A helyzet iróniája, hogy ő maga került az egyházon kívülre a maxima nem katolikusokra történő alkalmazásáért (vö. DZ 3866–3873). NB: a Szent Cipriánra (210–258) visszamenő tanítást (*extra ecclesiam nulla salus*) sohasem alkalmazták a nem keresztény vallásokra a szó technikai értelmében. A kérdéshez lásd: „*Extra ecclesiam nulla salus revisited*”. In Ian Hamnett (szerk.): *Religious Pluralism and Unbelief: Studies Critical and Comparative*. Routledge, London, 1990, 130–147, és Francis A. Sullivan: *Salvation Outside the Church?* Geoffrey Chapman, London, 1992.

¹⁴Vö. Marco dal Corso: *Nostra Aetate. Il nuovo sguardo sulle religioni. Studi ecumenici* 32 (2014) 313–323, itt: 317. Vö. még Nenoit Vermander: *Dialogue, cultures et universalité. Gregorianum* 96,2 (2015) 303–318; Damian Howard: *Rischio e resistenza: cinquant'anni di dialogo interreligioso nella Chiesa Cattolica. La Civiltà Cattolica* 166 (2015) 29–45.

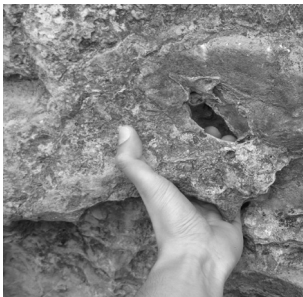
¹⁵Vö. Marco dal Corso: i. m. 318.

¹⁶Claude Geffré: *Verso una nuova teologia delle religioni. In Rosino Gibellini (szerk.): Prospettive teologiche per il XXI secolo. Queriniana, Brescia, 2003, 353.*

sát, ehelyett — a tényleges forrásokhoz való visszatérés révén — a Szentírásig és az egyházatyáikig visszamenő „kiegészülés teológiáját” ajánlja. Ez annyit jelent, hogy a II. Vatikáni zsinaton részt vevő püspökök többsége a többi vallást a *homo naturaliter religiosus* különböző kifejezési formáinak tekintette, amelyek méltánylandók ugyan, ám egyedül a Biblia ó- és újszövetségi írásai tanúsítják Isten üdvörténeti kinyilatkoztatását, melynek teljessége Krisztus. Ezt a paradigmát (*inkluzivizmus*) mutatja a számos dokumentumban kimutatható szóhasználat: „elismerni”, „megőrizni”, „előmozdítani” (NA); „elfogadni”, „beteljesíteni”, „együttműködni” (GS); valamint „megvilágosítani”, „megszabadítani”, „vezetni” (AG), illetve „gyógyítani”, „tökéletesíteni”, „felemelni”.¹⁴

Bár nem árt óvakodni a túlságosan nagyigényű — és mint ilyen, óhatatlanul leegyszerűsítő — kijelentések csábításától, végszóként mégis megkockáztathatjuk: némi történelmi távlatból úgy tűnik, a 19. század a „missziók időszeke” volt, míg a 20. század az „ökumenizmus százada”. Folytatva a sort, nincs szükség különösebb jótehetségre ahhoz, hogy megállapítsuk: a 21. század, amelybe éppen csak beléptünk, a „vallási pluralizmus” évszázada lesz.¹⁵ Találóa írja ezzel kapcsolatban a francia domonkos teológus Claude Geffré: „ha az ateizmus volt az a horizont, amelyen a 20. század második felének teológiája újraértelmezte a keresztény hit nagy igazságait (...), akkor a 21. század teológiája számára a vallási pluralizmus lesz [ugyan]ez a horizont”.¹⁶ Az ezen az úton való továbblépés a későbbiekben is csak a II. Vatikáni zsinat által lefektetett alapok figyelembevételével lehetséges.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Hans Joas

A hit választása

Milyen jövője lehet a kereszténységnek?

HANS JOAS

A hit választása

Milyen jövője lehet a kereszténységnek?

Hans Joas a globális világ összefüggésében jelentkező vallási folyamatokat és a kereszténység várható jövőbeli fejlődését vizsgálja könyvében. Részletesen elemzi a szekularizálódás folyamatát, a modernizálódásról alkotott különböző felfogásokat, vizsgálja a vallás nyilvános szerepének alakulását, a vallás és az erőszak viszonyát, s felvázolja, hogy az ezredforduló után kibontakozó tudományos és társadalmi folyamatok tükrében a keresztény egyházaknak hogyan lehetne megszervezniük életüket. Árnyalt és kritikus elemzése olyan gondolkodókat is megszólaltatnak, akik eddig kevésbé ismertek Magyarországon.

Ára: 2.900 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a *Vigilia* kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

LACKFI JÁNOS

Két angyal

*Mindkettőnknek van egy alig
 pár grammos saját angyala,
 egy cérnaszálon függenek
 vagy valami légbuborék
 tartja őket ég s föld között,
 vigyázzák csámpás lépteink,
 mint két kis aggódó szülő,
 ráncos, apró almapofa,
 még életet se kaptak ők,
 bár átszűrődött testeden
 hozzájuk, hogy mi a világ,
 átkeltek sustorgó zajok
 vérkörök bogas ágain,
 visszhangozva a tompa hús
 ingoványos, vad közegén,
 némi rejtelmes fénytörés,
 mint mikor az esti szoba
 plafonjára az odakinn
 tovahaladó forgalom
 reflektor-pászmákat vetít,
 ennyi volt a létiük, tovább
 nem juthattak, bukdácsolás
 nem volt köztes grádicsokon,
 ahogy kezdődött, véget ért,
 mélység után rögtön a csúcs,
 ami magunkfajta bice-
 bóciókkal százszor megesik,
 az nekik mind-mind kimaradt,
 ki a hátára fordulás,
 a járókában felülés,
 majd a négykézláb caplatás,
 fura pókfoci, szavakat
 formáló ajkak, gügyögés,
 születő rejtelmes beszéd,
 melyet egy-két beavatott
 kezd érteni, aztán kezét
 összecsapva sok néni és
 bácsi ámuldoz hogy nahát,
 meg kell zabálni a kicsit,
 sok-sok hozzáviselkedés,
 csalódások és szégyenek,*

a kötelező penzumok,
a szerelmek és intrikák,
barátságok, pár árulás,
sok ámulás, lebénulás,
rövidzáratok, lelkesült
ámokfutások, zuhanás,
földet érés, tápáskodás,
érzelmi gúzsba köttetés,
ég és föld közé feszített
kötélen tántorogni nem
kellett nekik, kisangyalok,
kezdtek műszakjuk odafenn,
ön-lényegükben függenek
ott, hol lenniük rendelés
legmagasabb szándék szerint,
két apró öregember-arc,
aggódba szurkolnak nekünk,
siratják bénázásaink,
s amint boltban a kiszakadt
zacskóból kipereg a rizs,
miránk potyognak könnyeik,
máskor velünk örülnek és
bugyborogva száll ég felé
vihogásuk, mit tudnak ők
az életről, mit tudnak ők?,
semmit, mindent, amit lehet,
még azt is, amit nem lehet,
fönről talán azt is lehet,
van valahol két angyalunk,
két testedben melengetett
kis lény, kiket nem lehetett
életre melengetni már,
fordult a kocka, ott figyel
egy kisfiú, egy kisleány,
ébren lebegve szüntelen,
vigyázzák csámpás lépteink.

Költött és igaz, avagy az írás szabadsága

ORAVECZ IMRE

1943-ban született. Költő, író. Legutóbbi írását 2014. 11. számunkban közöltük. — Elhangzott a Magyar Művészeti Akadémián székfoglaló előadásként 2015. június 5-én.

Tisztelt Hallgatóság, kedves Tagtársak, Vendégek!

Költött és igaz, ez előadásom címe. Goethétől kölcsönöztem. Az ő szellemi önéletrajzának, a *Dichtung und Wahrheit*nek a címe, bár magyarul nem így, hanem *Költészet és valóság*ként van a köztudatban. Ez a fordítás alapvetően megfelel az eredetinek, de eltérek tőle, mert a *Költött és igaz* pontosabb, hübb. A *Dichtung* szó a németben egyetemesebb, bármilyen irodalmi mű lehet, nem csak vers, a *Wahrheit*ben pedig a *wahr* szó rejlik, amely igazat jelent, és az igaz a valónak egy magasabb foka. Talán nem véletlen, hogy a magyarban is igaz történetről beszélünk, ha az elbeszélés, a regény meséje nem kitalált, hanem megtörtént, a való életből vétegett.

Nincs szerencsém a Tagozat eddigi székfoglalóit ismerni, de a közélettel címek alapján úgy látom, hogy minden kollégám önnön munkásságát választotta előadása tárgyául. Én is magamról beszélek a következőkben, a költöttnek és az igaznak járok utána magamnál, megmutatom melyik melyik, milyen szerepet töltenek be, és hogyan viszonyulnak egymáshoz. Ehhez persze távolság kell, az, hogy kilépjek magamból, és kívülről szemléljem magam. Ez, ha egyáltalán lehetséges, kockázatos dolog, sőt, egy másik német klasszikus, Rilke szerint egyenlő a költő halálával. Allítólag ezért nem volna szabad kritikát sem olvasnunk, bár Tandori, mint tudjuk, önmagáról is írt bírálatokat a 70-es években, és még ma is költő. Akárhogyan is van, én nem teszem ki magam ennek a veszélynek, mert nem a verseimet fogom vizsgálni. Abban a helyzetben vagyok, hogy írtam mást is, regényt is, és most egy regényemet veszem ilyen szempontból szemügyre. A szerző, az írói én áttételesen a regényben is jelen van, de az nem róla, hanem idegen életekről szól.

Regényem az *Ondrok gödre*. Első része egy trilógiának, amelynek már közreadtam a második részét is, a harmadikat pedig most írom. A trilógiában egy család történetét adom elő, amelynek egyik tagja a 19. század végén családotul az Egyesült Államokba megy. Terve az, hogy ott pénzt keres, és haza jövet földet vesz, ám a hazatérésből nem lesz semmi, végleg kint reked. Kint született fia jön majd haza, és valószínűleg meg, próbálja megvalósítani itthon az álmát. A téma, az Egyesült Államokba irányuló régi, úgynevezett kivándorlás évtizedeken át foglalkoztatott. Úgynevezettet mondok, hiszen nem kivándorlók voltak, akik annak idején elmentek, hanem vendégmunkások. Ez a

hazából való tömeges távozás nagy nemzeti dráma volt, és engem személyesen is érint. Az én apai nagyszüleim is felkerekedtek, és majd 100 évvel később magam is hasonló cselekedtem egykor. Először úgy gondoltam, elég egy ember, egy család sorsán keresztül elmesélni, mi történt kint néhai honfitársainkkal, mi várt rájuk, hogyan vívták meg küzdelmeiket. Csak amikor végre nekiveselkedtem, akkor jöttem rá, hogy az előzményeket is meg kell írni, meg kell mutatni, milyen életük volt itthon, mi űzte el őket a hazából. Ezt kíséreltem meg az első részben, az *Ondrok gödrében*.

Nem valószínű, hogy minden jelenlévő író olvasta a regényt, hiszen egymás munkáit ismerjük legkevésbé, ezért röviden ismertetem a meséjét.

A család az Árvai-család, amely Szajla Ondrok gödre nevű részén lakik, innen a cím. A családfő ifjabb Árvai János 1848-ban született parasztgazda, felesége Közsüs Teréz. Velük egy fedél alatt él János apja, idősebb János. Özvegyember, a hűbériség eltörléséig telkes jobbagy. A gazdaság alapjait ő rakta le kemény munkával, de jelentős vagyonra a fia tesz szert. Úgyes, konok, magát és környezetét nem kímélő, nagyravágyó ember. Folyvást gyarapít, ragaszt, mániája a szerzés. Ő kezdi meg a gazdaság modernizálását, a kapitalista viszonyokra, a piacra termelésre való átállást. A faluban elsőként cseréli lovakra az ökreit, és vezeti be a korszerűnek számító vetésforgót.

Az 1860-as években születik első fia, István, aki majd Amerikába megy. Kiskorában nagyon szereti, de aztán elfordul tőle, és attól kezdve konfliktusokkal terhes a viszonyuk. A század végéig összesen tizenöt gyermeket szül a felesége, de csak tíz marad életben, Istvánnal együtt hat fiú és négy lány.

Az 1870-es évek közepéig jól megy minden, emelkedik a család. Ifjabb János gépesít, újabb és újabb földeket vásárol, és főként búzát termeszt. Már annyi földje van, hogy komoly középbirtokosnak számít. Megjelenik azonban az európai piacon az olcsó amerikai és orosz búza, és úgy lenyomja az itthoni búza árát, hogy nagy mennyiségben történő termesztésével fel kell hagynia. Megtörik a lendület. Próbálkozik még ipari növényekkel is, cukorrépával, dohánnyal, köménymaggal, de aztán a nagybirtokkal folytatott egyenlőtlen versenyben végleg elakad. Utoljára gőzcséplőt vesz, és bércepléssel próbálkozik, de az sem jövedelmez a várt módon, sőt, bajba sodorja, mert felrobban, és csak úgy tudja visszafizetni a rá felvett kölcsönt, hogy elad a földjeiből. Ezzel megkezdődik a hanyatlás, a jövő pedig egyenesen a véggel fenyeget. Annak néz elébe, hogy ha előregszik, a gyerekei közt szét kell majd osztania a maradék vagyont, és olyan kevés jut egynek-egynek, hogy nemhogy arra alapozni, de abból megélni sem lehet.

A gyerekek látják, mi vár rájuk. Leghamarabb István ismeri fel a veszélyt, és az amerikai vendégmunkában véli megtalálni a kiutat. Hajlamai, vágyai, apjával való összetűzései külön is predesztinálják erre. Katonaidejét letöltve feleségül veszi Madár József, darnóaljai erdész lányát, Annát, aki hamarosan két gyerekkel ajándékozta meg. A ha-

jójege árát úgy teremtik elő, hogy az ifjú apa elmegy dolgozni a nádasdi lemezgyárba. Mikor megvan a pénz, felkerekednek, és Budapesten át Hamburgba utaznak, onnan pedig a HAPAG német-amerikai hajótársaság Bismarck nevű óceánjáróján az Egyesült Államokba.

Egy kritikusom, aki talán nem is olvasta, lecsaládkrónikázta a regényt. Nem ismertem a nagyszüleimet. Egy éves voltam, mikor apai nagyanyám meghalt, apai nagyapám meg végleg a második célországban, Kanadában maradt. Igen keveset tudtam kideríteni róluk, úgyhogy ez nem családi krónika.

A helyszín bemutatásával indítom. Ez magába foglalja a falu történetét, a szűkebb és tágabb földrajzi környezet leírását, de még a táj geológiájának ismertetését is. A tényekkel való kezdés kellett ahhoz, hogy az a látszat keletkezzék, ami következik, igaz, pedig hát nem az, hanem a költöttek és az igaznak a vegyítése. Legjobb volna, természetesen, ha színigaz lenne, de ahhoz nem állt elég tény, adat rendelkezésemre, azonkívül némelyiken változtatnom kellett, hogy használható legyen, és ettől az igaz óhatatlanul átkerült a költött kategóriájába. Elismerem, ez a költött-igaz kategorizálás ingatag, hiszen az igaz már attól költötté válhat, ha költött alakhoz, eseményhez rendelem hozzá, de ettől most eltekintek.

A változtatás példájára elsőül a címet, az *Ondrok gödrét* hoznám fel. Ez annak a faluba benyúló oldalvölgynek a neve, amelyben az Árvai-család portája van. A régi szajlaiak a gödört *güdrök*nek hívták, magát a völgyet pedig Ondrok güdrinek. A maiak, a fiatalok már nem hívják sehogy, úgy kikupálódta, hogy azt sem tudják, hol van Ondrok gödre. Minthogy alakjaimat nem beszéltem nyelvjárásban, ezt módosítottam, és a helynév köznyelvi alakját használom. Aztán itt van a család neve is, amely burkoltan a tulajdon nevem. Az Oravecz árvait, árva megyeit jelent abból az időből, amikor még volt Árva megye. Hogy magyar legyen a név, és elejét vegyem a családi krónikának minősítésnek — mint jeleztem, ez nem sikerült —, az Árvai nevet adtam a családnak, és így lett a két János és István is Árvai, és ebből kifolyólag a szögük, Ondrok gödrebeli hóstyájuk Árvai-szög. Ami a szögüket illeti még, itt kétszeres a változtatás, mert Oravecz-szög nem létezett, az Árvai-szög mintáját, családom ragadványneve alapján Kusnyár-szögnek hívták.

Oravecz-dédnagyapámról jóformán csak annyit tudtam, hogy jelentős mennyiségű földdel bíró nagygazda volt. Kétszer nősült, tizenhat gyermeket nemzett, tizenegy maradt életben, és kettő kivételével mind Amerikába ment. Egy egészalakos fénykép tanúsága szerint magas, délceg, szép férfi volt. Ez a fénykép, illetve annak másolata a birtokban van, és úgy tettem rá szert, hogy az Interneten kíváncsiságból rákattintottam egy Mrs. Bobbs nevű kanadai unokájára, akivel apám mint unokatestvérrel életében levelezett, és a gép többek közt ezt dobta ki. Halottam továbbá egy itthoni unokájától, hogy öregkorában, mikor eltöltötték az alkoholtól, a kabátja alá rejtett üvegben lopta be a bort a házba a pincéből. Ezt a szokását a regényben nem ifjabb Jánosra,

hanem az apjára ragasztottam. Közvetlenül nem ide tartozik, mert ezt a mozzanatot a trilógia második részében használom fel, de megemlítem még, hogy ez utóbbi rokonom azt is mesélte, hogy halála előtt az volt a kívánsága, hogy a temető sarkába temessék, mert ha bővítik a temetőt, ott lesz az új kapu, és bejövet így mindenki láthatja, hogy ő fekszik ott. Kívánságát teljesítették, 40 évvel később valóban ott lett az új kapu, és ma is rá lehet látni a sírkövére.

A feleségét, dédnagyanyámat nem Közsüs, hanem Vas Teréznek hívták. A Közsüs nevet egy középkori dézsmajegyzékből vettem. Ő is rajta van azon az internetes képen. Azonkívül, hogy tatárosan kerek a feje, egyáltalán nem úgy nézett ki, mint az én Terézem.

A Kusnyár-szöveget nem nagyon ismertem. Nem jártunk oda gyerekkoromban, amikor még Oravecsek lakták, mert szegények voltunk, és anyám úgy képzelte, hogy a módos rokonok lenéznek bennünket. Mint utólag kiderítettem, dédnagyapám egykori házában akkor legidősebb fia lakott a családjával. Így valószínűen őt láttam, amikor mégis arra vetődtem. Egy fekete ruhás, csizmás aggastyán üldögélt a ház előtti kispadon, és arra sem méltatott, hogy fogadja a köszönésemet. És az is költés, módosított költés, hogy István szeret barkácsolni. Anyai nagyapám, Sasvári József, Anna apjának a mintája volt nagy amatőrasztalos, bár az Árvai fiú fa iránti vonzalmába belejátszott az is, hogy a *Halászóember* című verskönyvemben megörökített Vahalcsüik sógor szintén szép dolgokat tudott fából készíteni.

A ló megjelenése a 4. fejezetben költött, mert dédnagyapám mással is kezdhette a gazdasága korszerűsítését, de abban az értelemben igaz, hogy megfelel a történeti valóságnak. A közhiedelemmel ellentétben a lovas nemzet parasztságának az igavonó állata a 19. század második feléig az ökör volt. Azzal húzatták a kocsijukat, és azzal is szántottak. Lova csak az úri osztály tagjainak volt, de azoknak is passzió, lovaglás céljából, mert a birtokaikon a béreseik ökörral dolgoztak.

Dédnagyapám István nevű fia, tehát az én nagyapám 1881-ben született, ifjabb Árvai János Amerikát megcélzó fia 1869-ben látja meg a napvilágot. Erre az időbeli visszalépésre azért volt szükség, hogy 48-as honvédot csinálhassak idős Jánosból, hogy később mesélhesen a parasztság életében fontos szerepet játszó dicső napokról unokájának, Istvánnak.

Nem valószínű, hogy egy átlagparasztember úgy fogadta a fia születését, mint az én ifjabb Jánosom. A recski malomból jövet olyan érzelmi vihar tör rá a határban, hogy leszáll a kocsiról, és boldogságában könnyekre fakadva a lova nyakát ölelgeti. Csakhogy ő nem átlagparaszt. Azonkívül nem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy ne lás-sam bele magamat, akire hasonló hatással volt Márk fiam érkezése 1978-ban. Még meg sem született, csak megfogant, de eufóriával töltött el az apaság, és amikor Budapestről Szajlára siettem közölni a születéssel a nagy újságot, és busz nem lévén a siroki vasútállomásra Hosszúpatakon, Récfalun át, tehát részint ifjabb Jánoséval azonos útvonalon gyalog tettem meg a hátra lévő nem kis távolságot, olyan

szépnek láttam a világot, hogy időnként ugráltam örömben, és kezemmel a földet csapkodtam.

A 8. fejezetben ifjabb János következő agrártechnikai újítása a háromnyomásos rendszerről a kétnyomásos rendszerre, majd a vetésforgóra való áttérés. Tudtam, mi a vetésforgó. A három- és kétnyomásos rendszerről viszont csak hallottam, és nem is nagyon értettem. Utánanéztem. A háromnyomásos rendszerben, ugye, egyik esztendőben őszi búzát vetettek a földbe, a következőben tavaszt, a harmadikban pedig meghagyták ugarnak. A kétnyomásos rendszer abban különbözik tőle, hogy nincs ugarszakasz. A vetésforgó pedig abban tér a kettőtől, hogy gabonára sosem következik gabona, és semmi egyéb sem ugyanaz, hanem mindig másfajta mag kerül a földbe, vagyis forog a vetés. Erre az átállásra Magyarországon általánosan a regénybeli időben került sor. Ezért ezt nem lehetett kihagyni. Annál kevésbé, mert ennek nagy gazdasági jelentősége volt, ifjabb János így természetesen több búzát, mert növekszik, helyesebben, nem csökken ciklikusan a vetésterülete. Hozzá tartozik viszont az is, hogy jobban kell trágyázni, és amíg gazdátársai nem követik a példáját, háromévente gazosabb a gabonája, mert parlag veszi körül, ahonnan átsodorja a gyommagokat a szél.

Az igaz olykor veszélyes is lehet, és bajba sodorhatja az író. A *Halászóember*ben valóságos személyeket kedvezőtlen megvilágításban is szerepeltetek, és az egyik ilyennek a fia megkeresett. Nem perelt be, de tiltakozott állítván, hogy az ő apja nem olyan, és ezt meg ezt nem mondta. Dédnagyapám gyermekei nemzedékének a regény megjelenése idején, vagyis 2007-ben még számos unokája élt, és ezt elkerülendő ezúttal úgy védtem le magam, hogy függelékként láttam el, amelyben kijelentem, hogy a regény a képzelet szülötte, és mindennemű egyezés élő vagy holt személyekkel a véletlen műve. Az angolszász irodalmakban ez bevett szokás, és tudtommal a magyar írók is éltek vele 1945 előtt, de valamiért annyira elfelejtődött, hogy némely kritikusom holmi posztmodern trükknek vélte.

Hogy apjára, nagyapjára ismert-e valaki szajlai, nem tudom, de tény, hogy senki nem reklamált. A valóságos alakról való mintázás, a személyes élmény bevitele azonban ennek ellenére visszaütött, méghozzá a legbizarrabb módon. Mint említettem, ifjabb János kezdetben nagyon szereti Istvánt, de később, a 14. fejezettől kezdődően elfordul tőle, valósággal üldözi, és testi fenyítésben is részesíti. Lehet, hogy ez igazságtalanság dédnagyapámmal szemben, de én ezt a tulajdon életemből vettem. Apám részint ilyen volt. Szeretetét kimutatni nem tudó mogorva, indulatos ember, akinek könnyen eljárt a keze. Nem az apjára, a nagyapámra ütött, aki kanadai unokatestvéreim szerint vidám, barátságos lény volt. Talán nem tudta megemészteni, hogy akarata ellenére haza kellett jönnie Kanadából, ahol felnőtt, és a háború, a szovjetkommunizmus miatt nem tudott többé visszamenni.

A regény megjelenését követően felbomlott a házasságom, és ex-nejem, aki nem ismerte apámat, azzal vádolt meg a gyermekelhelyezési perben, hogy rossz apa vagyok, bántalmazom a kisfiunkat. Vád-

ját ifjabb Jánossal támasztotta alá, aki szerinte én vagyok, benne magamat írtam meg. Nem prezentálta a regényt a tárgyaláson, ellenbizonyíték gyanánt én nyújtottam be belőle egy példányt. Nem hiszem, hogy befolyásolta a rám nézve kedvezőtlen ítéletet, de azóta is ott van az Egri Városi Bíróságon. Kértem vissza, de nem adják, mert mint a peranyag része megőrzendő. De jobb is, legalább biztos helyen van, a könyvtárakkal ellentétben ott ki sem selejtezhetik.

Ifjabb János megkészeríti a fia életét, de nem csak rossz, jó is történik ezzel a gyerekekkel. Van, aki szereti is, az anyján kívül a nagyapja, idős János, aki sűrűn üldögél vele azon a padon, ahol én gyerekkoromban nagyapám fivérért megfigyeltem. Mesél neki, mialatt az fogja, szorongatja az ujjait. Ez igaz is, meg költött is. Láttam ugyan a másik, a már felnőtt fiamat ilyesmit művelni szüleim egyik szomszédjával, aki maga mellé ültette a háza előtti kispadra, de nekem gyakorlatilag nem volt nagyapám. Az viszont száz százalékosan én vagyok Istvánban, aki örömét leli a gombában, a gombázásban. Én gombáztam annak idején Kishegyben, Darnóban, mindenhol ilyen lelkesen az anyámmal, és néha anyai nagyanyámmal, aki Közsüs máhához hasonlóan váltig állította magáról, hogy ha egyedül van az erdőn, mindig találkozik Szűz Máriával.

Istvánnak a regényben kilenc testvére van, egyikük a nála két évvel fiatalabb Jánoska. Más, mint ő, zárkózott, hirtelen haragú, inkább az apjukra hasonlít, aki őt sem szereti, de elnézőbb vele szemben. Annál mostohábban bánik vele a sors. Megbetegszik és meghal tüdőbajban, konkrétan tüdővérzés végez vele. Ennek is köze van az életemhez. A 19. században, de még a 20. század 50-es éveiben is Magyarországon a tbc gyakori halálok, népbetegség. De aligha tudtam volna megjeleníteni a tüdővérzést, annak minden borzalmát, ha nem lettem volna kamasz koromban magam is tbc-és, és nem estem volna át tüdővérzésen. Nálam szerencsére csak beszűrődést diagnosztizáltak, de hörgőbetörésem lett, és majdnem úgy jártam, mint Jánoska. Előtte meg ugyanúgy tengtem-lengtem a világban, és próbáltam kitalálni, életben maradok-e vagy sem. Kést is dobáltam fába. Ha beleállt, azt jelentette, igen, ha nem, azt, hogy nem.

Az Árvai-gyerekek egy része a korra jellemző nagy csecsemőhalandóság következtében röviddel születése után meghal, vagy eleve holtan jön a világra, de én a Jánoskáén kívül csak két halálesetet mutatok be. Az egyik a nagyapjáé, idős Jánosé, a másik egyik öccséé, Györgyé.

Az öreg agyvérzésben hal meg. E halálnemhez apám halála, az agytörzselzáródás adta az ötletet. Miként ő, apám is egyedül volt, mikor rátört a Kaszás. Az ő agyának is károsodott a székklettartást szabályozó része, és a tulajdon székkletében feküdt tehetetlenül. Csak amíg idős János mindössze egy éjszakát tölt ebben a megalázó állapotban, addig apám esetében napok is eltelhettek így. Már egyedül élt. Én még Pesten laktam, de minden hétvégén megjelentem Szajlán. Sosem mentem be mindjárt a nagy házba, mikor megérkeztem. Előbb mindig bevitettem a holmimat a kocsiból a melléképületben lévő

szobámba. És ő sem jött elő, mert olyankor már este volt, és tévézett. A folyosón érezhető penetráns szagból sem következtettem a legrosszabbra, csak akkor fogtam gyanút, mikor a szag eredetét firtató, féltet tréfás kérdésemre a sötét konyhából felelt, és nem a szobájából, ahol égett a villanyt, és a tévékészülék is volt.

György az erdőn lehelte ki a lelkét. Döntés közben rádől a fa. Régen Szajlán minden gazdának volt erdőrésze, ahol időnként fát vágott ki, tüzelőnek vagy szerfának. A fadóntás veszélyes dolog, és előfordul, hogy a fadóntót agyonüti a fa. De nem valószínű, hogy György ilyen véget ér, ha nagyapám János nevű fivérének a vejét, bizonyos Fucsko sógort nem egy ledőlő fa öli meg Darnóban. Nem éltem még akkor, csak hallottam emlegetni. Darnó-tetőn, annak a helynek a közelében, ahol történt, kereszt volt az egyik út menti tölgy törzsén. A felesége, Gizella néném vésette oda kegyeletből. Valahányszor arra mentünk, anyám mindig megjegyezte: itt ütötte agyon Fucsko sógort a fa. Györgynek a fejét éri az ütés, és úgy roncsolódik a koponyája, hogy utána csörög benne a csont. Ez is igaz mozzanat, legalábbis azt beszélték, hogy amikor otthon a halotti bizonyítványt kiállító orvos megrázta Fucsko sógor fejét, az csörgő hangot hallatott.

István felnő, kitölti katonaidejét, és a 45. fejezetben feleségül veszi a darnói erdész lányát, Madár Annát. Apai nagyanyámat Annának hívták, de csak a keresztnévet vettem tőle, minden egyebet, küllemet, belső tulajdonságokat, családi hátteret anyámtól kölcsönöztem. Az ő apja volt erdész Darnóban, eredeti nevén Stork József, de a nagy magyarosítási hullám idején Sasvárira magyarosította nevét. Én István feleségének nem ezt, hanem a Madár vezetéknevet adtam, amely viszont anyai nagyanyám lányneve volt. Apám valószínűen nem úgy ismerkedett meg anyámmal, de előfordulhatott, hogy a recski vásárban látta meg először, mint István Annát a regényben, az viszont alighanem kizárható, hogy elszegődött volna favágónk Darnóba, hogy titkon találkozhasson vele, utána pedig lovon járt volna udvarolni. Nemigen kellett ekkora áldozatot hoznia, lova meg különben sem volt, még a hazaérő hajójegy árát sem tudták kifizetni, amelyet az ottawai magyar konzulátuson megelőlegezett neki a magyar állam. És a lagzi sem lehetett olyan, mint a regényben. Az túl költséges lett volna. Azonkívül amikor 1942-ben egybekeltek anyámmal, a hagyományos palóc lakodalom már csak a néprajzi szakirodalomban létezett.

István úgy teremti elő a hajójegy árát, és az Egyesült Államokba való belépéshez szükséges készpénzt, hogy elmegy dolgozni a nádasdi lemezgyárba. Ez megint költött. A 19. század végén senki nem ment el Szajláról ilyen messzire dolgozni, vagy ha mégis, legfeljebb summásnak az Alföldre, az iparba semmiképpen. Annál inkább eljártak a faluból Borsodnádásra — akkor már Borsodnádásznak hívták — gyerekkoromban. Magam is ismertem ilyeneket. Úgyhogy a Nádásra járás csak elvben volt lehetséges.

A nádasdi kitérő 52. fejezete a regénynek, utána már csak 4 fejezet van. Nem vettem sorra minden szóba jöhető fejezetet, és zárás-

képpen már csak azokat érinteném, azoknak az igaz-tartalmát, amelyekben a normálistól eltérő, különös, szinte panoptikumba illő alakokat is felléptetek, akikről azt gondolná az ember, hogy ilyenek a valóságban nem léteztek. Nem így van, a régi magyar falu e tekintetben sem volt idilli hely, ilyenek, ilyen féltet torz emberi lények is éltek benne.

A regénybeli Szajlának is van bolondja, Hibás Gyuri, akit nem az ujjamból szoptam. Ismertem. Rendesen a szülei portáján üldögélt a kapu melletti eperfán, és kukoricaszár hegedűjét a füléhez szorítva hegedült. Nem volt se meztelen, se túlzottan szőrös — ilyet a Baranya megyei Kémesen láttam egyetemistakoromban —, de borzadállyal töltöttem el, valahányszor megpillantottam.

A többi torz ember magában az Árvai-családban van, és azt szemléltetik, hogy nemcsak a bő gyermekáldás, a kibontakozó kapitalizmus, a történelem tesz keresztbe a nagy szerzőnek, ifjú Jánosnak, hanem az ismeretlen, távoli ősök, a gének is besegíthetnek a vagyonszétzilálásába, elveszejtésébe.

Elsőül ott van ő maga a rossz természetével, indulatosságával és kíméletlenségével. Kiváló gazda, de bizonyos értelemben szörnyeteg. Megkeseríti a fiai életét, főként Istvánét, nem hagyja önállósodni, mikor felnő, és ezzel végleg eltaszítja magától éppen azt, aki a nyomdokaiba léphetne, aki esetleg továbbvihetné művét.

Sorrendben a harmadik gyerek lány, Mária. Mutató, de vézna, gyenge fizikumú teremtés, paraszti munkára szinte alkalmatlan, tele mindenféle hibával, főként lelkiekkel. Állandóan takarít, rendezkedik, olyan pedáns, hogy legszívesebben még a hullott leveleket is átrendezné az udvaron, mielőtt összesöprik. Volt egyszer egy barát-nőm, külsőre szép, de bensőjében hasonló defektussal.

György, akit a fa agyonüt az erdőn, a nővére hajaz. Szintén tisztaságmániás, ami egy leendő parasztember esetében, aki munkájából kifolyólag állandóan piszokkal érintkezik, még nagyobb baj. Ezt megtoldom azzal, hogy még vörös hajú is, ami régen bélyegnek számított, és babonás félelemmel töltötte el az embereket. Ő egészen költött. A vörösségét az inspirálta, hogy magam is némi averzióval viseltetek a vörös szőrzetűek iránt.

Ferenc, a negyedik fiú az ellenkező véglet. Rendetlen, és a tisztasággal is hadilábon áll. Zömök, tömzsi kis fejjel, koromfekete hajjal és olyan gyorsan növé arcszőrzettel, hogy hiába borotválkozik sűrűn, mindig borostás az arca. Sebesen, hadarva beszél, de a legsúlyosabb fogyatkozása a nemtörődömség és a hozzá nem értés. Mindent elhanyagol, és semmit nem úgy csinál, ahogy kellene. Egy vér szerinti és nem vér szerinti rokonomból raktam össze. Az egyik a nagyapám Amerikát szintén megjárt fivére, aki folyton összetévesztett apámmal, és Jimnek nevezett, mert Kanadában így hívták apámat. A másik a bérmaeresztapám, aki szeretetreméltó, ambiciózus ember volt, de mint gazda két lábon járó képtelenség. A bakanácsát sosem fűzte be, az inge derekát sosem dugta a nadrágjába,

a szerszámaid, az eszközeit széthányta, a gazdálkodásban pedig a legnagyobb dilettantizmusról tett tanúbizonyságot.

Mielőtt István útnak indul a családjával, úgy búcsúzik a szülőföldtől, hogy utoljára bejárja a határt, a neki kedves dűlőket, helyeket, a regény záró képe pedig látomás a velük egy időben és utánuk felkerekedő százazrekről. Mind a búcsú, mind a záró kép igazon alapul. Magam is így köszöntem el a hazától 1976-ban, mikor először mentem el. A monarchiából az Új Világba irányuló 19. század végi, 20. század eleji tömeges exodus pedig egy az egyben tény, bár a közhiedelemmel ellentétben a felkerekedők zöme nem magyar, hanem szlovák, román, horvát és ruszin volt.

Oravecz Imre *laudációja*

GYÖRFFY ÁKOS

1976-ban született. Költő. Legutóbbi írását 2015. 7. számunkban közzeltük. — Elhangzott a Magyar Művészeti Akadémián 2015. június 5-én.

Már itt, az elején be kell vallanom, hogy Oravecz Imrét a mai magyar irodalom egyik legnagyobb alakjának tartom. Nagyjából tizenöt éve találkoztam először a verseivel, a *Halászóember* darabjaival folyóiratokban, és azonnal mélyen megérintettek. Hogy miért, arra nem könnyű válaszolni, vagy talán nem is olyan nehéz. Egyszerűen azért, mert jó versek voltak. És azért is, mert azonnal megéreztem Oravecz műveiben egy olyan szándékot, irányt, amely hozzám is közel áll. Nevezetesen azt, hogy valami olyasmit akar, ami túl van az irodalmon. Olyasmit, ami nem hatáskeltés, vicceskedés, megbotránkoztatás vagy üres szócséplés. Az ilyesmi Oraveczet szemmel láthatóan nem érdekli, és soha nem is érdekelt. Elég, ha elolvassuk első, *Héj* című kötetét. Ilyen erős könyvet mások a pályájuk zenitjén írnak, ő pedig ezzel kezdte.

Elfogult vagyok Oravecz Imrével kapcsolatban, nem tagadom, és nem is teszek úgy, mintha nem lennék elfogult. Illetve talán nem is elfogultság ez: egyszerűen csak tudom, hogy igaza van. Igaza van abban, amit ír, és abban, ahogy ír. Persze azt, hogy mit értek igazságon, nehéz megmagyarázni. Egy írás attól válik élővé, hogy szervesen illeszkedik a valósághoz. Ami egy újabb buktató persze, hogy mi is az a valóság. A valóságot mindenki ismeri, az is, aki úgy tesz, mintha nem ismerné. Az igazságot is ismeri mindenki, az is, aki úgy tesz, mintha nem ismerné. A kérdés az, hajlandóak vagyunk-e felismerni magunkban azt az eredendő tudásunkat, hogy birtokában vagyunk mind az igazság, mind a valóság ismeretének. Egy író esetében ez alapvető fontosságú kérdés. Nem mintha bárki más esetében nem lenne az. Egy írónak kutya kötelessége igazat írni. Nem tehet mást. Ha

mást tesz, hazudik. Tele vagyunk hazudós írókkal. Akik talán úgy hazudnak, hogy nem is tudják. És ez még a jobbik eset. Mert van olyan is, amikor tudják, hogy hazudnak, és ennek ellenére hazudnak. Mindez talán felesleges szócséplésnek tűnik, de mégis úgy gondolom, erről is szót kell ejtenünk. Már csak azért is, mert a kortárs irodalom számos ponton „valóságdeficitben” szenved, és ez a deficit az idő múlásával egyre súlyosabbá válik. Olyan művek tucatjaival találkozhatunk, amelyek egyszerűen semmiféle tőkesúllyal nem rendelkeznek, üresek és hazugok, céltalanok és végtelenül nárcisztikusak. Egy ilyen mű megjelenésének semmiféle következménye nincs, nem mond el semmit semmiről, nem állít semmi érvényeset semmiről. Mintha nem is létezne. Mintha meg sem jelent volna. A mai magyar irodalom egy nem elhanyagolható része egész egyszerűen nem létezik. Nincs. Egy kipukkant buborék párája a levegőben.

Oravecz Imre életműve a fentiek tökéletes ellenpéldája. Minden egyes műve egy-egy önmagában álló, súlyos és megalapozott állítás a világról. A korai verseskötetek éppúgy, mint az opus magnum, a *Halászóember*. Kevés verseskötetnek örültem annyira életemben, mint amikor egyszer, egy budapesti antikváriumban rábukkantam az *Egy földterület növénytakarójának változása* első kiadására. Olvasom a mai napig, ott hever az éjjeliszekrényen, a fáskamrában az ablakpárkányon, vagy olykor a régi, cseh-szlovák túrahátizsákban a Börzsöny-térkép és a távcső mellett. Több olyan vers is található benne, amelyekről tudom, hogy segítenek. Segítenek életben maradni, bármennyire patetikusan is hangozzék ez.

Oravecz egész eddigi életműve valamiképp az irodalomból való kihátrálásról is szól. Illetve nem is a kihátrálásról, hiszen olyan nagyon nem is volt ő része soha ennek az irodalomnak. Igaza van Keresztury Tibornak, amikor azt írja valahol, hogy sem követője, sem epigonja nincs. Miközben másokat epigonok egész hada kíséretet. A tény, hogy nem teremtett, úgymond, iskolát, arra is rávilágít, hogy az a fajta írásművészet, ami az övé, egész egyszerűen nem utánozható. Ahhoz ugyanis azt kellene tudni, amit Oravecz tud, azt pedig nem tudja más, csak ő.

Van tehát egy magában álló Oravecz-univerzumunk, amely univerzum nem nagyon írható körül bevett irodalmi sémák segítségével. Egyszerűen kicsúszik a kezünk közül. Túlságosan egyszerű ahhoz, hogy különféle ráfogások szóvirágjaival illethetnénk. És éppen ez a „túlságosan egyszerű” az, ami Oravecz Imre életművét kivételessé teszi. Nem mintha az, amiről írna, olyan nagyon egyszerű volna. Mert egyszerű-e élni? Egyszerű-e gyermeket nevelni? Egyszerű-e búcsút venni szerelmektől? Egyszerű-e megöregedni? Egyszerű-e végignézni azt, ahogy a világ pusztul körülöttünk? Ahogy a gyerekkori erdőknék már a nyomai sincsenek meg? Ahogy a paraszti kultúra eltűnt a világból? Nem, egyáltalán nem egyszerű dolgok ezek. Oravecz Imre azonban mégis úgy nyúl hozzájuk, olyan szikár és mégis költészettel telített versmondatokban ad hírt ezekről a hétköznapi

tapasztalatokról, hogy az olvasó azonnal megérzi, itt bizony olyan irodalommal találkozott, ami magányos állócsillagként ragyog kortárs irodalmunk égboltján.

Beszélni kellene még persze Oravecz regényeiről is, az *Ondrok gödréről* és a *Kaliforniai fűjről*, amely két regény érzésem szerint a kortárs magyar prózairodalom remekei közé tartozik. De ezekről a regényekről számos kiváló értekezés született már az elmúlt években.

Ahogy most odanézek a könyvespolcomra, látom az ott sorjázó Oravecz-köteteket, a *Héjtől* a *Kaliforniai fűjrig*. Eszembe jut, hány és hány emlékezetes olvasmányélménnyel gazdagítottak ezek a könyvek az elmúlt években. Gondoltam, átolvasom gyorsan a versesköteteket és kimazsolázom belőlük azokat a sorokat, mondatokat, amelyek fontosak nekem, amelyek egyfajta meditációs tárgyként fontos szerepet játszottak az életemben. Be kell vallanom, egyáltalán nem volt nehéz ilyen sorokra bukkanom Oravecz Imre könyveiben. Ezzel a tizenkilenc rövid idézettel köszöntöm Oravecz Imrét, a nagy magyar költőt, megköszönve neki egyúttal azt is, amit életműve személyesen nekem adott. Sokat adott. Nagyon sokat:

A képzelet felkeresi a régi tájat.

Néha elmegy innen a halál elől.

Régi órán iszik a ló.

Szüntelen zárva termők pollenek gyanták vastag leple a házak felett.

A szérűkön illatos átjárók / örök álló ciripelés.

A füst a földre száll.

A húsrá ragasztva füstöl a Nap kerek bélyege.

Elfordítva az őszben fémeikkel kiegészítve egy teljes arc.

A pornólapok nyílt lángja lobogva ég a benzinkútnál.

A látás útjának szíve az élesség.

A földtest négy őselemből: földből, vízből, tűzből és levegőből áll.

Fordulj el magadtól mint unt, csikorgó szerkezetűl.

...a beállt folyó partján a Szíriusz felé megyek.

Ma olyan helyre tévedtem a határban, hol legalább negyven éve nem jártam.

A világon csattan a retesz, és villózni kezdenek a képernyők.

Lépj ki a házból, fákból, rigókból, füvekből, méhekből, felhőkből.

Pesten idegen vagyok. Szajlán csak a halottak várnak. Hova menjek?

...ne feledd: a végesből a végtelenbe érsz.

*Ne ragaszkodj semmihez, ereszd el a hegyet, a rétet, az alkonyt, a rigókat,
a tücsöket, szakadj le a világról, légy szabad, mire menned kell.*

Éjszakai ragyogás

Amikor a nyüzsgő nappal kimerül és nyugovóra tér, s a fák közé be-lopakodik az éjszaka, az erdő arca egészen megváltozik. Vonásai meglágyulnak, tekintete szelídebb, hangja puhább lesz. Pórusaiba beivódik a sötétség, a tér egyszerre kitágul, és mély zengésű, bársonyos csönddel telítődik. Az éjszaka csöndjében a legapróbb nesz is különös jelentőséget kap, mintha az erdő minden idegszála feszült figyelemmel hallgatózna. A fák között bújócskázó szél előcsalja az erdő titkos sóhajait, s felvillannak a nappal rejtekében láthatatlanul meglapuló tekintetek. A Hold fénye ezüst derengésbe vonja a tájat, az égbolt pedig üveggyönggyel kivarrt selyemlepelként borul a világra. A nappal szűkös világa kitágul, bilincsei lehullanak, és minden varázsossá válik. A távolságtartó nappali erdő, ahol csak vendégként kószálsz, egyszerre közel kerül, bújkörébe von és magához ölel, s a riadt, védtelen ember gyámoltalanul hozzásimul.

A látás támasza nélkül érzékelésünk meginog, s tétovázva kerecsünk fogódzót a nagy, végtelen éjszakában. S ha már a külső észlelés korlátozott, a szem belsőbb tájak felé fordul. Az érzékek fogságából szabadulva a világ kitárul, a sötétségben világosság gyűl: a nappal józan tényei az éjjeli megvilágításban eltörpülnek, s helyükbe a létezés eleven ereje tódul. Minden életre kel, s valószínűtlenül intenzívvé válik. Az éjszaka nem reális, hanem mágikus: feltárul, ami nappal rejtve marad, felszabadul, ami máskor kötött. A fantázia minden szülötte ilyenkor kel igazán életre, a képzelet szabadon szárnyal és megfelelkezik a jópolgári illemről. Boszorkányok és démonok röpködnek, s az erdő mélyéről manók és lidércek bújnak elő. E színes karneváli forgatagban végre minden és mindenki szabadon táncol a létezés mámorától megrészegülve. Az éjszaka a világ felszabadult mosolya.

Ez a napszak teljességgel társadalmon kívüli: a nappal józanságát levette álarcok és egyenruhák nélkül, leplezetlenül, mégis kiismerhetetlenül áll előttünk, akár egy gyönyörű, titokzatos nő. Merthogy az éjszaka nő, ahhoz nem férhet kétség. Magas, karcsú, fekete hajú, ígéző tekintetű, érett szépség. Hangja mély és bársonyos, alakját talányok övezik. Talán színésznő, aki szerepei után eldobja összes maszkját, és kötelességei alól felszabadulva, nagyot sóhajtvá megpihen. Szelíd és hallgató, ám szótlansága mögött súlyos tudás és mély bölcsesség rejtőzik. Néma figyelmét semmi sem kerüli el, de finom érzésű és tapintatos. Titkok gondos őrizője és a hozzá fordulóknak őszinte bizalmasa. Nem osztogat kész megoldásokat, sokkal inkább lényével hívja elő a kérdezőből a már amúgy is benne lévő válaszokat. Ő azonban nem adja ki saját titkait, s kiismerhetetlensége mérhetetlenül vonzóvá teszi. Szabad és öntörvényű, aki nem hajlandó behódolni senki előtt, a maga útját járja. Szoros viszony fűzi az Ég Királynőjéhez, a Holdhoz, aki

elegáns ezüstruhában járja körül birodalmát huncutul hunyorgó kis apródjai kíséretében. Udvarában gyönyörű ezüstvirágok nyílnak, s itt készül a legfinomabb holdfénysejtem, mely lágy fényét szétterítve puhán omlik a földre. A királynő mégis boldogtalan: kedvesét, a Napot siratja, akitől mérhetetlen távolság választja el, s így nem pihenhet karjaiban, csupán szemének szerető sugarában melegedhet. És amikor az Ég Királya ritkábban pillant kedvese felé, az Éj Asszonya bánatában elrejtí arcát a világ elől.

Az éjszaka nyelve a csönd. Titkos nyelv, melyet csak az érthet meg, aki maga is csöndben van és éberén figyel. Amit nappal elfed az élet tettből, hangból, fényből szótt tarka leple, a csönd sötét fátyla kidomborítja. Ahogy a csillagok is mindig az égen ragyognak, mégis csak az éj sötétjében válnak láthatóvá, úgy az éjszaka éber csöndje is titkos hangzatokat csal elő. A világ felszabadul „a kétszerkettő józansága” alól, és a lehetőségek tárháza kitágul: ez az álmok ideje. Az álom tarka párnáján merészebb és igazabb gondolatok születnek, mint a hétköznapi szürke vánkosán. A csönd és a sötétség a legőszintébb tükör: ilyenkor az ember jobban hallja hamisságait, tisztábban látja vakságait. Ilyenkor hangosan ordít a kérdés, amely a nappal zsvijában elhalkul: „Miért nem lettél az, aki éjszaka vagy? Akit csak éjjel mersz gondolni?” Az álom színes selymét nem a nappal durva szálaiból, hanem lélekfonalból szövi egy láthatatlan belső tanácsadó, akit sem megtéveszteni, sem elhallgattatni nem lehet: mindig a legmélyebb igazság képeit festi az éjszaka leplére.

Az éjszaka misztériumát a régiek még sokkal erősebben érezték. Az álom anyja, Nüx az ókori görögök képzeletében minden nap végén beborítja sötét szárnyaival a világot. Az éj leple alatt lángol föl Erósz szenvedélye, s ez Hüpnosz, Oneirosz és Thanatosz, az Álom, az Ábránd és a Halál ideje is. Nüx Tartaroszban él Hémerával, a Nappal, de útjaik sosem találkoznak: amikor Nüx elhagyja otthonát, Hémera marad odalent, míg ha a Nappal látogatja meg a földet, az Éj vonul vissza alvilági palotájába, s kettejüknek ez a játéka hajtja az idő kerekét a világ születése óta.

Az Álom fivére, a Halál Nüx sötét fátyla mögött lehel végzetes csókot választottjai arcára. Az éjszaka és a halál titkát idézték meg az ókori misztériumok: a beavatott meghalt addigi élete számára, és jelképes halálával új, tisztább életre született. S ahogy a tavasszal kihajtó virágok a kikelet előtt téli álomban szunnyadnak, úgy a lélek is az éj rejtekében készül fel a nagy változásra. A halál és az új élet fordulópontjának katarzisa könnyűvé teszi a lelket, így végre szabadon szárnyalhat a magasban.

Nemcsak a misztériumvallások követői, hanem a mítoszok és mesék hősei is gyakran sötétebb tájakra indultak, hogy küldetésüket teljesítsék. Az Alvilág kapuját őrző háromfejű kutya, Kerberosz több ilyen hőssel is találkozott: az éjszakát megéneklő, szerelmes Orpheusszal, ki kedveséért szállt alá a föld sötét bugyrába; Héraklésszel, aki Hádész sötétségéből jutott az Olümposz napfényes csúcsára; és

Aeneasszal, aki a holtak birodalmának mélységéből visszatérve emelte magasba Rómát. A sámánok is rendszeres látogatói voltak az alsó világnak, s a népmesék hősei is gyakorta ereszkednek le a föld színe alá, hogy onnan újjászületve térjenek vissza. Mert aki egyszer már megjárta a másvilágot, másként látja az életet is: mulandó káprázatnak. A Halál öccse, az Álom azért jön el minden éjjel, hogy feltárja e nappali káprázat mögött megbúvó ősi, mélyebb valóságot. Ez a tudás az álmok, mítoszok és mesék szimbolikus nyelvén szól, és azt súgja, hogy a nappal vastag józanság-fala mögött rejtőzik egy másik, igazabb létezés. Mikor a nappal bátyja megreped, s a hasadékokon beszivárog az éjszaka varázsos oldószere, a falak leomlanak s megmutatkozik az élet másik, mágikus arca is.

Ezt az igazabb létet találta meg az éjszakában a szerelmet és halált zengő dalnok. Novalis himnuszaiban „a szent, kimondhatatlan és titokzatos éjszaka” titkait fürkészi. Az irodalom legnagyobb éjszaka-misztikusa az éj titkos rejtekében megleli a kulcsot a szív lakatjához, s így kiált fel: „Mi tör föl a szív alól olyan sejtelmesen, és nyeli el a vágyakozás lágy levegőjét? (...) Mit rejtész köpenyed alatt, ami láthatatlan-hatalmasan a szívembe hatol?” A fiatal poéta kedvese halála után megrendülten éli át a szerelem és az élet lángjának ellobbanását: az öröknek hitt szerelem — akár az élet káprázata — törékeny és mulandó. Az éjszakához menekül ortalomért, s magasztalja az éj és halál sötétjét, melyben utat talál szerelméhez és az örök élethez. Az éjszaka csöndjében a Mindenség lélegzetét hallgatva eggyé válik vele, s a szerelem hídján sétál át az örökkévalóságba.

A szerelem a fegyelmezett nappalt áhítattá varázsolja, a hétköznapok száraz őrlését pezsgő lüktetéssé búvóli, s bevezet az éjszaka titkaiba. A figyelmes szem és szív meglátja a sötétben gyúló világosságot: az éjszaka köpenye mögött fény rejtőzik, izzó, parázsló tűz, mely átmelegíti a nappal hűvös józanságában megdermedt szívet. A fagykéreg megolvad, a fény betódul és mindent betölt. A szív rózsauvegén át betörő sugarak eleven templommá varázsolják a nappal szürke hivatalát. A belső látás kitisztul, s az éjszaka parazsa minden hamisságot felperzsel maga körül. A lélek e titokzatos átváltozása rejtve történik és gyötrellemmel teljes, de a régi lélek halála helyet ad az új születésének, mely bilincseit levette immár szabadon szárnyalhat. A hajnalhasadást mindig az éj sötéte előzi meg: az alászállás a csöndbe és a sötétségbe a fény eljövételének ígéretét hordozza. Halál nélkül nincs sem élet, sem újjászületés, s „ha az örök életet keresed, naponta ezer halált kell halnod”. Novalis lelke meghalt kedvese elvesztésekor, s halálából feltámadva, himnuszokat énekelve örök, múlhatatlan szerelemben egyesült vele az éj óvó ölében.

Az éjszaka nap mint nap átélhető misztériuma a természet sötéten ragyogó titka. Hosszú nyári éjszakákon, a kihalt város csöndjében néha megszólal a rigó: ujjongva trillázik a világ sötétjébe, s az éj nyugalmát átítatja és felhevíti az élet és halál megrendítő csodáját zengő lelkes melódia. Szinte szikrázó fénné válik a hang, akár

az ember szívében felvillanó felismerések. Az éjszaka nem halott sötétség, hanem a fény bölcsője: a belé vetett kis fénymagot őrzi, óvja, rejt a világ fürkész tekintete elől, hogy aztán az teljes pompájában virágozzon ki. Hiába tér a Nap nyugovóra, szemének egy kis sugarát mindig a földön tartja. A sötétségből mindig új fény születik, s míg az éjszaka vajúdik, a világ és a lélek csöndjében készülődik a virradat, s talán egy nap, mire a hajnal fényes kapuja kitárul, végre annak mersz ébredni, akit éjjel megálmodtál.

TOMAJI ATTILA

Nincs miért

*Bent az erdő nedves, zöld homályán
Tisztás villan. Eső, szilaj patak.
Csúcs felé, ha lépsz a horhos árkán,
Tört árnyék vár. Kövek, elhalt szavak.*

*Fénylő, sötét szemek a levelek.
Mind utánad fordul, hátad érzi.
Bodzaág dalol, hosszan megremeg.
Földből épül köréd, ami égi.*

*Lánggá lett kemény kalász a nyár.
A sziklák ismeretlen állata:
Elbírhatatlan röptű kék madár.
A csúcs előtt a szárnyak illata.*

*Elvakítva lépsz előre. Vad ütés.
Nincs miért megállni. Ez csak napsütés —*

Szignatúra

Dobai Péternek — „Batiszy Kristóf” emlékére

*Lobogó fű. Lovak. Fegyverek.
Szókiül a hajnal, nessen a nád.
Lábnymokra hulló falevelek.
Hideg jön és mélybe zuhanás.*

*Magányosak. Szűk szemük remeg.
Fák koronája érinti hajuk.*

*Értelme halálnak, életnek egyre megy.
Egy sincs köztük, ki hazajut.*

*Szembe néztek szíviük démonával.
Testükből az élet elfogyott.
Nincs több lövés, nincs több lárma.
Arcuk fehér, sötét, megátkozott.*

*Kitörlöm a szignatúrát.
Vad angyalukra szálljon álom.
Szűnj meg, varázs, pihenj, varázs:
Lelketek most elbocsátom.*

AYHAN GÖKHAN

Pokol-kontinens

*A szégyentől a szorongást elválasztó sötét
a legintimebb, forró cinkesúly. Megpattant istenek
terében a felejtés Pokla. Puha alkatrészek
nyelvén megszólított halott apák,
akikről nem hallottam, halott apák,
akikről nem hallgatok, s az óvatosságban*

*a fénye felaprózta kibillent egyensúly:
család, családalapítás, a szeretet preparált íve.
A felejtés egyensúlya szempontjából,
mint egy előre eltervezett, kiszámolt
földrengés, közelsége megérint, de nem
sok jót ígér. Harangok csontja, vidám*

*körmenet, s utolsó, boldog lélegzetvétel
komoly pontja összekötötte Pokol-kontines.*

Kristóf

1973-ban született Kecskeméten, Szegeden él. Író, a Szegedi Tudományegyetem filozófia doktori iskolájának doktorandusza.

A gyógyszerész odaadóan figyelte a plébánost, amint éppen azt ecseteli, hogy Szent Kristóf (mikor még távolról sem volt szent, hiszen rút pogányságban tobzódott) egyik úrtól a másikig járt, és egyiket a másik után hagyta faképnél, mert egyiket szolgálva sem volt képes a lelkében (a szívében? a kisagyában?) azt érezni, hogy valamiféle nagy-nagy tettet visz véghez. Ahogyan azt sem, hogy egy valóságosan és cáfolhatatlanul csodálatos ügyért verejtékeznek. Amiképpen arról sem volt meggyőződve egyetlen pillanatig sem, hogy megkérdőjelezhetetlenül fontos hivatalt visel, olyasmit, amivel kétségkívül hasznára válik az emberi nemnek. Végül néhány bölcs szónak engedve révésznek állt, hogy páratlanul széles hátán hordja át az utazókat egy sebes sodrású, veszélyes folyó egyik partjáról a másikra.

Valamelyik napon vékonycsontú, aprócska gyermek kéredzkedett föl reá, ő a vállára emelte, s megindult vele, ahogyan szokott, ám a folyó közepén már alig bírta a terhét: olyannyira kifulladt a cipekedésben, hogy csaknem összeroskadt. Térdei remegtek, dereka szaggatott, bikanyaka sajgott, vállai reszkettek. Értetlenül állt a jelenség előtt. Korábban sosem fáradt bele semminemű erőlködésbe. Valóságos óriásnak számított az emberek között, s talán éppen eme fáradhatatlanságban, fizikumának páratlan emberfelettségében rejtett az oka állandó elégedetlenségének, melyet korábbi foglalkozásaival szemben táplált. Midőn lihegve, szűrő oldalát tapogatva megállt pihenni, a füle mellett ülő gyermek egyszerű szavakkal, kertelés nélkül közölte vele, hogy nem mást, mint magát az Úr Jézus Krisztust tartja éppen a vállán. És aki a Megváltó Istent hordozza, az a világmindenséget tartja fenn. Szent Kristóf nem kételkedett a gyermek szavaiban. Testi tünetei is alátámasztották, amit hallott. — Így vált a hatalmasra nőtt ember Krisztoforóvá, azaz Krisztus hordozójává.

— Ám 1969 óta a Szentszék által kiadott naptárakban hiába keresné, kedves Kristóf, az ön névadó szentjét, eme bizonyos Szent Kristófit — zárta szavait a plébános. — Tudniillik létezése fölöttébb kérdéses. A középkorban előszeretettel ábrázolták kutyafejű óriásnak, ami egyértelműen az egyiptomi Anubisz istenség hatására, mi több: továbbélésére utal. Mindazonáltal igen népszerű szent volt valaha, az cáfolhatatlan, és a története sem csúnya, azt hiszem...

A gyógyszerész egyetértett.

[A legrosszabb a tehetetlenség. De lehet, hogy a rémek. A magukat túlságosan mélyre rágó férgek. Annyifajta féreg él már benne! Nem kizárólag olyasfélék, amelyek hajdan fészkeltek belé, mikor az ital uralkodott mindenben, miközben ő maga az italon uralkodott volna, ha lehetséges volna olyan. (Nem lehetséges.) Szimbiózisban élni vele, egyedül azt lehet. Azt tette ő is. Csak érzések, csak vágyak, csak félelmek voltak, azok is torzán,

áttetszően, foszladozva; s most is van úgy, hogy csak érzések, vágyak, csak félelem van, amikor a nap nem akar véget érni, amikor agyonnyomja a lakás vagy éppen a patika üressége, a falakból áradó ridegség, a mindent belengő gyógyszerzag. Olyankor néha halálfélelem fogja el. A falakra kúszó árnyak árny-nyelüket öltögetik felé, a hátán megzavarodottan futkos a rettenet, akár a rájuk törő napfénytől megriadó, ízelt testű ászkák a megemelt szikladarab alatt. Mint kitörött ablaküveg szilánkjától felhasított bőrön a pulzáló seb: egyetlen lüktető, égő, fájó szorongás az élet. Valéria messze van. A mélységes mélyére bellehatolt, szarvasbogár-rágóikkal az elevent marcangoló nyüvek üvöltése viszont visszhangot vet a helyiségekben. Az idő áll, az óra mutatói mégis vánszorognak. Az idő hát valahol, valahogyan mégis halad, számára észrevétlen. Mialatt évezredeket öregszik, s kihalván a korból, régészeti leletté változik, az óra áll, ám az idő valami kiismerhetetlen mechanizmus folytán, dacára az ő érzékeinek, mégis telik. De nem múlik... Megcsontosodott szorongás, elüszkösödött hiány: hever egy gödör fenekén... És az idő megszűnt, holott csalhatatlanul telik, az óramutatók vonszolják magukat az ezüstszürke lapon körbe-körbe, végtelenül.]

A plébános összevonta szemöldökét. A homlokát ráncolva fürkészte a gyógyszerész arcát.

— Különös a tekintete, Kristóf — jegyezte meg. — Akár még félelmet keltőnek is nevezhetném...

Figyelmesen vizslatta tovább a vendégét, végül kibökte a kérdést:

— Voltaképpen miért keresett meg?

A gyógyszerész a semmibe révedt, ajkai mozogtak, mintha a szavakat keresné.

— Magam sem tudom pontosan — a hangja tompán tört elő. — Magam sem tudom pontosan megfogalmazni. Nehezen találok a megfelelő szavakat, amikkel leírható. Hogy ne legyen félrevezető.

Egyenesen a plébános szeme közé nézett. Az csak erőlködve bírta nyugtalan tekintetét állni:

— Ijesztő álmokat látok, például. Aludnom sem kell hozzá.

A tisztelendő lesütötte a szemét, s közben a vállát vonogatta.

— Effélék többeket gyötörnek azért még manapság is — morogta. — Végző soron a jelenségnek lelkiismeret a neve. Egy lelkiismeretlen korban szokatlan ugyan, de nem egyedülálló eset...

— De nem úgy ijesztők! — folytatta Kristóf. — Mert egyben vigasztalóak is. Bármilyen különös és ellentmondó, így igaz... Ezért nehéz ezt elmondani, atyám.

A pap tanácstalan volt. Felállt a székéről, a sarokban álló szekrénykéhez lépett. Kinyitotta a díszesen faragott ajtót, kivett két poharat és egy üveg bort. Félig volt. A poharakat a gyógyszerész elé koppantotta az asztal lapjára, lötyyintett mindkettőbe az italból.

— Igyunk! És közben mondja el, valójában mit szeretne tőlem! Olyan szavakkal, amilyeneket talál. Hátha közösen fölfejtjük szépen az értelmét...

Az egyik pohárra mutatott, akár biztatásnak is lehetett venni. Kristóf elhárító mozdulatot tett a kezével.

[Még órákkal a halálom után is arccal a cseresznyefának fordulva ültem és Valéria járt az eszemben. A karosszék már nem nyomott sehoh, a testem nem érezte a léceket, karom a karfán nyugodott, mégis mintha a semmiben ringott volna. Akárha csendes, áttetsző vízen hullámoznának a végtágtajaim. Valéria a cseresznyefa ágai közül nézett, gyönyörű szemei a bőröm alá hatoltak, egészen az ereimig, amelyekbe már belealvadt a vérem. Hanlyatt dőltem, a karosszék nem tartott meg, ellenben felfogott és meg is tartott különös helyzetemben maga a levegő. Furcsa pózban, át- meg átszóve az ülőalkalmatosság háttámlájának pálcáival, lebegtem ég és föld között, szemem Valéria tekintetébe fonódott, s ettől alvadt vérem lassacsckán újra csordogálni kezdett az ereimben. A szívem moccanatlan pumpálta körbe és körbe és körbe...]

— A másik oldalra szerettem volna átjutni én is mindig — mo-tyogta a gyógyszerész.

Hangja még most is tompa volt, úgy kongott, mintha egy üreg-
ből beszélne.

— Nomen est omen — viccelődött sután. — Talán. Ki tudja? Min-
denesetre világeletemben a túlsó part érdekelt... Tudja, atyám, ezért
írtam a szimfóniákat, amik sorra buktak meg, ezért írtam az orató-
riumot, amit be sem engedtek mutatni, ezért komponáltam azt a
négy és fél óra hosszúságú monstre-operát, ami még nekem ma-
gamnak sem tetszik... Ezért, a túlsó part miatt. Mind-mind eszköz
volt: csónak, híd, gázló. Módszer, lehetőség, próbálkozás a túlsó
part irányába. Hogy átjussak. Néha úgy éreztem, eljutottam a folyó
közepéig... Talán kicsit tovább is... Egyszer-egyszer már látszott,
de mindenképpen sejlett a túlsó part, csakhogy az áradat mindany-
nyiszor elsodort... Egyedül Valéria karjaiban érzem, hogy nem
ragad el az ár. Még amikor távol van, akkor is érzem ezt, jöllehet
olyankor valami szorít is legbelül. Egy vasmarok szorítja a szívem.
S nemcsak szorítja, de gyúrja, dagasztja, akár a pékek a kenyér-
tésztát. A szívem ettől mégsem fáj, hanem valami különöset él át,
valamit, ami által érzem a súlyát, érzem azt, hogy él... És hogy nem
sodorhat el semmi. Az uszadék sem nyomhat a víz alá, mert Valé-
ria, ha éppen nincs is itt, azért létezik. És én egyedül az ő karjaiban
érezem, hogy úgy ringok, olyan éteri könnyűséggel, akár egy isten
a világ köldökén... Már megbocsásson, atyám...

A plébános idegesen legyintett.

— Nincs mit megbocsátanom — mondta. — Szó, szavak, nem
lényeges. Törekszel, ez az, ami számít. Nem nyugszol bele a sivár-
ságba, a hazugságokba, igazit és igazat keresel. Ez számít, minden
egyéb csak szó, csak szavak...

A gyógyszerész könnyebbülten sóhajtott, szavai mégis kötözkö-
dően hangzottak:

— Gondolja? Szó, szavak? Csak szó? Csak szavak? Mondja,
atyám, ugyan mit érünk szó és szavak nélkül? Hangok nélkül? Har-
móniák nélkül? Kiben szólnak még harmóniák? Csak a disszonan-
cia, atyám, semmi egyéb... Egyéb alig, pontosabban... Én világele-

temben a harmóniát kutattam, s mivel sehol nem találtam, hát magamban, magamból próbáltam megteremteni. Hogy segítségével átjuthassak a túlsó partra... Semmi egyébért, atyám, csakis azért. Igyekeztem azonban a két part közé volt csupán elég. Mindig. És mindenhol diszsonanciát hallok...

— Ez most ilyen — tárta szét kezét a pap. — Ez a mi korunk ilyen... De maga törekszik, Kristóf, és ez az, ami számít.

— Valéria az, ami számít, atyám — mondta a patikus. — Valéria nem diszsonáns. Azért jöttem, hogy ezt megmondjam. Hogy nem a világ számít és nem is a világ újbóli megváltása, már megbocsásson. Valéria az, ami és aki számít. Őt is megváltotta, persze, az, aki alatt Szent Kristóf térde megroggyant. Ahogyan mindannyiunkat... Csakhogy ő, Valéria vált meg engem igazán és végérvényesen. Meg és ki... Talán ő a túlsó part is, nem tudom. De az bizonyos, hogy többé két part között nem rekedhetek; vele nem... Érti ezt, atyám?

A pap nem válaszolt, hosszan nézték egymást. Végül a gyógyszerész még annyit mondott:

— És ha még mindig úgy szeretné, írok egy éneket a kórusnak. Mondjuk Szent Kristófról.

Tőle szokatlanul, hamiskás mosolyra húzta a száját, úgy fűzte hozzá:

— A névadó szentemről.

A plébános megkönnyebbülten sóhajtott föl.

— Ez remek! Természetesen áll még az ajánlatom, amint a feltételeim is.

A patikus ismét elmosolyodott.

— Számítottam erre — bólogatott. — És figyelembe veszem... Szép, egyházi ének lesz, nem talál majd benne kivetnivalót senki. Kakofóniát sem. Mennyei rend és harmónia, ez a tervem...

— Akkor megállapodtunk — nyúlt a plébános a borospohár felé. Felhajtotta az italt. Kristóf nézte, ahogyan kortyol. Mosolygott.

Miután elköszönt, a gyógyszerészárba menet végiggondolta a lehetőségeket. Ha nincs kakofónia, akkor csakis Valéria lehet, csakis ő van. Ami nem ez a nyomasztó, őrjítő massa, az Valéria. Eszébe jutott ismét az álom, amelyben meghalt, de halála után is arccal a cseresznyefának fordulva ült és Valéria járt az eszében. A karosszék már nem nyomta sehol, a teste nem érezte a léceket, karja a karfán nyugodott, mégis mintha a semmiben ringott volna. Olyan érzés töltötte el, akárha vízen hullámoznának a végtagjai. Valéria a cseresznyefa ágai közül nézett le rá, gyönyörű szemei a bőre alá hatoltak, egészen az erekig, amelyekbe már belealvadt a vére. Ő hanyatt dőlt, a karosszék nem tartotta meg, ellenben maga a levegő felfogta a természetellenesen lassú esést, egyszerismind meg is tartotta a tetemét egy különös testhelyzetben. Furcsa pózban, át- meg átszöve az ülőalkalmatosság háttámlájának pálcáival, lebegett ég és föld között, lobogó tekintete Valéria tekintetébe fonódott. Emlékezett, hogy álmában érezte, ahogyan alvadt vére lassacskán újra csordogálni

kezd az ereiben, és a szíve mozdulatlanul, mégis hibátlanul pumpálja körbe és körbe és körbe a testben, amely az övé volt, de már nem élt...

A patikában csend fogadta. Hátrament, színes rudakat tört sokszínű porokká hófehér csészékben, hófehér porceláneszközökkel. Kevert, kavart. Közben dúdolt. Egyházi éneket komponálok, föllentette átlátszóan. Valójában Valériát dalolta meg. És Valériát megdalolni nem bizonyult könnyűnek. Sokkal mélyebb, ezáltal sokkal nehezebb volt, mint korábbi próbálkozásai, melyek a világot kívánták zenére fordítani. (Ferdíteni sikerült csupán.) Valéria távol volt, de Kristóf felidézte magában az arcát. A hiány ködöt vont ugyan köré, mégis látta minden egyes vonását. Egyszerre halálfelelem fogta el. A falakra árnyak kúsztak, s árny-nyelvüket öltögtették felé, a hátán megzavarodottan futkosott fel s alá egy rettenet, akár pánikba esett ászkák a megemelt szikladarab alatt. Mint kitörött ablaküveg szilánkjától felhasított bőrön a pulzáló seb: egyetlen lüktető, égő, fájó szorongás volt körötte az élet. Valéria messze volt. A mélységes mélyére be/lehatolt, szarvasbogár-rágóikkal az eleven húsát marcangoló nyüvek üvöltése viszont visszhangot vetett a helyiségben. Az idő állt, a falóra mutatói mégis vánszorogtak. Az idő hát valahogyan mégis halad, számára észrevétlen. Mialatt évezredeket öregedett, mialatt kihalván a térből és időből régészeti leletté változott, az órák a látszatnak ellentmondva nem múltak, ám az idő valami kiismerhetetlen mechanizmus folytán, dacára az ő érzékeinek, mégis telt fölötte. Megcsontosodott szorongás, elüszkösödött hiány: hevert egy gödör fenekén... És az óra állt, holott az idő telt, a mutatók vonszolták magukat a fehér lapon körbe-körbe, végeérhetetlenül.

Egyik asszisztense talált rá, hanyatt feküdt a kövezeten, kezében egy tégelyt szorongatott, lábait görcs húzta össze. A szája szélére rákövült egy nyálcsomó. Kórházba szállították.

Este kiengedték. Múló rosszulát, mondták az orvosok, túlhajszolta magát, de szerencsére szokatlanul gyorsan magához tért és semmiféle tünet vagy szövődmény nem látszott visszamaradni. Valéria várta a kórház kapujában, magához ölelte. Kristófit a sírás kerülgette, a megkönnyebbülés könnyeit fullasztotta a szeme sarkába. Egy dallamot dúdolt Valéria fülébe. Valériának tetszett. És a gyógyszerész tudta, a plébános tetszését is elnyeri majd ez a harmónia. A dallam élettől duzzadt, készen állt, hogy a világot hordozza a hátán. És Kristóf már azzal is tisztában volt, hogy nem hajszolta túl magát. Éppen ellenkezőleg. Az élet taglózta le. Ezért regenerálódott olyan gyorsan.

A kórház lépcsőjén határozott léptekkel ment le. Mellette Valéria. Keresztül tereken, utcákon, dudorászva. Néhány nap múlva a templomi kórus próbálni kezdte az új Kristóf-éneket. A dallam ott-honosan mozgott az oszlopok között, ringatózott a főhajóban ablaktól ablakig, faltól falig, szenttől szentig. Később kiüszott a templom előtti térre, majd át a városon. Madárrajnak nézhetette akárki...

BODNÁR DÁNIEL

Sebő Ferenc

Sebő Ferenc (1947) Szekszárdon született. Kossuth-díjas, a Nemzet Művésze, énekes, gitáros, tekerőlantos, dalszerző, a hazai hangszeres népzenei és táncművészet egyik elindítója, a Sebő Együttes vezetője. Klasszikus zenei tanulmányait a székesfehérvári zeneiskolában kezdte. 1970-ben végzett a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán. 1989-ben a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyetemi ágazatának zenetudományi szakán is diplomát szerzett. A Magyar Tudományos Akadémia Zene-tudományi Intézetének munkatársaként a mai napig tudományos kutatói munkát végez. 1996 és 2001 között a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője volt, jelenleg az általa alapított Hagyományok Házána nyugdíjazott szakmai igazgatója.

Mennyire határozta meg a gyermekkorát és későbbi életútját, hogy édesapja Sebő Ödön volt, aki 1944 szeptemberében 24 éves hadnagyként három hétig védte Gyimesbükknél az ezeréves határt az ellenséges túlerővel szemben?

Kisgyermekkoromban apám nem nagyon beszélt erről, mert a szüleim ügyeltek arra, hogy a gyerekek előtt ne hangozzék el semmi olyasmi, amit az iskolában nem tanácsos elmondani. Mindketten érezték apám hőstettének a hátrányát, de én mint gyermek semmit nem tapasztaltam ebből. Egyszer apámat rettenetes fájdalmak közepezte vitte el a mentő, kilyukadt a gyomra, ami egyik következménye volt a megpróbáltatásainak. Ebből azonban felgyógyult. Ezt leszámítva testvéreimmel együtt szép gyermekkorunk volt, a szüleim minden tőlük telhetőt megtettek ennek érdekében. Apám méltósággal viselte a mellőzöttségét, nem tört meg, nem lett megkeseredett ember. A szakmai tudását pedig a kommunisták sem tudták nélkülözni, még az ötvenes évek első felében sem. Egy műszaki boltban dolgozott, itt hasznosítani tudta a rendkívüli anyagismeretét, szervezőképességét. A bolt igazgatója egy tipikus pártember volt, de ha valakinek segítségre, tanácsra volt szüksége, apámhoz fordult. Ha valaki megkérdezte, hol van az igazgató, az üzlet dolgozói visszakérdeztek: melyiket keresi? A kinevezettet, vagy aki el tudja intézni a problémáját? Ha az utóbbit, menjen a Sebőhöz. Apám karakán ember volt, amikor anyám testvérét és a családját kitelepítették, apám kocsiival értük ment és elhozta őket hozzánk, évekig nálunk laktak, Székesfehérvárott.

A család másik oszlopa anyai nagymamám volt, aki nagyon jól megértette magát apámmal. A nyaralásunkról is gondoskodtak. Apámnak volt egy száz négyszögeles kis telke, amit az édesanyjától örökölt. Nagypámmal kettesben fölhúztak oda egy kis faházat, ott töltöttük a nyarakat. Még ezt megelőzően a Velencei-tónál nyaraltunk, rokonoknál. Kilenc-tíz éves lehettem, és nagyon szomorú voltam, amiért a nagyfiúk, tizenöt-tizenhat éves kamaszok elzavartak, nem engedték meg, hogy evezhessek. Emiatt este sírdogál-

tam, és apám megkérdezte, mi a baj? Megmondtam, mire ő: de hát tényleg nem tudsz evezni, kisfiam, kicsi vagy még ehhez. Én azonban erősködtem, hogy de, igenis tudok, álomban megtanultam. Ez annyira meghatotta apámat, hogy azonnal elindult, végignézte az összes csónakot a kikötőben, fotókat készített róluk, s néhány héten belül a nagybátyjával összefogva, készítettek nekünk egy csónakot, a testvéreimnek és nekem. Beeveztünk a tóba, úszkáltunk a csónak körül. A nagymamánk vigyázott és főzött ránk, ha megéhezünk, enni adott a fazékból. Közben állandóan figyelt, melyik gyerek van éppen a víz alatt. Azon a kis telken nagymamám jóvoltából több gyümölcs is megtermett, úgy ültette el a gyümölcsöket, hogy mindig legyen érett közöttük. Később aztán, amikor nagyobbak lettünk, és már nem volt olyan veszélyes a helyzet, apám mesélni kezdte a történetét. Gyakran szállította az együttes tagjait autótól, s felidézte a háborús emlékeit. Egyszer aztán megelégteltem ezt, elég a mesélésből, tessék leírni a dolgokat, mondtam neki. Apám megfogadta a tanácsomat, és időskorában, 1994-ben megjelent *A halálraítélt zászlóalj* című memoárja, amelyben leírja mindazt, amit átélt a katonáival 1944 szeptemberében, védve a Gyimesi-szorost az ellenséges túlerővel szemben.

Zenei nevelésben részesült az általános, majd a középiskolában, érettségi után mégis építészmérnöknek tanult, le is diplomázott. Mi indokolta ezt a kitérőt?

Gyermekkoromban sokoldalú érdeklődéssel rendelkeztem, zongoráztam, csellóztam, emellett írtam, rajzoltam. Nem tudtam eldönteni, mi szeretnék lenni. A gimnázium utolsó évében, amikor már nagyon szorított az idő, nagymamám leültetett az ágyára — szegénykém akkor már nagyon beteg volt — és azt mondta: kisfiam, én kigondoltam, hogy hová kellene neked jelentkezned. A műszaki egyetemre, építészmérnöki szakra. Miért, nagymama? — kérdeztem. Azért, mert téged érdekelnek a humán és a műszaki dolgok is. Ebben a hivatásban pedig ez a két dolog egyesül. A tanulás csak a hasznodra lesz, utána pedig bármi lehetsz. Átgondoltam nagymamám tanácsát, és beláttam az igazát. Elvégeztem az építészmérnöki szakot, és nem bántam meg, mert az építészet egyrészt művészet, másrészt viszont mindent ki kell benne számítani, a racionalitás egyensúlyban tartja az alkotási folyamatokat. A papír türelmes, sok mindent elvisel, de egy épületet nem lehet összevissza megtervezni, azt részletesen át kell gondolni, minden számtani műveletnek egyeznie kell. Millimétert sem tévedhetek. Ennek azóta is nagy hasznát veszem, még a zenében is. Megtanultam, hogy az ember mindig csak annyi anyagból építkezhet, amennyi rendelkezésére áll.

A hatvanas évek második felében, amikor Ön építészmérnöknek tanult, már virágzott a beat-mozgalom Magyarországon. Zenei

Ennek története van. Apámnak köszönhetően kamaszként eljuthattam Németországba, a keleti részbe, természetesen. Gyermekcsere akció keretében Drezdába kerültem, egy nagyon kedves családdhoz, akiknek a fia gitározott, német népdalokat játszott. Gyorsan összebarátkoztunk, és én is megtanultam gitározni. Együtt énekelgettünk. Búcsúzóul kaptam a családtól egy gitárt ajándékba. A német

képzettségét tekintve szinte törvénytörő lett volna, hogy Önből is pop-zenész lesz. Hogyan fordult mégis a népzene felé?

nyelvből is sok minden ragadt rám, úgyhogy amikor hazajöttem, lefordítottam a dalokat, és eljátszottam az osztálytársaimnak a gimnáziumban. A lányok pedig arra kértek, hogy játsszam el nekik az akkori slágereket. Így aztán diákszórakoztató intézménnyé váltam. Mindezt a klasszikus zene művelése mellett, mert tagja voltam az iskolai együttesnek is. A műegyetemen kezdetben csellóztam, az ot-tani zenekarban.

Építészhallgatóként rengeteget kellett rajzolnunk, és nem számítógéppel, hanem redisztollal és tussal, ami igencsak nehéz mesterség, ha az ember valóban szépen és pontosan akarja csinálni, amit egyébként meg is követeltek. Rajzolás közben állandóan zenét hallgattunk a rádióból. Nagyon szerettem Illésék számait. A népzenevel ekkor talákoztam először, bár azt csak jóval később tudtam meg, hogy az *Átkozott féltékenység* című Szörényi-Bródy-szám széki muzsika volt, amire Bródy ráírt egy szöveget. Az egyetemen megismerkedtem Halmos Bélával, évfolyamtársak voltunk, s azonnal szövetségre léptünk. Béla klasszikus hegedűt tanult, s együtt nyomtuk a beat-zene akkori divatos számait az egyetemi bulikon.

Az egyik nyáron termelési gyakorlaton vettünk részt Aquincumban, bolgár, német, szerb, lengyel egyetemisták társaságában. Esténként a tábortűz mellett döbbsen tapasztaltuk, hogy valamennyi nácó tagjai a saját népdalait éneklő gitárkísérettel. Mi pedig nem ismerünk magyar népdalokat. Nagyon elszégyelltük magunkat. Én akkor már megírtam a József Attila-dalokat, azokat énekel-tük Bélával, a *Rejtelmeket*, a *Hetediket*. Kérdezték is a többiek, hogy ezek magyar népdalok? Mondtuk, hogy nem egészen. Hasonló hangzásúak, de nem azok. Bélát és engem is bosszantott a dolog, micsoda szégyen, hogy Bartók és Kodály országában pont mi nem tudunk népdalokat előadni! Elkezdtek tanulmányozni a dalos füze-teket, és azzal szembesültünk, hogy a magyar népdalok túlságosan régiek ahhoz, hogy csak úgy bele lehessen illeszteni őket a 18–19. századi zenei szövetbe. Alkalmatlanok voltak a funkcionális gitár-akkord kíséretre, mert még akkor keletkeztek, amikor az egyszó-lamú dudazene volt divatban.

Nekem a Néprajzi Múzeumban dolgozott alkalmilag egy barátom, Lantos Iván. Megkértem, hogy szerezzen nekünk népdalokat tartalmazó kottákat. Az illetékesek azonban elutasították, mondván, hogy mi szüksége azokra, hiszen nincs is hozzá végzettsége. Azért ez elég különös reagálás volt, hiszen nem azért születtek meg a népdalok, hogy a néphez eljussanak? Mi azonban nem adtuk fel, tovább kutakodtunk, és végül sikerült összejönnünk Martin Györggyel, aki éppen akkoriban jutott el arra a pontra a tánc kutatás területén, hogy feltárta és áttekintette és rendszerbe állította az egész összegyűjtött, hatalmas táncanyagot. Amihez a zene is természetesen hozzátartozott. Martin György komplex módon közelítette meg a kérdést. A tudós társadalom akkori gyakorlatával szemben az volt az alapelve, hogy azért gyűjtünk az adófizetők pénzén, hogy a tár-

sadalom visszakapja azt. Nagy örömmel fogadott bennünket, két fiatalember, akik „öncélúan” érdeklődnek a téma iránt. Tinka (Martin György beceneve — B. D.) régóta erre várt, úgyhogy ez nagy találkozás volt mindkettőnk számára. Megmutatta a tetemes anyagot — Kallós Zoltán akkoriban már rengeteget gyűjtött Erdélyben —, mi meg a szemünket-szajunkat tátottuk, hogy ilyen is létezik. Addig semmi ilyesmiről nem hallottunk. Martin György egy százötven éves tudományos kutatásnak a végén feltárta előttünk a teljes anyagot, hatalmas lökést adva ezáltal a további munkálkodásunknak.

Nemcsak hangfelvételeket adott nekünk, hanem elmagyarázta azt is, hogy miket jegyezzünk le ezekből, hogyan tanuljuk meg a dalokat. Egyúttal figyelmeztetett, ha valóban meg akarjuk tanulni a népdalokat, két dolog nélkülözhetetlen: az egyik, hogy menjünk el Erdélybe, mert ott még élnek a népzene művelői, továbbadói, nézzük meg, hogyan énekelnek, játszanak, készítsünk felvételeket róluk. A másik pedig, hogy tánc nélkül nem lehet ezt megtanulni. Álljunk be valamelyik táncegyüttesbe, mert hiába van leírva az anyag, ez valamikor tánczene volt, azzal a ritmikával, hangsúlyozással kell megtanulni, ahogy a tánc diktálja. S akkor Bélával beálltunk a Bartók együttesbe, Tímár Sándorhoz, aki akkor már azt a módszert követte, hogy először megtanította a táncot eredeti formájában, társtáncként, és utána készítette el a koreográfiát.

Közben pedig többször jártak Erdélyben...

Igen, és hamar kiderült, hogy a népzene nem olyan egyszerű hitelesen eljátszani, ahogy mi azt eredetileg elképzeltük. Béla klasszikus hegedűt tanult, de a népdalok lejátszásához más technika kellett. Az iskolákban klasszikus hegedülést tanítanak, ami a Paganini utáni időszakban alakult ki, teljesen más elképzelésekkel, más hangszerartással, vonózáttal, ujjrenddel. A historikus zenélési módot egész Európában ugyanúgy művelik az öregek, még ma is, Norvégiától kezdve egészen a déli végekig, ahol a hegedű elterjedt. Ez teljesen egybevág a történeti zenéket ábrázoló képekkel. Ahogyan a hegedűt tartják, az egy régi zenei érték, ami megőrződött. Ezt azért kellett megtanulni, mert e nélkül lehetetlen hitelesen eljátszani ezt a zenét. Minden hangzást számtalanszor végigpróbáltunk, mégsem lett olyan, mint az eredeti. A tánccal is próbálkoztunk, és bár sok mindenben segített, a döntő az volt, hogy rájövünk: hogyan kell tartanunk a hangszeret, miképpen kell kezelnünk a vonót. Ezek alapvetően fontos dolgok, és ahhoz, hogy rájövünk a titokra, közvetlenül kellett megfigyelnünk az előadási módokat. Bélának a hegedülési technikákat kellett elsajátítania, nekem pedig brácsásznom kellett megtanulnom. A háromhúrú brácsa nagyon lényeges, szűk fekvésű akkord szól a három húrból, egyenes pallóval, tehát az ember egyszerre húzza meg mind a hármat, s ha ez sikerül, lelke van ennek a zenének. Sürgős és szorgalmas tanulás következett.

A nagy lépés 1970-ben következett be, amikor a rádióban hallottam Sárosi Bálint néprajzkutató előadását a széki zenéről, gyönyörű

felvételekkel. Akkor villant belém a gondolat, húha, ezt meg kéne tanulnunk! Ez volt a döntő lépés. Addig még Martin György is úgy gondolta, hogy ezt a zenét már nem lehet átörökíteni, a dallamok megmaradnak, de az eredeti hangzást lehetetlen visszaadni. Később aztán leírta, hogy mi győztük meg őt, hogy egy kis munkával még ez is megmenthető. Mi pedig beletettük ezt a kis munkát. Olyannyira, hogy amikor már eljutottunk odáig, hogy hegedűvel és kontrával játszottunk széki zenét, a végén odajött hozzánk egy kis alacsony emberke, és bemutatkozott: Bárdos Lajos vagyok. Árulják el nekem, fiatalemberek, hogy tudták ezt megtanulni? Mi nem hittük el Lajthának, hogy ez lehetséges. Maguk a szakemberek sem hitték tehát, hogy a népzenet vissza lehet adni az eredeti hangzásában. Pedig ha belegondolunk, hogy írástudatlan emberek képesek voltak megtanulni, gyönyörűen, az összes díszítési móddal... Nem is értem, miért gondolták azt sokan, hogy ez nem megy... Pedig minden megy, ha megtanuljuk. Ez volt a döntő, hogy Bélával kimondtuk ezt a mondatot: megtanuljuk, eredeti formájában. Nem feldolgozzuk, hanem megtanuljuk.

Mindezek mellett hatalmas segítség volt, hogy a tudomány mellénk állt, abból a megfontolásból is, hogy a népzenei anyagot nem csupán azért gyűjtögetjük, hogy dolgozatokat írjunk belőle, hanem hogy visszaadjuk azt a népnek. Felvettük a kapcsolatot a Népzene-kutató Csoporttal is, itt Vargyas Lajos külön népzenei órákat adott nekünk. Bármikor odamentünk, mindenütt segítettek, támogattak bennünket. Példamutató együttműködése volt ez a populáris mozgalomnak és a tudománynak.

A hetvenes évek elején Erdélybe nem volt olyan egyszerű eljutni az anyaországból...

Ez így igaz, s különösen sok gond adódott a hegedűvel, hiszen sok értékes hangszert csempészték ki akkoriban. A román határőrök rászálltak erre, s megpillantva a hegedűt, azonnal ránk förmedtek, hogy minek ez nekünk, mit akarunk vele? Zenészek vagyunk, válaszoltuk, na de ezt akárki mondhatja! Tessék muzsikálni! Nagyon sokszor zenéltünk a határon, s szerencsénkre akkor már román dalokat is tudtunk játszani. Mint Orfeusz az alvilágban, elkezdtünk muzsikálni, és ezek a zord, barátságtalan alakok abban a pillanatban átalakultak kedves gyerekekké, és táncolni kezdtek a zenénkre, úgy-hogy többnyire megúsztuk a dolgot.

Őn a magyarországi táncmozgalom megalapítója volt...

A táncmozgalom létrehozásában rajtam kívül mások is részt vettek. A mi szerepünk ebben az volt, hogy megtanultuk a népzene eredeti formájában eljátszani, én pedig megtanultam brácsázni. Utólag mértem csak fel, hogy ennek volt a legnagyobb jelentősége, ez törte fel az utolsó gátat. Lehetséges-e visszaadni a népzene eredeti hangzását? Amíg gitárral próbáltuk kísérni, az egy másik hangzás volt. Ennek a muzsikának az autentikus elsajátítása a brácsázás megtanulásával kezdődött. A bőgőt Éri Péter próbálgatta, és amikor megszólalt a zene, akkor már lehetett ezekkel számolni. A másik szál

Tímár Sándor szerepe volt, aki az együttesében társastánc szintjén megtanította a széki táncokat. A nagy ötlet pedig a Bihari együttes nevéhez fűződik, ők találták ki, hogy létre kéne hozni egy táncklubot, ahol a négy egymással vetélkedő együttes tagjai összejöhetnek, barátkozhatnak, méghozzá az Erdélyben még élőben látott széki táncokkal szórakozva. Ez a Táncháznak nevezett klub zártkörű rendezvényként létre is jött.

Mi úgy kerültünk oda, hogy zenélni hívtak, mivel akkor mi már tudtuk játszani a széki zenét. A tánccal meg bajok voltak, maguk a szervezők sem tudták rendesen ahhoz, hogy azzal szórakozni lehessen. Nem is beszélve arról, hogy nagy volt az érdeklődés és sokan be szerettek volna jönni, akik egyáltalán nem tudtak táncolni, de érdekelte őket a dolog. Rögtön az elején felmerült: ezt a klubot csak úgy volna érdemes tovább működtetni, ha a szervezők is megtanulnák a táncot (társastánc szinten), és a nyitottá tett rendezvényen megtanítanák a bejövő civileket is. Ehhez rá kellett volna szánni alkalmanként tíz perc különmunkát az együttesi próbákon. A Bihari, a Vasas és a Vadrózsák együttesek azonban kategorikusan elzárkóztak, mondván, hogy ők művészek, nincs idejük civileket taníttatni. Különbösen is, az emberek nem szeretnek tanulni, bele fogunk bukni a kísérletezésbe. Nálunk mindig sok ötlet tud születni arra, hogy valamit miért nem lehet megcsinálni. Mi viszont nagyon elszántak voltunk, és közöltük, hogy mindenképpen úgy csináljuk tovább, ahogy mi látjuk jónak. (Kicsit zsaroltuk is őket, elismerem, mert nélkülünk nem volt zene).

Összeállt a Bartók együttes stábja, akik hajlandók voltak ezt a munkát végigvinni. Martin György lakásán volt a megbeszélés, és ő, mint fő tanácsadó, azt javasolta: nyissuk ki a kapukat, hadd jöjjenek be a civilek, de akkor vállalnia kell valakinek, hogy tanítja őket. Így visszagondolva ennyire egyszerű volt minden. Bekopogtam a Fővárosi Művelődési Házba, hogy érdeklődjem, megalakíthatnánk-e itt, a Körteremben, a klubunkat? Gyurkó László nyitott ajtót, aki a 25. Színházban az igazgatóm volt. Szervusz, Feri, hát te mit keresel itt? Az igazgatót keresem. Az én vagyok. Így szereztem erről tudomást. Rögtön a lényegre tértem, elkértem tőle a körtermet a táncház részére. Kicsit aggályoskodott, hogy nem valami nacionalista dolog ez? Ne viccelj, Laci, ismersz engem, én fogom vezetni. Na jó, akkor ez nekem garancia, mondta. Ilyen apróságokon múlnak a dolgok. S akkor megkaptuk az FMH Körtermét, és itt megvalósítottuk mindazt, amit kigondoltunk.

Az össztánc előtt félórás „előtáncházz” volt, azaz tanítás. A Bartók táncosai közül idővel kiemelkedett Littkei Pisti, ő volt a legjobb, ezért a táncot is ő tanította. Az alaptánc a széki tánc lett, Tinka javaslatára, mert ez volt a legegyszerűbb, de az összes erdélyi tánc vázaként funkcionált. Erre ráépülhetett később a többi. Óriási sikerünk volt, olyan hatalmas tömegek jöttek a foglalkozásainkra, mint a rock-koncertekre. Föl is keltettük a hatóság figyelmét, időnként

megjelent az URH, hogy mi ez a nagy tömeg, mire gyülekeznek itt a fiatalok? Mi azonban a vak ember magabiztosságával mentünk előre. Beindult a többi csatorna is, hívtak bennünket a Kassák Klubba egy Sebó Klub megvalósítására, ez 1973-ban indult. Ez lett tulajdonképpen az igazi klub-modell, ahol a táncház mellett kiállításokat rendeztünk, művészek, költők léptek fel, Weöres Sándor, Nagy László, Szécsi Margit, Somogyi József, nyári táborokat szerveztünk. Valódi kulturális központként működött. Ez volt az egyetlen hely, ahol ezt ennyire összetetten lehetett csinálni. A kerületi tanácsban ugyanis olyan emberek ültek, akik jó szemmel nézték mindezt, mert egyébként meg lett volna a hatalmuk, hogy keresztbe tegyenek, de nem tették ezt. A téma felelőse, Héra Istvánné mindenben támogatt minket.

A hírünk egyre terjedt, már az Interkoncert is szervezett hozzánk VIP-látogatókat. Betért hozzánk a lengyel programszervező iroda, a PAGART igazgatója is egyszer. Szeme-szája elállt a csodálkozástól. Mi ez itt, táncegyüttes? — kérdezte. Nem az, ezek a fiatalok az utcáról jöttek be. Hogy lehet ezt Lengyelországban bevezetni? Sehogy, válaszoltam, ezt nem lehet bevezetni, az ilyesmi kialakul. Azonnal meghívott minket Lengyelországba, a Skorpió együttes előzenekárának. Tízezer fős stadionban játszottuk el, hogy *Hol jártál az éjjel, cinegemadár?* A rock-koncertre váró tömeg nem hitt a fülének. Lengyelországban akkoriban nem volt menő dolog a népzenevel foglalkozni, az ötvenes évek sematizmusa teljesen lejáratotta ezt a műfajt. A rock-zene viszont itt is hódított, s mivel a nyugati együttesek nem jöhettek, a magyar együttesek vitték az ígét. Ezekon a koncerteken is tízezer ember tombolt: Skorpió, Skorpió! Ennek ellenére, ha megizzadva is, de hatalmas sikert arattunk. Furcsa volt, de fantasztikus élmény.

Ma általános az a vélemény, hogy a Kádár-rendszer idegenkedett a spontán módon létrejött közösségektől. Miként lehetséges, hogy mégis virágzott a táncházmozgalom és emellett az amatőr színjátszás is a fénykorát élte a hetvenes-nyolcvanas években Magyarországon, mint egykori színjátész, tanúsíthatom ezt.

A Kádár-rendszerben a hatalmi elit az ellenőrizetlen közösségeket nem szerette. Minden hatalom gondja az, hogyan tartsa ellenőrzés alatt az alattvalóit. A múlt század hatvanas éveinek a végén egyre többen felismerték, hogy a fiataloknak valami értelmes célt kell kínálni, amire a hivatalos KISZ-táborok alkalmatlanok voltak az osztoba programjaikkal. Ezért a beat-mozgalom terjedésével párhuzamosan spontán módon alakultak meg sorra a dzsesszklubok, a táncházklubok, a színjátszóköriök. Megvolt mindegyiknek a hivatalos felelőse, de az egyes területeken belül viszonylag szabadon lehetett mozogni. Nekünk például volt egy újságunk a Kassák klubban, a Sípall-Dobbal. Egyszer készítettünk egy interjút Aczél Györggyel. Megkérdeztük tőle, mi a véleménye a népművészet szerepéről a szocializmusban? Elmondta szépen, hogy természetesen helye van a mi szocialista társadalmunkban is. Magával az ideológiával tehát nem volt semmi gond, ám az említett közösségek ellenőrzése brutális módon zajlott, mert akiket megbíztak ezzel a feladattal, értelmileg nem álltak túlságosan magas szinten. Érdemes megnézni Szó-

neyei Tamás könyvét (*Nyilvánartottak. Titkos szolgálak a magyar rock körül, 1960–1990*. Tihany-Rév – Magyar Narancs, Budapest, 2005 — B. D.), az abban bemutatott primitívség elborzasztja az embert.

Tudtuk, hogy figyelnek bennünket, csak azt nem, hogy kicsoda. Persze sok minden a fülünkbe jutott, egészen elképesztő dolgok is. Feldühödtem ezen és bementem a Népművelési Intézetbe, ahol Vitányi Iván volt az igazgató, aki kezdettől fogva támogatta a táncművelést. Megkértem: tegyen valamit, mert felháborító, hogy olyanokat jelentsenek rólunk, hogy az estjeinken nemi élet folyik a zongora alatt. Néhány nappal később megállt a klubunk előtt egy nagy fekete Mercedes, és kiszállt belőle Aczél György, meg Orbán László, akkori művelődési miniszter. Természetesen nagyon meglepődünk. Hatalmas buli volt éppen, rengetegen voltak. Elkezdünk beszélgetni. Aczél provokatív kérdéseket tett fel, például, hogy miért nincs mindenki népviseletben? Azért, mert akik itt vannak, nem műparasztok, hanem városi fiatalok, válaszoltam. Aztán így folytattam: látja ezt a táncot, Aczél elvtárs? Kidobós, forgató palatkai tánc ment éppen. Ez a rock and roll rokona, egy táncsaládba tartoznak. Csak hát New York messze van, nehezen tudnánk elmenni oda egy rock and roll klubba. Nagypapánk viszont kiválóan ismerik és művelik ezt a táncot, ezért elhoztuk ide, hogy minél többen találkozzanak vele. Most mondja meg, Aczél elvtárs! Mi a baj ezzel a táncsaláddal? Közben Vitányi Iván a sarokból nézte-hallgatta végig a beszélgetésünket, hideg izzadságcseppek jelentek meg a homlokán. Felmérte a tét nagyságát, elég egyetlen rossz szó, hogy az egész táncművelést betiltsák. Aczélnek azonban volt humorérzéke, láttam a bajsza mozgásán, hogy valójában élvezi a társalgást. Még azt is megkérdezte, igazak-e a híresztelések, hogy üldözik a Sebő együttest. Tiltakoztam, hogy ez nem igaz, mert soha nem üldöztek bennünket. Az viszont felháborító, hogy olyan jelentések mennek ki innen, miszerint a fiatalok a zongora alá bújnak, hogy ott élvezzék a testi szerelem gyönyöreit. Nincs is zongoránk, csak pianinónk, a fal mellett, hol van ezalatt hely bármilyen tevékenységre is? Aczélnek matyómintás lett a feje, ne haragudjon, Sebő elvtárs, nem állhatok ott minden rendőrposzt háta mögött. Ettől kezdve békén hagytak bennünket, még ha a megfigyelésünk tovább folytatódott is.

Az előbb említett Szőnyei Tamás leírja a könyvében, hogy a szerencsétlen jelentésteveő olyanokat írt, hogy nem tudja, hogy a zene, amit játszunk, román, szlovák, vagy magyar. A tartólistát pedig fölhasználja, hogy ne zenei elemzést adjon, hanem arra figyeljen, hogy mit mond Sebő a két szám között. Én viszont nem mondtam semmi olyat, ami érdekes lett volna nekik, soha nem foglalkoztunk direktben politikával, csak a zenével. Így aztán a jelentésteveő legkeményebb feljegyzése az volt, hogy az egyik karácsonykor Sebestyén Márta elénekelt a *Mennyből az angyal* című dalt. Szóval, hogy a Kaszák Klubban vallásos dalok hangzanak el!

Aztán ment minden szépen a maga útján. Folyamatosan bővítettük a tevékenységünket, így Vitányi Iván segítségével Országos Táncház vezetői tanfolyamot szerveztünk. A Kassák nyári táborával kötöttük össze a kezdeményezést. Mi tanítottuk Halmos Bélával a zenét, Tímár Sándor a táncot. Ettől kezdve tömegével jöttek hozzánk a táncosok és a zenészek is, mert aki komolyan akart ezzel foglalkozni, annak szüksége volt zenekarra. Mivel zeneiskolában ezt nem tanították, minket kerestek meg. 1977-ben az erdélyiek is megjelentek nálunk. Mulattunk is rajta, hogy hová jutott a világ, Budapestre jöttök erdélyi táncot tanulni? Nem lett volna jobb átmenni a szomszédba Józsi bácsihoz, mutassa már meg, hogy is van ez a lépés? Mi Erdélybe jártunk tanulni a még élő eredeti adatközlőkhöz. Ez a személyes kapcsolat alapvetően fontos volt ahhoz, hogy hitelesen eltanulhassuk a hagyományt. A magyar Táncház mozgalom ereje épp ebben volt.

Erdélyben még ma is működik ez, a zenei, táncbeli hagyományok továbbadása a jövő generációjának?

Kodály már az 1900-as évek elején megmondta, az értelmiség feladata, hogy a parasztoktól átvegye és továbbadja ezt az egykori közös magyar hagyományt. A parasztok érdeme, hogy máig megőrizték. Ennek a hagyománynak a használható része beépülhet a mindennapokba. Olyan ez, mint a beszéd. Felvetődhetett volna, hogy cseréljük le a magyar nyelvet, mert már ezeréves, elavult. Ám ez nem azt jelenti, hogy dobjuk el, hanem azt, hogy próbáljuk meg tovább fejleszteni. Ez a zenei és mozgásnyelv pedig ugyanaz, mint az anyanyelv, a kommunikáció része. Nem szabad eldobni a semmiért. Kodály elképzelése az volt, hogy az értelmiség visszaveszi ezt a nép kezéből, és közös használatba adja, hogy mindenki hozzájuthasson, használhassa, mivel ennek „köze van mindannyiunk mai életéhez”. Ahol az értelmiség nem teszi ezt meg, ott elpusztul az egész, és egy hatalmas fekete lyuk keletkezik, helyet adva a primitív proletarizálódásnak. Az a zene, amit ma a fiatalok iparilag kapnak, nem közösségépítő.

A társadalom alapvetően változott meg, és ennek az előnyei mellett a hátrányai is megvannak. Ma már az emberekkel mint egyénekkel szinte senki sem törődik, csak üzletfelet látnak bennük, vegyék meg a cégek által kínált árut, hogy minél nagyobb haszon legyen ebből. Ami viszont nagyon reménytelen, hogy a társadalom értelmesebb része kezd észbe kapni, és a fiatalok százazrei kezdtek el foglalkozni a hagyomány kínálta közösségi kommunikációval, a néptáncsal, népzenevel. Álmodni nem merem volna erről a kezdeti időkben, hiszen akkoriban a többség lenézte ezt a műfajt. Mára pedig a hétköznapiak része lett. Ki hitte volna, hogy hatalmas sikere lesz a *Fölszállott a pávának*? Még a televíziós szerkesztők is kértelkedtek, mondván, a népi világ véglegesen a múlté, nem érdekel senkit. Azért ez különös érvelés. Arany János világa is eltűnt, de attól még a versei csodálatosak.

Születnek-e ma is népdalok, olyanok, amelyeket száz-kétszáz év múlva is énekelni fognak?

Születhetnének, ha léteznének közösségek. Az egy dolog, hogy ma az emberek milyen formákban élnek, de ha a műveltség részévé tesszük, hogy megtanítunk bizonyos verseket az iskolában, vagy önképzőkörben, bárhol, akkor megszokottá válhat, hogy valaki szerelmes hevületében beidéz két verssort valamelyik költőtől. Mivel-hogy ismeri. Ha nem tudja, nem idéz be semmit. Az ember ezekkel a megtanult szövegekkel segít fogalmazásbeli nehézségein. A műveltség mindig erről szól, a kezdeti időktől fogva. Az ókorban az emberek kapásból idéztek Homéroszból. A műveltséghez tartozott, hogy kívülről ismerték az *Odüsszeiát*. Valaki elindított egy mondatot, a másik pedig befejezte. Meghatározó volt a közös nyelv. A régi világban a közösség tagjai és leszármazottaik évszázadokon keresztül éltek ugyanabban a faluban, ki sem mozdultak onnan, s mire a gyerekek felnőttek, már minden dalt, táncot tudtak. Anélkül, hogy tudatosan tanultak volna. Ha az adatközlőtől megkérdezzük, kitől tanulta meg a táncot vagy a dalt, mindig ugyanazt válaszolja, hogy senki nem tanította, magától tud mindent. Ami persze nem igaz. A közösségben nőttek fel, folyamatosan lesték, hogy a felnőttek mit csinálnak, utánozták az énekeiket, táncaikat, ott volt előttük a példa. Nem parancsszóra tették ezt, hanem maguktól, belső indíttatásból.

Ezért tartom én reménytelinek, hogy Magyarországon a fiatalok egy részét megérintette a népzene és a néptánc, s mindenféle kényszerítés nélkül művelik ezt a hagyományt. Ahogy mi sem kényszerítettünk senkit, egyszerűen kitártuk a kapukat a fiatalok előtt, aki akart, bejöhetett. És jöttek, nagyon sokan. A mi dolgunk csupán annyi volt, hogy hitelesek legyünk, érintsük meg a lelküket. S úgy látszik, sikerült. Mindebben azonban benne van annak a sok embernek az áldozatos, nehéz élete, rengeteg munkája, akik kikövezték előttünk az utat, Vikár Bélától kezdve Bartókon, Kodályon, Lajta Lászlón, Martin Györgyön át. Az elmúlt száz évben a magyarság szörnyű dolgokat élt át, politikai szétesettség, gazdasági csőd, az ország megcsonkítása, az egymást váltó gyilkos rezsimek tobzódása. Ezek az emberek pedig, mintha mi sem történt volna, egymás kezébe adva a stafétabotot, rendíthetetlen hittel végezték a küldetésüket, a népművészet értékeinek feltárását, megőrzését és továbbhagyományozását. Ez olyan példa, amire joggal lehetünk büszkék, mintá, amit követnünk kellene. Valódi hungaricum.

A személy misztériuma

KERESZTY RÓKUS

1933-ban született Budapesten. Ciszterci szerzetes. Tanulmányait az ELTE könyvtár szakán végezte, 1956-ban külföldre távozott, hogy pappá szentelhesse. Rómában, Ausztriában élt, majd Amerikában telepedett le. A dallasi ciszterci gimnázium tanára, számos teológiai könyv szerzője. Legutóbbi írását 2015. 5. számunkban közzöltük.

Egyik régi évkönyvünk fényképén fiatal tanár szűrös szeme kémleli az előtte hunyászkodó, félig vigyorgó, félig megszeppent diák arcát. Alatta a szerkesztő értelmezése: „Tudom, ki vagy és tudom, mit akarsz”. Érdekes, hogy a hatvanas évek második felében a belügyminisztérium gondozásában kiadták a politikai bűnösök viselt dolgait összefoglaló munkát ezzel a címmel: *Kik voltak, mit akartak?* Kiderült, hogy mind a mindenható diktátort megjátszó tanár, mind az égi Mindenható helyére tolakodó állam ugyanazzal henceg: tudja, ki kicsoda, mert belelát a lelkek legmélyébe és ismeri titkos szándékait.

Azóta a „fiatal tanár” alaposan megöregedett és megtanulta tisztelni a diáklélek kifürkészhetetlen mélységeit. Tudja már, hogy nemcsak Ady Endre, hanem minden diákja „fenség, északfok, titok, idegenség”. A kommunista állam pedig már csak a 40 éven felüliek emlékezetében él.

Megismerhető-e egyáltalán az emberi személy? Nem a személy általános fogalmára gondolok, hanem egy meghatározott, konkrét személyre, mondjuk Ádám barátomra. Közelebb juthatok hozzá, ha ugyanazt a nyelvet beszélem, ugyanabban a kultúrkörnyezetben nőttem fel, ugyanahhoz a nemzethez és hazához tartozom. Az anyanyelv zenéje felébreszti a gyermekkor hangulatait és közös húrokat pendít meg a két azonos nyelvű barátban. Vannak még ma is sokan, akik a nemzeti érzésnél mélyebb kapcsolatokra nem is nagyon képesek, vagy pontosabban, nem hajlandók. Számukra az egy fajta, egy nemzet, egy haza a legfőbb érték. Ha valaki ezt valóban így gondolja vagy érzi, akkor még a „fajtestvér”-ben sem ismeri fel az embert, hiszen a fajtestvér mondvacsínált érdekében meg is ölheti azt, aki „csak” ember, de nem fajtestvér.

Pedig az egy hazához, nyelvhez és kultúrához tartozásnak a pozitív értéke éppen az, hogy megkönnyítheti az utat a konkrét személyen keresztül az egyetemes emberi megtapasztalásához. Azt hiszem, mindannyian megértjük Ádám ilyenfajta mondásait: „Azért szeretem ezt a magyar költőt, mert olyan mélyen emberi!” „Azért szeretek a Sas-hegyen barangolni, mert itt, gyerekkori emlékeim helyén érzem leginkább, hogy milyen erős szálak kötnek a Földhöz. Kis túlzással azt is mondhatnám: az anyaföldön keresztül értem meg a Földanya mítoszát.” „Még azt is hozzátehetném, hogy amikor Évát elvettem, nagyon fontos volt számomra, hogy magyar nő. Hiszen csak magyar

nő tud velem együtt elérzékenyülni, mikor a *Himnusz* első akkordjai fölzengenek.”

Tehát a nemzeti együvé tartozás fölfedezése is út lehet a másik személy mélyebb megértéséhez. De nem az egyetlen szükségszerű út, és nem vezet el a mélyebb megismeréshez. Hány amerikai barátom van, akiket közelebről ismerek és szeretek, mint magyar barátaimat!

Akkor talán a másik személyi tulajdonságainak a megismerése és megszeretése a nemzetinél közelebb vezető út? Ádám tegnap így áradozott a fiatal feleségéről: „Úgy szeretem az Éva kacagását. Senki olyan szívből, senki olyan jóízűen nem tud kacagni, mint ő. Milyen vonzó a kicsit pipeskedő, vidáman játékos járása, már megszűrő föl ismerem. Így csak ő tud járni!” És folytatta volna éjféligen Éva csodálatos, egyedi tulajdonságainak a részletes lefestését, ha nem jutott volna eszébe, hogy Éva számon fogja tőle kérni az éjszakai kimaradás okait.

Elhatároztam, hogy mélyebben megismerem, pontosabban kiismerem Ádám barátomat és e célból eljátszom vele Viktor Frankl, híres bécsi pszichológus gondolatkísérletét. Másnap föltettem neki a döntő kérdést: „Tegyük föl, hogy még nem vetted el Évát, csak szereted. És valaki egy nap felajánl neked egymillió dollárt azért, hogy átengedd Évát neki azzal a feltétellel, hogy ő szerez neked egy pontosan ugyanazon tulajdonságokkal megáldott lányt, mint Éva. Elfogadnád-e?” Ádám zavartan hallgatott, aztán megkérdezte: „Hajszál pontosan olyan lány, mint Éva, csak éppen más személy?” „Persze, hiszen éppen ez a poén.” Erre aztán felhördült Ádám: „Hát kinek tartasz te engem? Én Évát szeretem, őt magát, őt, akiről tudom, hogy kicsoda, bár csak a tulajdonságain keresztül próbálom megfogni a megfoghatatlant, a kimondhatatlant, de ő nem a tulajdonságainak az összessége. Mit képzelsz te rólam? Én a járásán és kacagásán keresztül Évát ismerem meg, én őt szeretem.”

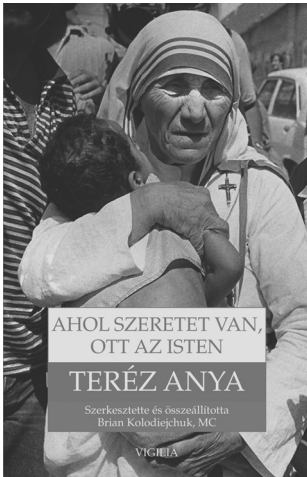
Lám, ezen a szeretetkapcsolaton keresztül világosodik meg, hogy a konkrét egyedi személyt csak a szeretet éri el és ismeri meg. De a szerető személy is csak sejti, részlegesen és pontatlanul a szeretett személy egyetlen, senki mással be nem helyettesíthető valóságát. Minden ember misztérium, a végtelen, teremtetlen Misztérium képmása. Ezért egyedül Isten ismeri az embert és szereti teremtő, életadó szeretettel. Az emberi kapcsolatok pedig csak olyan mértékben virágoztatják ki az emberi lelket, amilyen mértékben a szerető részesedik Isten életadó szeretetében. Ebben a részesedésben rejlik az emberi szeretet csodája. A szülő, a barát, a hitves ily módon megérinthei azt a pontot, helyesebben beléphet abba a rejtett szentélybe, amelyben Isten találkozik a lélekkel. Benne és vele az ember is segíthet a másik lélek kibontakozásában. Isten rajta keresztül is táplálja és érleli a másik ember lelkét.

A családi kapcsolatokon túl Isten nélkül minden emberi szeretet előbb-utóbb a visszájára fordul: vagy uralja, vagy félretolja, vagy leg-

följebb eltúri a másikat. (Ez nyilván nem jelenti, hogy minden kegyelmi behatás mint kegyelem tudatossá is válik.) A fiatal tanár birtokba akarta venni a diákját, hogy megjavítsa, de ezzel csak áthatolhatatlan falat emelt kettőjük közé. A kommunista állam eszközeiben egyre finomodó terrorja sikeresen begubózta vagy tönkretette a lelkeket, de sem megismerni, sem megnyerni nem tudta őket. Mennyire igaz Brisits Frigyes ciszterci igazgató kedvenc mondása: *Magna reverentia debetur puero*: „mély tisztelet adassék a gyermeknek”. Hozzátehetjük: minden embernek. Tehát nem elég akármilyen szeretet. Olyan tisztelettel párosuljon, amely megilleti azt a szentélyt, ahol Isten lakozik. Minden személy legmélyén jelen van a minden pillanatban létet adó Teremtő, és atyai szeretete gyermekévé fogadja azokat, akik ezt őszintén kérik tőle. Tehát az intellektuális megközelítés nem képes a konkrét személyt megragadni, csak a felszíni rétegekhez jut el, a különböző tulajdonságok leírásáig. Csak úgy jutok el a lélek belső szentélyéig, ha kérem Istentől, hogy létet és istengyermekséget adó szeretetében én is részesedhessek.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

TERÉZ ANYA

Ahol szeretet van, ott az Isten

Ez a könyv bizonyos fokig folytatása a *Jöjj, légy a világosságom!* című könyvnek. Ott Teréz Anya elsősorban példaként és modelként áll előttünk, itt a szerepe főleg a tanítóé és a vezetőé. A könyv az eddig legteljesebb gyűjteményét adja Teréz Anya gondolatainak, tanításainak, tematikus rendben összegezve őket. Tömör összefoglalást találunk arról, amit ő hitt és tanított az emberi életnek azokról az alapvető kérdéseiről, amelyek különösen is fontosak napjainkban. Reméljük, hogy szeretetének példája és bölcs szavai sokakat segíteni fognak abban, hogy több szeretetet vigyünk a világunkba, és azt egy kicsit jobbbá tegyük.

Ára: 3.800 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

ADOLF BORMANN, A NÁCI VEZÉR MISSIONÁRIUS FIA

A náci háborús bűnösök leszármazottainak élete, mindenekelőtt a hírhedt szülők, nagyszülők bárbar cselekedeteinek megítélése a média visszaviszszatéró témája. De mi a helyzet Hitler leghűségesebb hívének, a velejéig romlott, még egyes náci vezérek által is megvetett Martin Bormannak a fiával, a katolikus pappá lett Adolffal?

Jó apa — de gonosz ember

Martin Bormann viszonylag lassan emelkedett a náci ranglétráján. 1928-ban az SA egyik parancsnoka lett, s Hitler helyettese, Rudolf Hess mellett tevékenykedett afféle titkárként. Közben Hitler megbízta vagyonának kezelésével. Az eszes és rafinált Bormann előtt akkor nyílt meg igazán az út, amikor főnöke, Hess Nagy-Britanniába távozott. Hitler pártkancellári főnökké tette. Ennek köszönhetően a birodalom egyik legbefolyásosabb embere lett. Ettől kezdve mindenki az ő kegyét kereste, hogy bejusson a Führerhez. Híhű náciaként végig kitartott a zsidók megsemmisítésének programja mellett. 1943-ban Hitler titkára lett. Hitler és Eva Braun bunkerben tartott esküvőjén ő volt az egyik tanú. Majd jelen volt még a frissen egybekelt pár holttestének elégetésénél, s aztán eltűnt. Sokáig rejtély fedte sorsát, állítólagos megmenekülését, mígnem a Reichstag közelében megtalált két csontváz egyikének azonosításával — 1973-ban — hivatalosan is pontot tettek az ügy végére.

Neveltetése a *Mein Kampf* szellemében

Bormann legidősebb fiának nem kisebb személy volt a keresztapja, mint maga Hitler. És persze mi más nevet kaphatott a csecsemő, mint a keresztapa nevét, Adolffot... A másik keresztszülő a Hess házaspár volt. Bormann egy másik gyerekének a keresztapja pedig nem más volt, mint Himmler. A keresztelés evangélikus szertartás szerint történt, de még így is nehéz elképzelni a velejéig vallásellenes Hitler keresztapai ténykedését. Kétségtelen, Hitler nem hanyagolta el keresztfiát. Egyik alkalommal a családnál tett látogatás során például ólomkatonákkal kedveskedett neki. 1938-ban a müncheni konferencián keresztfiaként mutatta be Mussolininak.

Az ifjú a náci vezetők gyerekeinek az iskolájában, a Starnbergi-tónál lévő Feldanfingben működő Birodalmi Iskolában (*Reichschule*) tanult, ahol a *Mein Kampf* szellemében nevelkedett, beleoltva fogékony lelkébe a zsidók és a szláv népek iránti gyűlöletet. Ezeket a „tanokat”

gyerekfejjel mérlegelés nélkül befogadta és magáévá tette.

Magára maradva

A háború végén, apjának eltűnésével az akkor 15 éves fiú egyedül maradt. Reménytelen helyzetbe kerülve Ausztriába menekült, ahol is egy kis faluban, Weissbachban egy parasztszaládnál talált menedéket. A rémült kamasz hírhedt nevét letagadva Martin Bergmann néven mutatkozott be, árván maradt müncheni menekültnek adva ki magát. A mit sem sejtő derék osztrák parasztszalád megszánta a rendkívül legyengült állapotban érkező, szánalmat keltő fiút. Befogadták, majd az Alpokba küldték testi, lelki felfrissülésre. Onnan megerősödve tért vissza és ezt követően mindenből (a nehéz paraszti munkából is) kivette a részét, töretlen szorgalmat mutatva. A mélyen vallásos család a szorgos, hálás árvát sajátjaként nevelte és szerette, amit jól jelez, hogy Martin (Adolf) a gazdát apának szólította.

Szép szavakkal és hálás szívvel így emlékezett vissza ezekre az időkre: „A szobám a nappali fellet volt. A repedéseken keresztül lelátam és hallottam, ahogy az imákat mondták. Engem úgy neveltek, hogy a kereszténység az emberek átverésére való. Egyetértettem apámmal. De később úgy véltem, hogy nincs igaza, mert ezek az emberek erőt és biztonságot merítettek a vallásból, még a legnehezebb időkben is.”

Vallásos légkörben nevelkedett

Véletlenül került a jóra való, szorgos fiú kezébe a derék gazdálkodó által járatott egyik újság, amiből — szinte — véletlenszerűen szerzett utólagos ismereteket a náci által elkövetett szörnyűségekről. Az értelmes fiúcska könyvet (naplót) kezdett írni gondolatai leírására, melyek egyre inkább mutatták a vallás felé fordulását. Nagy szerepe volt ebben 1946 elején a helyi templomból — a gazda fejőslánya által — hozott „Népi Levelek” sorozatban a Franz Singer atya által írt *Megmentve* — *elvezítve* című füzet magvas gondolatainak. 1947-től kezdett vasárnaponként hittanórára járni a 3 órányira lévő Maria Kirchentalba. Az ottani plébánosban, Wimmer atyában igaz lelki támaszra lelt. 1947-ben másodszor is megkeresztelkedett, ezúttal katolikus hitben.

Az ambiciózus, vallásossá vált fiú Salzburgban akart tanulni, de odafelé utazva a buszon felismerték, letartóztatták és az amerikaiaknak kihallgatásra átadták. A hatóságok félrevezetése miatt (mivel álnéven szerepelt) rövid időre becsukták, ahol Wimmer atya meglátogatta, és még a salz-

burgi érseknél is közbenjárt érdekében. Martin előtt megnyílt a tanulás lehetősége. Ingolstadtban a reáliskolában akart tanulni, de múltja közbeszólt, minthogy az egykori Hitlerjugend iskola volt tanulója felsőbb osztályba nem járhatott. De egyházi jóakarói újra közbeléptek, aminek köszönhetően engedélyezték vendégtanulói minőségben a tanulását. 1949 tavaszán már „rendes” tanulóként járhatott a Jézus Szíve Misszionáriusok gimnáziumába Salzburg-Lieferingben, ahol még ösztöndíjban is részesült.

A pápánál audiencián

1950 húsvétján az időközben előkerült testvéreivel római zárandokútra ment, s XII. Piusz audiencián fogadta őket. A pápa élénken érdeklődött a háború után szétszórt családja iránt, és megáldotta őket. 1951-ben érettségizett, ugyanezen év nyarán novíciátusba vonult, s a Délnémet/Osztrák Tartományfőnökségen belül teológiai tanulmányokba kezdett. Az első évi gyakorlat keretében az ifjúsággal való foglalkozás volt a feladata. 1958-ban szentelték pappá Maria Kirchentálban, ifjúsága kedvenc zárandokhelyén. Három évig a Heiligenkreuzban működő Donauwörth-i Internátusban volt nevelő.

1961-ben a Rend átadta neki a Missziós Keresztet és Afrikába küldte. Az ottani első félévben a bennszülöttek nyelvének elsajátítása volt a feladata, majd aztán „utazó atyaként” látogatta a 2–4 osztályos iskolákat. Betegekkel is sokat foglalkozott, lényegében lelki gondozást végezve. 1964-ben a polgárháborúban ő is sokat szenvedett, üldözték és megkínózták. Belga segítséggel kiszabadult, fogolytársaival Stanleyville-be viték, ahol kíváncsi riporterek vártak rá. Nagy csalódására az újságírók nem afrikai hányattatásairól, hanem arról faggatták, hogy mit szól hozzá, hogy apja elfogására 100 ezer német márkát helyeztek a nyomravezetőnek kilátásba.

Romló egészséggel

Az erősen legyengült papot megvizsgálta egy trópusi betegségekkel foglalkozó orvos, s Hamburgba irányította kórházi kezelésre. 1965-ben ismét Kongóba utazott, de ezúttal csak másfél évig volt ott, és mint a bennszülöttek lelkésze, tanára, segítője nagy odaadással dolgozott. De egészségi állapota miatt ismét Hamburgba kellett mennie kórházi kezelésre, ahol orvosai megállapították, hogy már nem alkalmas trópusi országokban dolgozni. Így végérvényesen visszatért Európába, ahol egy internátusban mint hittantanár és nevelő működött, majd 1970-ben az „Akció Misszió” csoporthoz került. 1971-ben súlyos autóbaleset érte, ami egész további életére kihatással volt. Öthetes kórházi kezelés után saját fele-

lősségére Bad Honnefba hívta egy ismerőse házi kezelést helyezve kilátásba. A Rend megengedte ezt neki. Még a kórházban meglátogatta a tartományfőnök. Betegen előadta előjárójának, hogy súlyos egészségkárosodása miatt rendtársainak nemhogy segítségére, de terhére lenne. Kérésére pár héten belül megjött Rómából a válasz, miszerint szekularizációs felmentésben (*indultum*) részesül. Ettől kezdve a papi reverendát civilre cserélve Németországban és Ausztriában tanárként több iskolában dolgozott, filozófiát, de főleg hittant tanított. 1992-ben ment nyugdíjba.

Apja szörnyű bűneit elítélve

Bormann az apja cselekedeteit mélyen elítélte, ugyanakkor mint apára tisztelettel és szeretettel emlékezett, miként ezt írta róla: „szigorú volt, de jó és igazságos”. A náci rendszer szörnyű bűneit — amiben apja is oly tevékenyen vett részt — nemcsak egykori lelkészként, de „emberként” is átérezte. Németországban és Ausztriában különböző iskolákat meglátogatva gyakran tartott előadásokat a náci rendszer bűneiről, a zsidóüldözés kegyetlenségeiről.

Szörnyű szülői háttérrel és ebből fakadó lelki vívódásokkal megterhelve élte le hosszú életét. Nemrég, 2013-ban hunyt el — szomorú magányban. Lelkiismerete soha nem hagyta nyugodni azért, amiért ő soha nem volt felelős, csak apja és a náci rendszer többi gyilkos kiszolgálója. Talán áldozatos munkálkodásával, lelkeszi tevékenységével, nemes emberi cselekedeteivel sikerült neki apja szörnyű bűneit jóvátenni. Ha ez egyáltalán lehetséges...

KÖLCSEI TAMÁS

Felhasznált irodalom:

1. Clyde Haberman: *A Quiet Visitor to Israel: Martin Bormann's Son*. The New York Times, 1993. április 21. <http://www.nytimes.com/1993/04/21/world/a-quiet-visitor-to-israel-martin-bormann-s-son.html>
2. John L. Allen Jr.: *Martin Bormann's tale of redemption*. National Catholic Reporter, 1999. szeptember 17. http://www.natcath.org/NCR_Online/archives/091799/091799s.htm
3. Guido Knopp: *Geheimnisse des „Dritten Reiches“*. C. Bertelsman Verlag, München, 2011.
4. *Are the Nazi, Martin Boremann's children still alive?* <https://uk.answers.yahoo.com/question/index?qid=20130714222058AAHktCM>
5. *jesuit father martin adolf bormann*. Vatican Assassins Archive. <http://vaticanassassinsarchive.com/bormann.pdf>
6. *Famous Nazi Descendants: Reich ancestry*. <http://hitlernews.cloudworth.com/famous-descendants-offspring-children-relatives.php>

ISTEN MUZSIKUSA 100 éve született Tamás Gergely Alajos OFM

„Alázatosan szolgált az egyházi zene ügyét, és annak irodalmát műalkotásaival is gazdagította. Nemzedékek köszönhették Neki, hogy teljes és hiteles képet kaphattak a zeneirodalom e területéről. A keresztény népművelés kiemelkedő alakja volt, de előkelő helyet foglalt el a kor zenetörténetében is.” Így méltatta Párkai István¹ a ferences rend muzsikusanak, a zeneszerző, karmester és zenepedagógus Tamás Gergely Alajosnak a munkásságát.

Tamás Gergely a Bács-Kiskun megyei Öregcsertőn született, 1915. szeptember 18-án. A szülőfalu elemi iskolája után a Kalocsai Szent István Jezsuita Gimnáziumba került, ahonnan hamarosan Pécsre ment. Szülei akkor már nem éltek. Nagybátyja javaslatára kerülhetett a Collegium Seraphicumba. A nagybácsi Tamás Alajos² volt, akit a ferencesek a „nagy provinciális”-nak ismertek.

A nyurga, szúrós szemű, kemény nézésű, éles arcú gimnazista mindenkivel barátságos volt. Akkor még talán az írói hivatás lebegett szeme előtt — társai emlékezetében megmaradt Gárdonyi Gézára emlékeztető rövid elbeszéléseinek élménye. Írásaiban faluja lakóinak jellegzetes kiejtését is őrizni kívánta. A tájszólás figyelmet érdemlő hangjainak megörökítéséhez külön jelzésrendszert dolgozott ki. Iskolatársai a kiváló színjátszóra is szeretettel emlékeztek.

A negyedik gimnazista szépen zengő tiszta éneklésre sokan felfigyeltek. Egy misén, amikor latinul énekelt a korintusiakhoz írt levél Eucharisziára vonatkozó részletét, a pécsi templom akkori kántora, Agócsy László³ odament hozzá az orgonától, átölelte, és azt mondta: „Te zenetehetség vagy!” Ettől kezdve vasszorgalommal, autodidaktaként képezte magát. A kollégium harmóniumán rendszeresen gyakorolt, kottaolvasást és összhangzattant is tanult — mindezt önképzéssel.

Már a pécsi diákevek idején eldöntötte hivatását, a franciskánus élet és a zene vonzotta. Az érettségi vizsgát már Jászberényben, a József Nádor Reálgimnáziumban tette le az 1932/33. tanévben, és még ebben az évben, 1933. augusztus 29-én belépett a ferences rendbe. A ferences nagybácsi már nem élt akkor, amikor Gergő unokaöccse a rendbe került, így a novícius felvehetette az előd, a szeretett rokon nevét. Közös ismerőseik szerint arcvonásaikban is hasonlítottak.

Jászberényben előbb filozófia-, majd teológia-hallgató lett. 1941. június 15-én szentelték áldozópappá. Gyöngyösi szolgálat következett, ahol

kórust szervezett. Visszaemlékezése szerint olyan kórus volt ez, ahol 500 „mezitlábos fiú” énekelt. Kodály is hallotta őket, és javasolta, hogy az ifjú páter végezzen rendszeres zenetanulmányokat. Előljárói, egyetértve a szakvéleménnyel, a fővárosba küldték. Budapesten az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán 1942/43-ban egyházzenei tanszakot végzett. 1943-ban az egyházkarnagy képzőbe járt, majd zeneszerzés tanulmányokat is folytatott. Tanárai közt volt Kodály Zoltán mellett Harmat Artúr⁴ és Bárdos Lajos.⁵

Ez időben dült a háború. A főváros ostroma alatt nemegyszer veszélyes körülmények közt kereste fel a kórházat, a környék óvóhelyeit, lakóházait, hogy a szenvedőknek, haldoklóknak elvigye az Oltáriszentséget. Egy ilyen alkalommal, mikor kúszva tette meg az utat, egy orosz katonarálott. A golyó nem őt érte, hanem a kezében lévő kis táskát, melyben ezüst tartóban az Oltáriszentség volt, amit a lövedék kitépett a kezéből.

Bátor kiállítását tanúsítja az is, hogy ferences társaival, köztük Dr. Tátrai Gyulával⁶ ő is küzdött az üldözött zsidók megmentéséért. Mikor már a katolizálás nem vezetett eredményre, menlevelek kiállításával és rejtegetéssel nyújtottak segítséget. A próbálkozások sikerét igazolja, hogy Alajos atya sírjára a Farkasréti temetőben a virágok mellé mindig újabb és újabb kavicsok is kerültek.

Budapest ostroma után a Margit körüti Ferences Templom vegyeskar alakítását hirdette meg. Az új együttes lett a Kapisztrán Kórus 1945-ben. Az énekkar tagjai közé a kor kiváló kórusának, a Honvéd énekkarnak a tagjai is — bár illegálisan — szép számmal csatlakoztak, amit az egykori énekesek emlékezete szerint a „*lelki fürdő*” igénye táplált. A kórustagok vezetőjük rendkívüli szervezőképességét, tüneményes pedagógiai érzékét és ferences egyéniségét dicsérték, ennek tulajdonították a rövid idő alatt elért gyors sikereket. A ritka pedagógiai képességű páterről legendák szóltak.

A Kapisztrán Kórus alapítása után két évvel, 1947-ben Alajos atya megszervezte a Kapisztrán Szimfonikus Zenekart. A tagok jelentős hányadát képezték az Állami Hangversenyzenekar és a Magyar Rádió Zenekarának tagjai, valamint más, magas szinten játszó, az egyházi zenéért lelkesedő amatőr muzsikuskok. Így már biztosítva volt, hogy az egyházzene következő korszakainak nagy alkotásai is megszólalhasanak, miséket és oratóriumokat tűzhessenek műsorra.

Az oratorikus művek szólistákat is igényeltek. A karmester szeretetreméltó egyénisége, zenei felkészültsége, sugárzó hite a kor legnagyobb éne-

keseit, az Operaház szólistáit vonzotta az oratóriumok szóló szerepére — akik nem törődtek az- zal, hogy a proletárdiktatúra nem nézi jó szem- mel tevékenységüket.

Bár némelyik kritikusa felhördült a zeneművé- szet csúcásáról választott alkotások hallatán, az idő őt igazolta. Még a zenekar megalakulásának évé- ben sor került az első nagy fellépésre, Bach: *106. kan- táta* (*Gottes Zeit — Actus tragicus*) bemutatásával.

Nemcsak a Margit körúti ferenceseknél szere- peltek, a Mátyás-templomba is gyakran kaptak meghívást, és a következő években már más templomokba, sőt, hangversenytermekbe is elju- tottak. 1947. október 19-én volt a kórus első fel- lépése a Rádióban. Műsorukat az akkori I. csa- tornán közvetítették. A Magyar Rádió a Kapisztrán Együttest olyan nagy becsben tartotta, hogy a stú- dióban külföldi rádióadóknak is (Párizs, London, Zürich) készíttettek felvételt.

1948 tavaszán öt estéből álló bérletes hangver- senysorozatot szerveztek a budai Ferences Temp- lomban, és ez év szeptemberében sor került az első Zeneakadémiai hangversenyre. A Kapisztrán Kó- russal és Zenekarral a *Messiást* mutatták be a Nagy- teremben.⁷ Alajos atya a szöveget maga fordítot- ta magyar nyelvre, hogy segítse a betanulás tempóját. Ekkor már nem maradt el a kritikusok dicsérő szava sem. Kiemelték a karmester buz- galmát, lelkesedését, szervezőképességét, a kórus és zenekar munkáját, és sikerről számoltak be. A nem- zet leghíresebb koncerttermében ezután már éven- te többször adtak oratórium hangversenyt.

Miközben az állam egyre fenyegetőbbé vált az egyház iránt (a hercegprímást 1948. december 26- án tartóztatták le), az együttes és karmestere egy- re nagyobb feladatokat vállalt. Ő csak az egyház- zenei munkára koncentrált. 1948. szeptember 25-én magyarországi bemutatóra vállalkoztak, Stravinsky: *Mise (Mass)* című művét tűzték mű- sorukra. Említést érdemel, hogy a mű akkor csupán fél éves volt (a befejezés dátuma: 1948. március 15.), és a magyarországi bemutató a ne- gyedikként állt a sorban New York, London és Mi- lánó után. A szokatlan zenei nyelvezet nagy fel- adat volt az előadóknak, de egy hónap alatt megbirkóztak vele. A karmester alaposságát igaz- oolja, hogy Ansermethez,⁸ az ősbemutató kar- mesteréhez fordult levélben tanácsokért. A nagy- híró karmester készséggel válaszolt magyar kollégája kérdéseire. Nagy bátorságot igényelt 1948-ban, a Zeneakadémia nagytermében, ferenc- es öltözetben misét vezényelni, melynek kom- ponistája Stravinsky. Az előadói apparátus min- den tagja⁹ vállalta az ütközést a politikával. Kritikuskai „*prometheuszi tett*”-ről írtak. A főpróbán tolongtak a zenekritikusok, köztük a híres kar- mesterrel, Otto Klempererrel.¹⁰ Az előadáson

orkánszerű taps és ismételtetés fejezte ki a kö- zönség tetszését. Az újságcritikák is elismeréssel szóltak az előadásról.

1949-ben — miközben folytak a koncepciók pe- rek — ő együtteseinek továbbfejlesztését ter- vezte. Bár az állam különös kegyetlenséggel for- dult az ifjúsággal foglalkozó papok ellen, hogy a vegyeskarban utánpótlás ne legyen gondja, és színesítse a templomi zene világát, létrehozta a Kapisztrán Gyermekkart. Ezzel olyan szándéka is volt, hogy ébren tartsa az egyházi zene nagy ha- gyományait, és teret biztosítson az ifjúság ke- resztény szellemben történő nevelésének a nehéz esztendőkből. A kórustagok életkora hat év és a serdülőkor közt volt. Akik a gyermekkori próbá- kat hallották, pszichológusokat megszegyenítő emberismeretről és önfeláldozásról szóltak. Cso- dálatos pedagógiai tehetségével vonzotta maga köré a fiatalokat épp úgy, mint a felnőtteket.

A teljesebb portréhoz papi szolgálatát is meg kell említeni. „*Nem volt papos egyházi, gyűlölte a formaságokat, nem ismerte a rutinizott pátosz hang- ját. Csendes, de mindig meggyőző volt a hangja. Min- denki csodálta higgadt józanságát...*” — így össze- gezte gondolatait Alajos atyáról Végvári Vazul,¹¹ a ferences paptárs. A hívekben rendkívül össze- fogott homília emléke maradt meg. Mondani- valóját tömören adta elő. Gondos készüléssel jele- mezte, beleélve magát a hétköznapi ember lelkivilágába, gondolataiba, nehézségeibe. Hallatlan színes egyénisége ezen a téren is megnyilvánult.

Igazi krisztusi ferences pap volt. „*A magát Is- ten tenyerén tudó ember mélységes szeretete és nyu- galma*” sugárzott belőle — írta egyik tanítványa. A magas, barna, sovány, szemüveges, mosolygó pap bensőséges, jó humorú bemonodásait nemcsak az együttesek, a hívek is kedvelték. Aszkéta külsejű, lánglelkű, villámló tekintete mellett fel- tűnt végtelen szerénysége, egyszerűsége, mély embersége. Mindig ferences derűt sugárzott. Hi- tével sokak tiszteletét váltotta ki. Szuggesztív ere- je folytán hallgatója rögtön hatása alá került.

Az egyházüldözés egyre fenyegetőbbé vált. A zeneakadémiai és rádiószereplési lehetőségek megszűntek. Ő is hamarosan az áldozatok közé került. 1951. május 24-én az Államvédelmi Ható- ság Csontos Oszkár¹² rendtársával együtt letar- tóztatta. Először az Andrássy út 60. volt fogva tar- tásának helye, majd ítélet nélkül Kistarcsára, az internálótáborba vitték. Szabadulása után derült ki, a ferencesek szerteágazó kapcsolatai révén meg- tudta, hogy Mindszenty József hercegprímás után az államvédelmi Grósz József kalocsai érsek letartóztatását tervezik. Elvették a hírt az érseknek, hogy az események ne érhék váratlanul. Az ÁVO a két ferencesből szerette volna „kiverni”, hogy kik- től kapták az információt. Ők azonban hallgattak.

A verések, kínzások következménye az lett, hogy Csontos Oszkár élete végéig sánta volt, Alajos atya pedig idejekorán tért az Úrhoz.

1951. december 20-án szabadult Kistarcsáról, a Sztálin születésnapját megelőző napon. Az amnesztiát közelinek vélt halála miatt kapta — a rabság, a kínzások annyira megviselték, hogy fogvatartói már attól tartottak, hogy bent hal meg. 1952 februárjától az Állami Egyháziügyi Hivatal törölte a ferences rendből. Mint civil egyén, a templom karnagya és orgonistája vezethette csoportjait. Szereplési lehetőséget csak a templomok kínáltak, főleg a Margit körüli Ferences Templom és a budapesti Belvárosi Főplébánia Templom.

A Kapisztrán Gyermekzenekar megszervezése 1955-ig váratott magára. Az együttes összeállításából látszik, hogy egy kis szimfonikus zenekar volt a célja, részben a gyermekkórus zenekari kíséretét biztosítva, másrészt az utánpótlás nevelését megoldva. A gyermek együttesek egykori szereplői közül több kiváló művész került ki, köztük Bolberitz Tamás, Czidra László, Éder György, Párkányi István.

1955-ben XII. Piusz pápa bullát adott ki, melyben Kapisztrán Szent Jánosról emlékezett meg halálának (1456. október 23.) 500. évfordulójához közeledve. Őszentsége e dokumentumban főként a ferenceseket kérte a méltó megemlékezésre. Alajos atya Kapisztrán Szent Jánoshoz való vonzódása régi keletű. Láthattuk, hogy négy együttese mind egyikének — a felnőtt és gyermek énekar, a felnőtt és gyermek zenekar — névadójául őt választotta. Érezhette, hogy a felhívásra reagálni kell.

Alajos atya, aki eddig karmesteri tevékenysége mellett kórusműveket komponált, most egészen nagyméretű zenemű megírásához látott — az oratórium műfajt választotta, *Nándorfehérvár 1456* címmel. A mű szövegét Radó Polikárp¹³ verseiből és korabeli krónikák szövegéből állította össze. A Händel előtti kétszakaszos oratórium-formában született meg darabja. Alajos atyát addig mint karnagyot, karmestert említették méltatói. E mű megírásától, 1956-tól zeneszerzői tevékenységét is jegyzik.

1956 tavaszán — ahogy a kor szabályai megkövetelték — benyújtotta művét az Állami Egyháziügyi Hivatalhoz. A bemutatáshoz — mint arra számítani lehetett — nem kapott jóváhagyást. Kéthavi huzavona után, bizonyos kompromisszumok árán mégis megszületett az engedély. A forradalom előestéjén, 1956. október 22-én került sor az ősbemutatóra¹⁴ a Belvárosi Főplébánia Templomban, mely zsúfolásig megtelt. Az '56-os forradalom előestéjén megszólaló darab az események nyitányává vált. A forradalmat követő megtorlások idején nem kerülhette el az elmarasztalást. Célzatosnak vélték a dátumot, de az is

elképzelhető, hogy milyen hatása lehetett a forradalom megtorlóira Radó Polikárp alábbi versszaka: „Zászlódat követjük tűzön vízen át, Elűzzük végre oszmánok hadát” — amikor másnap a tömegek azt kiáltották: „Ruszkik haza!”

Alajos atya naplójából tudjuk, hogy a *Hálaének* első hangjainál a közönség felállt, és innen állva hallgatta végig a művet. A siker láttán további terveket szőtt. Újabb oratóriumot szeretett volna írni, ezúttal Jézus életéről. Szövegírónak Sík Sándort kívánta megnyerni. Úgy látta, hogy a zenei érdeklődés eddig inkább a gyermek és a kereszthen szenvedő Jézus felé fordult. Ő Megváltónk életének más mozzanatait akarta feldolgozni.

Bár az eredeti terv nem ez lehetett, a Megváltó életéhez kapcsolódó mű megszületett. A *Kánai menyegző* című kantátáját a gyermek együttese számára írta. Népi játéknak is értelmezhetnének. Bemutatójára 1958. április 27-én került sor a Kapisztrán Gyermekkórus és Gyermekzenekar előadásában a szerző vezényletével. A közismert bibliai témával a magyar vallásos néphagyományt élesztette újjá, Kodály hangját továbbfejlesztve. A magyar népzenevel való kapcsolatát személyes élmények is táplálták, melyek származhattak gyermekkori emlékekből is és felnőttkori népzene gyűjtésből is. Népzene kutatást a szülőföld környékén, Bács-Kiskun megyében és a Csongrád megyei Mindszent környékén végzett. A *Kánai menyegző* zenei anyaga az utóbbi területen talált népdalok feldolgozásából áll.

Kapisztrán, a nagy franciskánus előd iránti tisztelet tovább foglalkoztatta. 1959-ben írta a *Kapisztrán misét*. A bemutatóra még abban az évben került. A mise sokat átvett a *Nándorfehérvár 1456* oratóriumból, ami természetesen, hiszen ott is a fő alak — Hunyadi János mellett — a nagy ferences volt, és az oratórium egyik fontos részlete a Kapisztrán által mondott mise.

Tamás Alajos 1959-től a budapesti Központi Hittudományi Akadémia énektanára lett. Már jó ideje nem hordhatta a ferencesek ruháját. A kispapok közt nagyogóan vasalt világos öltönyben, kikeményített fehér ingben, nyakkendőben jelent meg. Sokan nem is gondolták, hogy szerzetespap. Tanítványai rajongással szerették. Míg a többi tanárukat hivatalosan, a házirendnek megfelelően szólították, ő „Lojzi bácsi” volt, aki keresztnéven szólította a tanítványokat.

A tanítással egy időben nagy erővel komponált. Mint zeneszerző, szinte évenként jelentkezett egy-egy nagyobb szabású, oratorikus művel. 1961 a *Lacrimae Petri (Péter könnyei)* kantátáé éve. A szerző szándéka, hogy tükröt tartson a „megtagadónak”, a „felszabadulás” utáni árulóknak. Magyar Ferenc¹⁵ rimóci gyűjtése alapján került Alajos atyához a szöveg, mely a 18. század végén elterjedt

vallásos népi ájtatóságot örökölte meg. Cenzorai megértették a célzást. A mű minden részét megvizsgálva megcsonkították. A bemutató 1961. március 26-án volt. Valószínű, hogy rövid élete akadályozta meg abban, hogy elkészítsen egy népi dallamhagyományra épülő passiót is.

Egy év sem telt el a kantáta bemutatója után, 1962. január 21-én az *Órangyal mise* került a közönség elé. A mű gyermekkora és gyermekzenekarra íródott, az ordinárium hivatalos latin szövegére, a hagyományos misetételekből felépítve. A műben Puccini hatása érződik, ennek oka lehet, hogy a komponálás idejére esett a Kapisztrán Kórus fennállásának 15. évfordulója, amit Puccini: *Messa di Gloria* hazai bemutatójával ünnepelt az együttes. Említésre méltó, hogy az elsősorban operakomponistaként ismert szerző művének magyarországi megszólalása világszerte ritkaságnak számított, addig még lemezfelvétel sem készült róla.

Az 1962-ben összeült II. Vatikáni zsinat programjában szerepelt az anyanyelvi misézés. Alajos atya ilyen jellegű műve, a *Missa populi – Népmise* már ez előtt elkészült. A közönség 1961. december 21-én hallhatta először. Az Ecclesia Kiadó megbízásából a Zeneműkiadó Vállalat a zsinat kezdő évében már közreadta. A szerző a komponálást két nyelven végezte, latinul és magyarul, hogy a mise mindkét nyelven énekelhető legyen. Az addig latinul énekelt szöveget ő fordította magyarra. Munkáját Radó Polikárp, a liturgia nagy tudósa liturgikus célra is megfelelőnek találta. A művet több letétben készítette el: népénekes formában, orgonakísérettel, és különböző összeállítású énekkarok számára is.

Alajos atya nem csak az állandó részeket dolgozta fel, így lett miséje tizenkét tételes. Célja volt, hogy a mű eleget tegyen a liturgia elvárásainak, sajátos népi hangvételű is legyen, és fontos szempont volt a jól énekelhetőség is. Egyes motívumainak dallama tiszta pentaton hangnemű.

Figyelmét nem kerültek el az egyházzene legújabb törekvései. 1964-ben az Egyesült Államokba utazott. Ezen az úton találkozott a *Missa Luba*, néger spirituálék dallamára épülő misével. Felvételeket hozott erről az új nyelvezetű műről, melyeket felhasznált itthon a tanításban, és újabb kompozíciója ennek hatása alatt született. Tanítványai megdöbbenve, de fokozott érdeklődéssel hallgatták az amerikai egyházzenei újítást. Évekkel később is örömmel újságolták, hogy ezt az egyházzenei irányzatot Lojzi bácsi mutatta be számukra, vele hallották először a *Missa Luba* felvételét.

A zsinat munkája még folyamatban volt, amikor a *Constitutio de Sacra Liturgia* promulgációja alapján Magyarországon már megalakult az Országos Egyházzenei Bizottság. Az alakuló gyűlés úgy döntött, hogy a ferencesek részéről Tamás

Alajost hívja tagjai sorába. A rend előjárója hozzájárult a döntéshez, így Shvoy Lajos,¹⁶ a Bizottság püspök-elnöke 1964 decembereében kinevezte a tagok sorába. A következő évben újabb misével demonstrálta, hogy miként látja az egyházzenei reformtörekvések útját.

A *Missa Juventutis*, vagyis az *Ifjúság miséje* gyermek együttes számára készült. Ősbemutatóján, mely 1964. május 10-én volt, a Kapisztrán gyermek együttesek működtek közre: a gyermekkórus és a gyermekzenekar. Debrecenben a Svetits Katolikus Leánynevelő Intézet vitte közönség elé a következő évben. 1966-ban a New Brunswick-Rutgers/Douglass Egyetem női kórusa karácsonyi koncertjén énekelte Végvári Vazul angol fordításában. Az utóbbiról készült felvétel mintegy kétszáz rádió adásában volt hallható. A szalagot Alajos atya már súlyos betegen hallgathatta meg.

Míg külföldön egyértelmű tetszéssel fogadták a művet, nálunk vegyes érzelmekről szólnak a bemutatókra való visszaemlékezések. Voltak, akik a templomhoz nem tartották méltónak ezt a hangvételt, míg mások elragadtatással fogadták. Az amerikai zenekritikusok véleménye szerint ebben a táncos ritmúsú misében a gyermeki lelket tökéletesen ismerő szerző-pedagógus egyben önmagát is bemutatja. Az ötletes hangszerelés sikeresen hangolja össze a klasszikus hangszereket a népi tamburával és gyermeki dobolással.

1965-ben a milánói Scala operapályázatot hirdetett. Egy amerikai ismerőse, Kannás Alajos¹⁷ biztatására — aki a szöveggönyv írását vállalta — elhatározta, hogy részt vesz a pályázaton. A *Nándorfehérvár 1456* és a *Kapisztrán mise* után harmadszor nyúlt a Kapisztrán témához. Hatalmas buzgalommal látott a *Kapisztrán opera* megkomponálásához. Kannás Alajos meghívta magához Los Angelesbe, hogy a munkát nála, nyugodt körülmények közt végezhesse. A barátok aggodalommal figyelték a nagy vállalkozást. A mű időben elkészült, leadta a pályázatra, viszont a kiírók nem adtak ki díjat.

Amerikában hiányzott Márta unokahúgának gondos, szerető keze. Az alkotómunka felőrölte utolsó erejét. Hazatértekor látszott rajta a megfáradtság. Betegsége felerősödött. A tüdőklínika, az Országos Traumatológiai Intézet és az Országos Onkológiai Intézet próbálkozott gyógyításával. Betegsége, a tüdő- és pajzsmirigyrák egyre jobban elhatalmasodott rajta. Operációra került sor. Az addig friss, lendületes ember nehezen vette a levegőt, beszéde halk, töredezett lett. A tanításról le kellett mondania.

1966-ban még néhány szép élményben lehetett része: az év végén Kodály Zoltán *Magyar miséjének* ősbemutatóját vezényelte (énekszólamát a *Hozsanna* imakönyvek utolsó oldalai tartalmazzák).

A bemutató hallgatója volt Kodály Zoltánné Péczeli Sarolta is. A Kapisztrán kórusal külföldi szereplések lehetősége merült fel.

Betegsége — amit sokan a kínzások következményének, börtönörökségnek tartottak — egyre fokozódott, mígnem korai halálát okozta. 1967. augusztus 29-én halt meg — szeptember 18-án lett volna 52 éves. Akkor a Farkasréti temetőben kapott nyughelyet, csak 1989-től kerülhetett a budai ferencesek altemplomába.

Jelmondatát — mely gyászjelentésének felirata lett — így fogalmazta meg:

Életünk vezetője ez a három:

Hít, Remény, és Szeretet a nagyvilágon.

Erős hitben, reménységben, szeretetben

Kössünk össze minden embert!

BALÁS ENDRE

¹Párkai István karnagy, érdemes művész, professor emeritus — Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem.

²Tamás János Alajos (1858–1932) OFM, a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, a Kapisztrán provincia újjászervezője, atyja, első tartományfőnöke 1896 és 1932 között, kisebb megszakításokkal.

³Agócsy László (1906–1993) 1926-tól pécsi kántor és különböző iskolatípusok tanára. A „Kodály-módszer” terjesztésének harcosa. Az általa összeállított szolfézs példatárak generációkat vezettek a kottaolvasáshoz.

⁴Harmat Artúr (1885–1962) katolikus egyházi zeneszerző, karnagy, a Zeneakadémia tanára. A *Szent vagy, Uram!* orgonakönyv szerkesztője Sík Sándorral.

⁵Bárdos Lajos (1899–1986) zeneszerző, karnagy, ze-

netudós. 1928 és 1949 között a Zeneakadémián az egyházzenei tanszakon tanított, a tanszak megszűnéséig. 1951-től ugyanott a zeneelmélet tanára.

⁶Dr. Tátrai Gyula József (1914–1975) OFM, a Kapisztrán Szent János templom plébánosa, 1969-től Mindzsenty bíboros gyóntatója volt.

⁷A szólisták: Farkas Ilonka, Máthé Jolán, Rösler Endre, Littassy György voltak, Gergely Ferenc orgonált.

⁸Ernest Ansermet (1883–1969) világjáró svájci karmester, több Stravinsky-mű bemutatójának karmestere.

⁹A szólisták: Farkas Ilonka, Máthé Jolán, Rösler Endre, Bornemissza Pál.

¹⁰Otto Klemperer német karmester és zeneszerző (1885–1973) 1947 és 1950 között a budapesti Operaház vezető karmestere volt.

¹¹Végvári László Vazul (1929–2011) OFM, 1956-os forradalmár pap, cserkészvezető író, költő.

¹²Csontos Béla Oszkár (1916–1975) OFM, az iparos ifjúság hitoktatója, népszónok, házfőnök, rendi tanácsos.

¹³Radó Polikárp János (1899–1974) OSB, egyetemi tanár, könyvtörténész, liturgiátörténész, a liturgikus mozgalom egyik apostola.

¹⁴A szólisták: Czanic Zsófia, Tiszay Magda, Tarnay Gyula, Jámbor László, Tóth Lajos, Bozsai Imre, Littassy György, Kelemen Zoltán. Tárogató: Varga Béla.

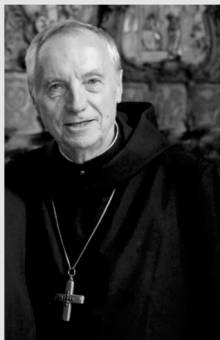
¹⁵Magyar Ferenc (1809–1884) római katolikus pap, egyházi író.

¹⁶Shvoy Lajos (1879–1968) 1947-től pápai trónálló, 1927-től Székesfehérvár püspöke. A kommunisták egyházüldözése alatt börtönbe került.

¹⁷Kannás Alajos (1926–1999) pszichológus, író, költő. Az Egyesült Államokban, a pomonai közkórház pszichológusa volt.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

NOTKER WOLF OSB

Ne nyugtalankodjék a szívetek!
Hogyan élhetünk teljes életet?

NOTKER WOLF

Ne nyugtalankodjék a szívetek!

Hogyan élhetünk teljes életet?

Notker Wolf a bencés rend legfőbb vezetője, prímásapátja igen sokoldalú egyéniség: gondolkodása, életstílusa mélyen benne gyökerezik a bencés lelkiségben, másfelől viszont a rend vezetőjeként szinte folyamatosan utazik szerte a világban, hogy fölkeresse a rendnek a világ szinte minden pontján megtalálható kolostorait. Könyve a szerzetesélet példájából kiindulva kínál tanácsokat a kiegyensúlyozottabb, boldogabb élethez, időnk helyes beosztásához, az élettal együtt járó konfliktusok elkerüléséhez vagy kezeléséhez.

Ára: 2.800 Ft

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

SZUBJEKTÍV JEGYZETEK KÉT ÉVFORDULÓRÓL Szegeden ez év májusában nagy érdeklődéssel kísért, változatos műsorú, színvonalas egyházzenei hónapot rendeztek. Ennek egyik eseményeként a 100 éve született karmester-zeneszerzőre, a ferences Tamás Alajosra emlékezve az Alsóvárosi Schola és az Újszegedi Schola Pechan Zoltán vezényletével előadta *Missa Juventutis* című művét az újszegedi Szent Erzsébet-templomban. Közreműködött az újszegedi gitáros zenekar. S ha már az egyházzene születésének centenáriumát ünnepeljük, idekívánkozik a másik évforduló is: a nevével összeforrt Kapisztrán Kórus idén 70 éves.

Tamás Alajosnak nagy hatása volt korára. Együttese élén rengeteget tett azért, hogy az egyházi zene remekműveit ne süllyesszék el a kantáták irodalmában. Ha a Kapisztrán Kórus és Zenekar repertoárjára tekintünk, elképeszt a gazdagsága, az a szerteágazó értékmentő tevékenység, mely az együttes és vezetője munkáját kora zenei életének meghatározójává tette.

1945-től lett életem része, sorsom egyik irányítója. Akkor az Erzsébet Kórus élén (ebből lett a Kapisztrán Kórus) a rádióban is gyakran szerepelt, nagy eseménynek minősült és komoly sajtóvisszhangot kapott Sztravinszkij *Miséjének* ősbemutatója. Tamás Alajosra jellemző volt a felfedezés szenvedélye: a későbbi esztendőben a budai ferenceseknél szólaltatta meg együtteseivel Gounod *Szent Cecília miséjét*, Puccini szerzeményét, a *Messa di Gloriát* és valamelyik húsvét előtt Dvořák *Stabat Materét*. A klasszikusok egyházzenei alkotásainak népszerűsítőjeként rendszeresen járta együtteseivel az országot, Egertől Kalocsáig. (Egerben a zsúfolt domban a *Messziást* szólaltatták meg, csak az érseknek és az egyházi méltóságoknak fenntartott első sor maradt üresen. „Olyan jól kártyáztunk, észre sem vettük, hogy eltelt az idő” — magyarázta Brezanóczy Pál.)

Az ő biztatására írtam zenekritikákat Siki Géza néven a Vigiliába, s az ő javaslatára, nem kis harc után indult az Új Emberben az egyházzenei események közlése. Neki köszönhettem, hogy a kor kiváló énekeseit ismerhettem meg (Barlay Zsuzsát, Réti Józsefet, Jámbor Lászlót), akik olykor szíveségből szerepeltek valamelyik oratórium vagy passió szólistáiként. Némelyik budapesti hangversenyük komoly közlekedési fennakadást okozott: az Egyetemi templomban Verdi *Requiemje* iránt akkora volt az érdeklődés, hogy rengetegen kiszorultak a templomból és eltorlaszolták az akkor még ott közlekedő trolibusz útvonalát. A rend-

őrség oszlatási kísérletei eredménytelennek bizonyultak, akkora volt az „éhség” a ritkán hallható, a zenekritikusok egyike-másika által fölényszeresen lekezelt művek iránt.

Tamás Alajosnak óriási tette volt gyermekkorosa és -zenekara alapítása és vezetése. Versengve hívták őket vendégszereplésre, olyanok voltak, mint a szent zene misszionáriusai, sokan jelentős személyiségek lettek a magyar zenei életnek. Szívesen sündörögtem a közelükben, nagyon tetszett egy szőke kislány a szoprán szólamból, hő érzelmeim azonban nem találtak viszonzásra. Ennek az együttesének komponálta Tamás Alajos a Szegeden most előadott *Missa Juventutist*, de más műveit is. Zeneszerzőként is maradandót alkotott. Kiemelkedik a Radó Polikárp szövegére írt *Nándorfehérvár 1456* című oratóriuma, melynek ősbemutatóját 1956. október 22-én tartották a Belvárosi Főplébánia Templomban. Gyönyörű holdvilágos estére fejeződött be. Minden békét és nyugalmat sugárzott. Senki sem sejtette a következő napok történéseit.

Alajos atya — akit mindenki Lojzi bácsiként tisztelt — nem tartozott a rend kötelékébe, de a rendházban élt. Szűk szobácskájába ritkán süttött be a nap, egyetlen díszén, egy zongorán állandóan pötyögött valami dallamot, s a szólistákat is azon kísérte próbáikon. Művésze volt az orgonának, csak ő volt képes a legendás Jusztusz atya elképesztő bakugrásait nyomon követni. Ha az atya jelent meg az ünnepi mise főcelebránsaként, Lojzi bácsi ugrott az orgonához, más nehezen bírta volna a megpróbáltatásokat (bár a plébános, Gábris Grácián is szolgált meglepetésekkel).

Küldetéses ember volt, s lelkesedése magával ragadta környezetének tagjait, együtteseit is. Tervet szőtt tervet után, tűzijátékként sziporkáztak ötletei, pedig magában hordta a halál csíráját, hiszen majdnem agyonverték őt is. Amerikai újtárról hazatérve esett ágynak, még beszélgettem vele a vég előtt. Édesapámmal jóban voltak, ő ezt a verset írta *Gyászjelentésként Tamás Gergely Alajos halálára*:

*A szalvia virít még. De zárva mind az ajtók,
ablakok,
S visszahőköl a csendtől, ki a kapun benyit.
A tornácra nem vár a jóbarát, aki nyaranta itt
lakott.
Holnap délután temetik.*

A GYÁSZJELENTÉS HÁT LAPJÁRA

*Hát érdemes volt annyit futkosni a világban,
kergetni füstöt, vadászni lidércet?*

— Zsákmányom puszta füst, de legalább
vadásztam.

S így is, úgy is elmegy az élet.
(1967. szeptember 1.)

RÓNAY LÁSZLÓ

KOVÁCS PÉTER: PILINSZKY KÖZELÉBEN

Személyes hangú, fontos életmű-adalékokat tartalmazó könyv. Érthető, hiszen a jeles művészettörténész a nagy költő unokaöccse, az életmű hű örököse. Nem mellesleg Pilinszky János életének záró szakaszában ő és felesége, az ugyan-csak neves művészettörténész, Kovalovszky Márta biztosította a költő „fővárosmentes”, székesfehérvári létét. S vannak többen, akik szívesen emlékeznek a 34–35 esztendővel előző történetekre. Akár a Fő utcai találkozásokra (például a költőtárs Takács Imrével, aki később remek írást közölt Pilinszkyról *Poeta benedictus* címmel), akár a baráti beszélgetésekre a Zsádon- és az Illyés-házaspárral, és természetesen Kovács Péteréssel. E sorok írója is szeretettel őrzi a II. Rákóczi Ferenc Általános Iskolabeli rendhagyó irodalomórát, és azokat a fotókat, amelyeket Pinke Miklós készített az eseményről. Miként nem sokkal később kiderült, ezek az utolsó képek a költőről. És az is szerencsés egybeesés, hogy nem sokkal a *Pilinszky közelében* című kötet megjelenése után kiállítás nyílt a Szent István Király Múzeumban *Pilinszky és Fehérvár* címmel.

Azért is örülhetünk a könyvnek, mert köztudott: Kovács Péter sokáig ellenállt, és nem szívesen nyilatkozott, írt erről a nagyon közeli kapcsolatáról. Aztán Rónay László kérésére megtört a jég. Szerencsére. Azért szerencsére, mert a korábban itt-ott megjelent írásokból most összeállt egy fontos kötet. A cím pontosan jelzi a fő tartalmát, de emellett a szerző memoárkötetje is ez egyben. Majdnem azt írtam, hogy önéletrajzi regény, hiszen stílusa és nyelvezete egyértelműen szépirodalmi erényeket mutat. Egy fejlődésrajzot, a felnőtté válás történetét, biológiai és szellemi értelemben. Mindehhez tartoznak azok a részletek, amelyek a háború, az ötvenes évek, 56 és az azt követő „puha diktatúra” idejét elevenítik föl. A személyes jelenlét hitelességével. Az önéletrajz elemeivel. A bombázásban elhunyt kistestvérrel, a romok közül az apa által kikapart anya alakjával, az 56-os szerepvállalással, a fehérvári múzeumban rendezett legendás kiállításokkal. Természetesen minden, 1981-ig megélt életszakaszban ott a könyv főhősenek, a költőnek, a „bátyámnak”, „Jancsinak” az alakja is. Milyen döbbenetes: szerzőnk tanúja lehetett például az *Apokrif* és más remekművek születésének!

Szép emlékezések szólnak a nagyváradi gyermekkorról, a balatonkenesei nyaralásokról, a fehérvári korszakról. A múzeumban is gyakran megforduló Pilinszkyról, aki többek között Schaár Erzsébet korszakalkotó kiállítását nyitotta meg. Az nem kétséges, hogy az önéletrajzi momentumok mellett végig a költő a főszereplő. Akkor is, ha más családtagokról és kortársakról esik szó. Ott is mindig elérkezünk egy olyan ponthoz, ami hozzá kapcsolódik. Az is fontos, hogy egy család történetéhez kapunk adalékokat. „A szerény és szűkszavú, szépírói láttató erővel megírt történetek kirajzolják egy keresztény középosztálybeli család sorsát a változó, majd évtizedekig változatlan történelmi időben” — olvassuk az ajánlásban. A történelmi idő a rendszerváltásig tart. S bár Kovács Péter többször is hangsúlyozza politikai érdeklődését, erényei könyvének, hogy nem megy bele aktuálpolitikai eszmefuttatásokba, fölösleges indulatok rögzítésébe. Így lesz méltó a költőhöz, akitől valóban távol állt az ilyesfajta magatartás.

Az eltűnt idő nyomába ered a szerző, emlékezése a magánszférán mindig túlmutat. Előjönnek a gyermekkori képek, miközben a hulló vakolat jellemzi a nagyváradi házat, a tovatűnt idő hajdan idillikus színteret. „Már akkor is egyenrangú félként, valódi beszélgetőpartnerként kezelt, nem csak a kezét kezébe helyező kisfiúként. Ma sem értem egészen, miként tudott ilyen természetesen egyszerű és közvetlen lenni” — olvassuk Pilinszkyról. A gyermekkori idill aztán Pesten megszakadt: legfőképpen öccsének, „Vöcsök”-nek tragikus halálával, a háború borzalmaival. Ám eleven részletek szólnak az ötvenes évekről is, arról az időről, amikor egyre inkább eszmélt az ifjú. Erre az időre tehető első fehérvári útja is egy iskolai kirándulás alkalmával, bár akkor még nem volt sejtendő, hogy a művészettörténész-házaspár életében ez a város játssza majd a legfontosabb szerepet. A korszakalkotó Csontváry-kiállítással, valamint a hatalom ingerküszöbét elérő számos egyéb tárlattal. S ezekre a szombat délelőtti megnyitókra tódult a szakma és a közönség Pestről és máshonnan. Így került a képre sokszor a költő alakja is. De megidézi a múzeum legendás alakjait, a Fitz-házaspárt, Bánki Zsuzsát vagy éppen Pesovár Ferencet is.

Akadnak persze öniméltések is, s van, ami egyik helyen csak tőmondatokban, másutt részletesebben jelenik meg. Mindez érthető, hiszen nem egyetlen írásról, hanem több írás összeszerkesztéséből jött létre a kötet. Így vált mégis szerves egészé. És vannak lírai címek és részletek, csöndes és visszafogott hangon, főleg „*A szeretet kegyelem*” című fejezetben. Itt is Pilinszky a főszereplő, miközben újra olvashatunk a családi viszonyokról, az emberi kapcsolatokról. A családtagokat óvni akaró költőről. Ezt erősítik a közölt levelek és levélrészletek,

üzenetek. Persze nemcsak a harmónia, de időnként bizonyos belső feszültségek is elénk kerülnek általuk. Frappáns miniportrékat is ad Kovács Péter, többek között édesanyjáról, a „szép mamáról”, vagy éppen „Bébikéről”, a gyermekkora óta sérülten élő családtagról. Egyik remek mondata, a tömör jellemzés szép példája: „Parasztosan egyszerű, tiszta és cerek arcának ráncoktól szabadalt, lágyan domboz formái közül fáradt, mégis világítón kék pillantását az érkezőre emelte. Aztán alig hallható sóhajjal biccentett finoman, puha hullámokba rendezett hajú ősz fejével, s jobbját a széles karfáról épp csak megemelve, legyintett egyet.”

Igy ír Kovács Péter — Pilinszky közelében. S ez a közelség soha el nem múlik... (*Vigilia Kiadó, Budapest, 2015*)

BAKONYI ISTVÁN

KENYERES ZOLTÁN: WEÖRES SÁNDOR

Kenyeres Zoltán neve nem ismeretlen azok számára, akik érdeklődnek a magyar irodalomtörténet iránt, és azok előtt sem, akik akár csak felületesen foglalkoztak a Weöres-recepcióval, hiszen olyan kötetek szerzőjéről van szó, mint a *Gondolkodó irodalom* (1974), *A lélek fényűzése* (1983), *Tündérsíp* (1983) vagy Ady Endréről írt monográfiája. Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Weöres recepciójában Kenyeres *Tündérsíp* című könyve a legjelentékenyebb tanulmány, hiszen minden utána írott kisebb-nagyobb írás erre a könyvre támaszkodik, annak gondolatszerkezetét követi. A 2013-ban megjelent Weöres-monográfia voltaképpen ennek a korábbi kötetnek a szövegét közli újra kisebb, de nem jelentéktelen változtatásokkal, és úgy tűnik, hogy 30 év távlatából is megtartotta érvényességét.

A teljesség igényével Kenyeres végigköveti Weöres pályáját egészen gyermekkorától, a felfedezés pillanatától (Bónyi Adorján „lelkes és már megmosolyogtatóan szárnyaló” cikkétől 1929. április 14-én) először a *Tündérsípban* a *Psyché*re való rövid rátekintésig, majd az új *Weöres Sándor* című könyvben a hozzátoldott *És azután...* fejezetben egészen haláláig. Az alapszöveg, melyre az új könyv támaszkodik, több évtizedes munka eredménye volt, s ahogy Kenyeres írja, számára ez nem csak irodalomtudományos munkát jelentett. „Sokévi olvasás, jegyzetelés, kutatás előzte meg, azt lehet mondani, 1965–66 óta készültem rá. Weöres Sándor nemcsak az olvasmányaimhoz és úgynevezett »tudományos« kutatásaimhoz tartozott, hanem az életemhez is” — írja (367.), és ez nagyban meg is látszik a könyv gazdag életrajzi adalékaiban és a néhol kedvesen megcsillanó elfogultságában. Az a gazdag ismeretanyag, melyre a könyv támaszkodik, nem indokolta, hogy jelentősebb változta-

tásokat eszközöljön az 1981-ben már kész szövegben, az eltérések jobbára abban merülnek ki, hogy az akkoriban még mindig nem hatásmentes irodalompolitika frazeológiáját kigyomláta az újonnan megjelent szövegből, így lett például a „felszabadulás” helyett „a háború utáni idő”, az „individualista” helyett „enközpontú”, a „fasiszta” szót már egyáltalán nem használja, kivett számos olyan szövegrészletet, melyben Weöres művészetét társadalmi jelenségekre való válaszádként interpretálja, és a 2013-as kiadásba belekerülhetett egy Nietzsche-idézet is (120.), ami 1983-ban — úgy tűnik — még elképzelhetetlen volt, valamint egy fontos adalékot is kapunk a *Hallgatás tornya* kötet címválasztásával kapcsolatban, mely szerint a cím nem az elnyomó irodalompolitika miatti hallgatásra utal, hanem a Gangesz partján lévő temető tornyára, ahol a holttesteket keselyűk emésztik el, azaz az „égbe temetkeznek”. Mindezzel együtt a változtatások csekélyek, és nem is módosítanak a szöveg alaptermészetén, gondolatmenetén és lényeges pontjain, és talán ez a gesztus azt is jelenti, hogy a Weöres-recepció nem lépett még túl azon, amit Kenyeres 1983-ban már megjelentetett a *Tündérsípban*, és így módon a Weöres születésének centenáriumán kiadott új könyv egyfajta felhívás a szakmának, hogy folytassák a Weöres költészetéről való gondolkodást új, korszerűbb irodalomtudományi eszközök bevonásával.

Kenyeres stílusa kellemes átmenetet jelent a könnyen érthető népszerűsítő nyelvezet és a tudományos igényű értekező stílus között, melyre a szerző is rávilágít: „Többségünkben igyekeztünk visszatérni ahhoz az értekező prózai nyelvezethez, amelyet Miklós Pál »Minerva-nyelvnek« nevezett.” (367.) Ez a nyelvezet számot tart a nem szakmabeli, laikus közönség érdeklődésére is, de a szakmának is értékes irodalomtörténeti összegzést nyújt.

Kenyeres végigvezet minket Weöres életpályáján, és a könyv megírásakor újra érvényhez jutó irodalomtudományi terminológiai kristályszerkezetébe ágyazza, így válnak orientációs pontjaivá „szürrealizmus”, „impresszionizmus” „vatesz költő szerep”. Ahogy maga Kenyeres Zoltán írja, rá nem hatottak a hermeneutista iskola nézetei, és ez okot adhat némi hiányérzetre egyeseknél, de az éppen folyó kulturális fordulat szemléletmódjába nagyon jól illeszkedik a könyv, mivel nem pusztán szövegeket elemez, hanem igyekszik egy tágabb horizonton értelmezni Weöres életművét, nem feledkezve meg kulturális és gondolkodásbeli beágyazottságáról, és arról, hogy kitapints a művek mögött a személyes motivációt.

A könyv első fejezetében (*Csöngédől Pécsig*) bemutatja nekünk Weöres pályakezdését, esztétikai elveinek leveleiből és vallomásaiból kimutatható alakulásait, majd a második fejezetben (*Az Elysium-*

tól a Tűzkútig) élénk tárja Weöres munkásságának azon részeit, melyeket az életmű csúcának tart. Kenyeres úgy látja, hogy Weöres szándéka a reflexív líra hagyományától való elfordulás volt, a szellemi szabadmozgás versben való kifejezhetősége érdekelt. Ennek fényében értekezik Weöres személyiség-felfogásáról, a személyiség meghaladásának a kísérleteiről, *A sorsangyalok* weöresi önértelmezésén keresztül az irracionálizmus, az automatikus írás és költészet *faber* jellegének ötvözéséről (95.), a hosszúénekek érzelemsugárzó, tárgyi-érzéki közvetlenségéről (123.), de kimerítően értekezik Weöres mítoszokhoz való vonzódásáról, és a költő játékveiseről, melyben a vershangzás poétikai jelentőségét tárja fel rendkívüli tüzetességgel és elméleti alaposággal (162.). A negyedik fejezetben végül Weöres szonettjeit mutatja be, amelyet a költő életműve csúcának tart, melyben a formai és tartalmi szándékok tökéletes szintézisét látja, és utal Weöres és Mallarmé kapcsolatára, valamint kiemeltetja a próteuszi alakváltó magatartás mögött meghúzódó Jézus-eszményt.

A könyv új fejezetében (*És azután...*) pontosítja mindazt, amit a *Psyché* kötetről korábban írt, és számot vet a Weöres drámáit méltató szakirodalommal, és maga is hozzá teszi azt, amit érdemesnek tart róla elmondani, mivel korábban ezekkel nem foglalkozott. Górcső alá veszi Weöres három utolsó kötetét, melyben Kenyeres már nem lát nóvumot, úgy véli, hogy a *Tűzkútban* már megvalósított költészeti eredmények a továbbélése csupán.

„Mi történhet még Weöres körül?” — teszi fel a kérdést Kenyeres Zoltán a könyv legvégén (373.), miután röviden bemutatta mindazt, ami a *Tündérsíp* óta a Weöres-recepcióban történt, és valóban ez az a kérdés, amit mi is felteszünk magunknak. Hogyan lehet Weöreshöz új szempontból hozzányúlni, érvényesítve a mediális irodalomtudomány új elméleteit, eleget téve a kulturális fordulat támasztotta követelményeknek is? (*Kossuth Kiadó*, Budapest, 2013)

PÁLI ATTILA

AZ ÉVEK ISZKOLÁSA Esterházy Péter és Marianna D. Birnbaum beszélget

Úgy tűnik — és ez sokadszor derül ki —, hogy hasznos eljárás az újraolvasás. Bizonyára bennem is lehetett a hiba, de amikor először értem a végére Esterházy Péter és Marianna D. Birnbaum immár második közös könyvének, *Az évek iszkolásának*, némileg csalódottan tettem le. Soknak találtam az írói manírokat, a már jól ismert Esterházy-féle gesztusokat. Körüllengte az egész kötetet valami habkönnyű játékoság, amelyben, bevallom, nem kevés modorosság is éreztem,

és mindezt olyan távolinak gondoltam annak a kisvilágnak a gondjaitól és alapérzéseitől, amelyben manapság élünk. A befogadásnak is megvan a maga (járó)kerete, amitől az olvasó aligha képes függetleníteni magát. Hozzátehetem, hogy nem ellenséges területre merészkedtem, amikor nekiláttam az olvasásnak. A kortárs magyar irodalom egyik (nagy) értékének gondolom Esterházy prózáját, humorát, világlátásával rokonszenvezem, néhány hónappal korábban abszolvtam az *Egyszerű történet* két kötetét, és kövessenek meg, *A kardozos változat* jobban tetszett, mint a *Márk*.

Bizonyára a vázolt disszonancia tette rosszkedvűvé az első olvasást. Ha élhetek egy zenei párhuzammal: furcsán hatott rekviem hallgatása közben egy menüetre fülelni. Másodjára rájöttem, hogy eddig sem rekviemet hallgattam és *Az évek iszkolása* sem menüett, sok-sok játékosága ellenére sem. Semmi sem egyszerű, minden bonyolultabb annál, mint amilyennek látszik.

Kézenfekvő párhuzamot vonni a szerzőpárosnak a kilencvenes évek elején megjelent beszélgetőkönyvével, az *Esterházy-kalauzzal*. Az első megállapítás aligha lehet más, mint ez: az új kötet sokkal személyesebb, mint a korábbi. Marianna D. Birnbaum sokat (talán túlságosan is sokat) kérdezi az író a családjáról, amelyek olykor a női magazinok kérdésfelvetéséi idézik. Nem egyszerű arra válaszolni, ezen a téren meddig mehet el a kérdező és a válaszadó. Hol húzódnak az intimitás határai? Szerencsés-e az iránt érdeklődni, „Boldog embernek tartotta az édesanyját?” Kétségkívül híres, és bizonyos értelemben reflektorfényben (na jó: lámpafényben) álló (híres) embernek kell lenni — nem kizárólag irodalmi értelemben — ahhoz, hogy ezt és hasonló kérdéseket feltegyenek egy írónak. Más megközelítésben az sem hagyható figyelmen kívül, hogy olyan alkotó esetében helyénvaló ez, és a hasonló, a családra vonatkozó kérdések sora, aki életművében sokszorosan beleírta, fel- és beledolgozta a családját. Ebben az értelemben szakmai relevanciával is rendelkeznek a tárgykörre fókuszáló kérdések. Többször világossá válik, hogy nem akar válaszolni a családöt érintő ilyen-olyan kérdésre (nem ritkán szellemesen mellébeszél, és erre maga is felhívja a figyelmet), mégis olykor brutális őszinteséggel csap (simogat?) vissza. „Ha időnként sajnóan hiányoznak is, van abban valami nyugalom is, hogy halottnak tudhatom a szüleim.”

Nem véletlenül merül fel beszélgetés közben az író katolicizmusa, aki arra, hogy mindez mit jelent neki, három szóval válaszol: „műveltséget, kultúrát, Európát”. Nem tér ki az új pápáról szóló kérdés elől sem, amelynek kapcsán jelzi: „(...) a katolikus egyházban, ebben a legintézménye-

gyarázatát Tózsér a fogyasztói társadalomban látja, mely „kizárólagosan testben él, a halált (a lélekkel együtt) figyelmen kívül hagyja, a kevésbé fontos dolgok közé sorolja”. (41.) Ugyanakkor látható meglepéssel említi, hogy ezt a társadalmi anomáliát talán egyedül a költészet képes legyőzni, amint Borbély versei mellett a tőle lényegesen különböző Parti Nagy Lajos költészete is tanúsítja. De ehhez az kell, hogy a versnek tétje, nem is akármilyen, hanem „halál-tétje” legyen, s ne csak „szövegthalmaz”-ként létezzen, ami „csak van”. (153.) A vers ennél sokkal több és komolyabb. Önkifejezést példázó életforma, és egyben eszköz is, amely az olvasó számára az élet mélységét képes megmutatni. Ezért tölti el örömmel, amikor egy politikus, a kasztra egyáltalán nem jellemzően, irodalmi művekre és írókra hivatkozik.

A pozsonyi költő Tózsér Árpád számára az irodalom, amint naplóköteteinek legújabb gyűjteménye mutatja, írónak is, olvasónak is maga az élet. Bármilyen történeten vele, vegyen bármit észre, íziben irodalom jut eszébe, művekre, írókra gondol, hivatkozik. Befejezésül idézem ennek talán legkifejezőbb példáját: „A mai éjszakám megint kész rémregény volt. S a hangszúly a regényen van: regényt álmodtam. Az álmom mechanizmusa regényesítette, történeté dolgozta a testi eseményeimet, lineáris rendbe rakta, cselekménybe oldotta a tarkómban a fájást, a torkomban a percegést, a verejtékes ingemet, a szívritmiámat stb. Mikor reggel felébredtem, olyan fáradt voltam, mintha kétszer egymásután elolvastam volna a *Háború és békét*.” (209.) (Kalligram, Pozsony, 2015)

GEROLD LÁSZLÓ

VIKTOR E. FRANKL: BIRKENWALDI SZINKRONIZÁCIÓ Metafizikai konferencia

Az athéni Szókratész, a németalföldi Spinoza és a königsbergi Kant az örökkévalóságban metafizikai konferenciát tartanak, ahol konstatálják a két világháború konklúzióit: az emberek megfélemlkedtek az erkölcsi mércéről, s ami még rosszabb, ha ennél lehet bármi is rosszabb, már nincs olyan idea, amelyben higgyenek, amelynek követését bátran, mindenféle fenntartás nélkül tudják vállalni. Szókratész azt javasolja, hogy egy színdarabbal próbálják meg az emberek szemét felnyitni saját szomorú realitásukra.

Ahol már nem segíthet a bölcsélet, ott a színház marad az egyetlen közvetítő közeg, amelynek terében még megjeleníthető az igazság. Nem kell sokáig győtrődniük a megvalósítás módján, hiszen elég metafizikai konferenciájukkal bekapcsolódnuk egy koncentrációs tábor életébe.

A történeteket gondosan széljegyzetelik saját bölcséleti szempontjaik szerint, abban bízva, hogy mindez egy egységes kompozícióvá áll össze. S kellő érzékenységgel megáldott táborlakó is akad, aki majd papírra veti az „eljátszott” valóságot. Így a szöveg terén belül a szerző személye bizonytalanná válik: vajon a három filozófus alakítja-e a történetet, vagy a Franz nevű szereplő gondolja el, aki azért marad életben, hogy megírhasa főművét, netán az ismeretlen rendező, aki-re a filozófusok el-elvétve hivatkoznak, s akit Franz, a táborlakó, „Uramként” szólít meg?

A dráma tulajdonképpen két fivér, Karl és Franz között megy végbe, akik egy csoporttal érkeztek Buchenau lágeréből Birkenwaldba. Franz csak úgy tarthatott testvérel, ha az áthelyezendő listáján szereplők közül valakivel kicseréli a nevét és a sorsszámát, amely a személy azonosítására szolgál. Egy arra vállalkozóval megtörtént a csere, a buchenauai táborfelelős jóváhagyásával. A testvérek éppen az áldozathozatal értelmén vitatkoznak, miközben Szókratész, Spinoza és Kant közöttük járnak-kelnek, észrevétlenül. Karl azzal vádolja Franzot, hogy semmi értelme sincs az áldozatvállalásának, elmenekülhetett volna, hogy megmentse legalább a saját életét, ehelyett úgy döntött, hogy végsőkig kitart a családjá mellett. S családjukból már csak ők maradtak az élők sorában. Franz kitartóan érvel hűségének értelme mellett.

Az örökkévalóságban élő és mozgó filozófusok oldalán feltűnik a testvérpár édesanyja, akinek az az egyetlen kérése, hogy engedjék hozzá a fiait. Kérésének komoly ára van: a földi szinten Karl teszik próbára a leleplezett csalás miatt, s át kell vennie Franz szempontját. Tisztában van azzal, ha nem árulja el bajtársait, halálra van ítélve. Végül vállalja az életébe kerülő áldozatot, nem is sejtve, hogy cselekedetével milyen jutalmat fog elnyerni... Franznak azonban maradnia kell a földön élők sorában, hogy teljesítse a rá szabott feladatot: „Eztán mindent jobban fogok csinálni. Elítélt vagyok — életre ítélve. (...) Anya — Karl — Uram — most egyedül vagyok — egyedül veletek. S most megígérem nektek, teljesíteni fogom azt a feladatot, amit — lehet, hogy csak beképezetek magamnak. Legyen azonban képzelődés vagy sem — e kérdés csak a cselekvésben dönthető el, az én magatartásom által. Majd meglátjuk...” (74.) Így kerül szinkronba, összhangba az égi és a földi hatalom döntése, s így kerülhet összhangba az örökkévalóság a múlt idővel a színpad deszkáin.

Mindez a *Birkenwaldi szinkronizáció* című dráma szövegterében megy végbe, amelynek megalkotója a zsidó származású bécsi pszichológus, pszichiáter Viktor Emil Frankl (1905—1997), aki a logoterápia módszerével vált közismertté. Frankl

maga is átélte azt a *soah* vagy *Auschwitz* névvel is jelölt poklot, amelyet drámája megjelenít. Frankl mindezidáig ismert, egyetlen szépirodalmi alkotása 2015-ben jelent meg első alkalommal magyar nyelven, Bakos Gergely bencés szerzetes fordításában. A kiadvány nemcsak Frankl művét tartalmazza, hanem a fordító tanulmányát, valamint a tanulmányt kiegészítő szöszedetet is, amely a drámában megjelenő filozófiai terminusok, továbbá a koncentrációs táborok sajátos zsargonjának megértését segíti.

Bakos Gergely tanulmányában több szempontból is kontextualizálja Frankl drámáját: egyrészt kijelöli a helyét az osztrák gondolkodó életművében, másrészt elhelyezi az irodalom és a filozófia történetében. Bakos dolgozatában kiemeli, hogy Frankl számos írásában visszatér a koncentrációs táborokban szerzett tapasztalatokra, hiszen megírta Theresienstadt, Auschwitz-Birkenau, Kaufering III, továbbá Türkheim táborát is, azonban három művében kizárólag ezeknek a tapasztalatoknak az értelmezésére vállalkozik. A *Birkenwaldi szinkronizáció* című, 1948-ban megjelent drámának van egy fontos szövegelmélete, amely nem más, mint az 1946-ban kiadott *...mégis mondj igent az életre!* című visszaemlékezése, amelyben Frankl a történéseket belső reflexióival és a pszichológus szempontjaival együtt rögzíti. Majd jóval később, 1961-ben lát napvilágot *A koncentrációs tábor pszichológiája és pszichiátriája* című munkája, amelyben — Bakos Gergely meglátása szerint — a leghangúlyosabban jelennek meg a szakpszichológia és a pszichiátria aspektusai a lágerbeli élmények feldolgozásának, feldolgozhatóságának vonatkozásában.

Frankl *...mégis mondj igent az életre!* című munkája azért nevezhető fontos szövegelméletnek a *Birkenwaldi szinkronizáció* szempontjából, mert az 1946-os írásában jelennek meg azok a motívumok és kategóriák, amelyek köré a dráma szövegstruktúrája is szerveződik, nevezetesen az értelemkeresés, a logosz megtalálásának dimenziója, az álom és a képzelet szerepe, az ironia és a humor jelentősége, amely kiegészül a *tragikus optimizmussal*. (Sőt, olyan megtörtént eseteket — számcsera az elszállítandók listáján, egy megírásra váró mű mint életmentő cél — is ismertet Frankl, amelyek a dráma cselekményének alapjául szolgálhattak.) S mindez egy olyan filozófiai praxisba ágyazódik bele, amelynek egyik kifejezési formája maga az írás. Bakos Gergely értelmezésében ez utóbbi szempontból — a filozófia mint életbölcesség — érdemes vizsgálni a drámában megjelenő filozófusok karakterét, s ezen túlmenően hatásukat Frankl életművében.

Szókratész élete és halála nem csak a jót, az igazat és a szépet kutató filozófus életének és halá-

lának mintaképe, ő az a tanító is, aki tanítványait a kérdés-felelet módszerével oktatja. Frankl logoterápiái módszere szintén a dialógusformán alapul, s célja, hogy a páciens maga találja meg azt az értelmet, amely egyben immár elérendő célként áll elő az életében, s amelynek felismerése segíti abban, hogy elviselhetetlennek látszó életkörülményei, vagy traumái ellenére folytatni tudja az életét. Bakos Gergely külön felhívja a figyelmet arra, hogy ez mindig csak ajánlatként, és soha nem a terápiát vezető doktrínájaként válik érvényessé. A terápia lényege éppen abban a szabadságban áll, hogy a segítségre szoruló maga mondja ki a megoldást. Spinoza etikájának egyik alapelve a szenvedés nivellálása a szenvedés értelmének megtalálásával. Spinoza gondolatának közvetlen idézete Frankl 1946-os munkájában teljes egészében, drámájában pedig csonka idézet formájában jelenik meg: „Egy olyan kedélyváltozás, amely szenvedés, megszűnik szenvedés lenni abban a pillanatban, amint világos és egyértelmű képet alkotunk magunknak róla.” (vö. *Szómagyarázat*, 133.) Kant pedig éppen kategorikus imperatívuszával és az ember eszközzé degradálása elleni tiltakozásával került Frankl figyelmének középpontjába.

Önmagában a dráma problémafelvetése és cselekménye előidézhetné a patetikusság veszélyét, azonban Frankl remek érzékkel beékelte, főként ironikus, helyenként kifejezetten humoros szakaszokkal ellensúlyozza a fennkölt egységeket, mindvégig fenntartva a feszültséget, s egy pillanatra sem engedi, hogy drámája paródiává váljon, miként Bakos Gergely írja: „Frankl szerzői ironiája többféle alakban nyilvánul meg: a *filozófusok* viselkedése civódásuk miatt nevetséges, olykor pedig tartalmilag kifejezett filozófiai ironiával tállakozhatunk. (...) Frankl szövegét sem öncélú kegyetlenkedéssel, sem a koncentrációs tábori élet kigúnyolásával nem lehet vádolni. Ironiája végig építő, a súlyos tárgy kezeléséhez szükséges távolságot teremti meg.” (111–112.)

Miként Bakos Gergely dolgozata is alátámasztja, Frankl eredeti szándéka szerint nem szánta publikálásra művét. Azonban barátai biztatásának engedve megjelentette drámáját, amelyet színpadra is állítottak. Hogy mennyire szerencsés Frankl művének olvasói rétegét kijelölni, miként arra a fordító kísérletet tesz, azt nem tudom megítélni, de az nyilvánvaló, hogy a szöveg belső igazsága gyógyírként szolgálhat az ember lelki nyavalyáira. S persze az sem mellékes szempont, hogy Frankl műve korának kritikussá dokumentumaként is olvasható. (Összeállította, fordította, a kísérőtanulmányt és a jegyzeteket írta Bakos Gergely OSB; *Jel Kiadó*, Budapest, 2015)

IKKER ESZTER

PAPP MIKLÓS: A VALLÁSOSSÁG ERKÖLCSI ERÉNYE

„Bened az Isten, akár akarod, akár nem.” Szent Ágoston *Vallomásainak* sorai találóan tükrözik azt aényt, miszerint az ember szükségszerűen vallásos. A vallásosság személymivoltunk nem esetleges, hanem egzisztenciális alkotóeleme, melynek helyes és tudatos kibontakoztatása személyiségünk gyarapodásához is hozzájárul, viszont negatív módon megfogalmazva a vallásosság hiánya karakterbeli deformációkhoz is vezet: a vallásos magatartás az emberben legfeljebb csak egy vallásostólékkal helyettesíthető.

A zsidó-keresztény kinyilatkoztatás sajátossága, hogy az Isten kultikus tisztelete nem választható el az ember szeretetétől, vagyis az ortodoxia, a hithűség és hitismeret feltételezi ennek gyakorlati megvalósítását, az ortopraxist is. Ez utóbbi megvalósulása az öszövetségi szociális gondolat és a zsinagógák szociális tevékenysége, az Újszövetség korában pedig a tevékeny szeretet megnyilvánulásai: az oktatási-nevelési intézmények és az egyház más, széleskörű szociális tevékenysége. Ugyanakkor az igazságosság premorális törvénye, „adjátok meg mindenkinek, ami jár”, feltételezi, hogy a felebaráti cselekedetek mellett nem szabadna megfeledkezni az Istennek kijáró tiszteletről, a kultuszról sem.

Vallásétkölcscről értekezni nem egyszerű feladat, mivel a vallásétkölcscs nem annyira könnyen megfogható és körülhatárolható, mint az orvosi vagy a gazdasági etika. Tény, hogy a vallásosság mint embert gazdagító minőség nem elhanyagolható terület az étkölcscn számára, ugyanakkor megragadásra is számos út kínálkozik. Az empirikus vallásétkölcscs a hívó ember étkölcscs magatartását vizsgálja, azt, hogy a vallásos ember különféle korokban és kultúrákban hogyan ítélte jóról és rosszról. A normatív vallásétkölcscs a magatartásminták megítéléséből és a motivációból indul ki, azaz a hívó az étkölcscs törvényeket engedelmességből, félelemből vagy éppen a jutalmazás miatt követi. Az egyszerű, jogi felfüggesztésű vallásétkölcscs pedig megelégszik azzal, hogy a fogalmakat tartalmát vizsgálja, és a teljesülés függvényében ítéli meg, hogy étkölcscs vagy bűnként étkölcscs-e meg.

Bár az elmúlt évtizedekben magyar nyelven több katolikus vallásétkölcscs tanulmánykötet és monográfia jelent meg, Papp Miklós *A vallásosság étkölcscs erénye* című műve mégis hiánypótlónak tekinthető a magyar moráletkölcscs irodalmon belül. A szerző nem elégszik meg azzal, hogy bemutatssa a hagyományosan e téren tárgyalt fogalmakat, mint az eskü, az imádság, a vasárnap stb., hanem

arra törekszik, hogy kifejezetten és bennfoglaltan bemutassa mindezek elhelyezkedését a keresztény étkölcscstanon belül. Globális perspektívában gondolkozva mutatja be az alapvető étkölcscstan fogalmainak, így a természetes és a természetfeletti étkölcscsnek az összefüggését a vallásosság konkrét megítésével, azt, hogy a vallásos magatartás nem díszítőeleme emberségünknek, hanem alapvető része, melynek megítését összefüggést mutat humánértékeink kibontakoztatásával is.

A szerző monográfiájában tanúságot tesz széleskörű teológiai és pszichológiai ismereteiről, bemutatja a témához kapcsolódó tanítóhivatali dokumentumokat és felhasználja a kortárs magyar és német nyelvű étkölcscsteológiai szakirodalom széles spektrumát. A könyv szellemisége és vezérfonala a teológiában elsősorban Klaus Demmer által képviselt életdöntés és alapvető szándék gondolatot tükrözi, miszerint az ember valamennyi étkölcscs döntése és az alpdöntés viszonya dialektikus, és ez alól a vallásosság megnyilvánulásai sem kivételek. A könyv hangsúlyozza, hogy a vallásos magatartás és ennek konkrét tettei nem emberi erőfeszítés gyümölcse, hanem Isten meghívására adott felelet, mindazonáltal olyan, ami nem független a kegyelemtől.

Papp Miklós rámutat arra is, hogy az étkölcscstan akkor jó, ha konkrét is, így monográfiájában érinti a vallásétkölcscs részterületeit is. Az imádság mint kontroll az életvezetés felett, az Isten és az ember, valamint az ember közösségi viszonyainak indikátora. Tükröződik a műben a szakramentális gondolkodás fontossága, a teológia ismeretének és a teológia megítésének összefüggése a mindennapokban: kitér az Istennek szentelt élet, a szent tisztelete, a fogadalom és az eskü konkrét kérdéseire is. Rámutat arra, hogy az ünneplés, különösen is a liturgikus ünneplés emberségünk sajátja, a kronosz kairosza, melyben az ember a Transzcendenssel kerülhet kapcsolatba. Kitér a vallásétkölcscs szakramentális vonatkozására, a szentségekkel megszentelt életformára, és ennek kapcsán érinti az evangéliumi tanácsok, a szegénység, a tisztaság és az engedelmesség megítésének fontosságát nemcsak a szerzetesi és klerikusi életforma keretében, hanem rámutatva arra, hogy ezek megítésítésására mindnyájan hivatottak vagyunk. S végül nem hanyagolja el a klasszikus étkölcscstan számára oly fontos kérdéseket, mint a vallásétkölcscs élet félrecsúszásának jeleit: így a káromkodás, az átkozódás, a babonáság, az Isten nevével és tiszteletével való számtalan visszaélés megítésítését. (*L'Harmattan Kiadó – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola*, Budapest, 2015)

NÉMETH GÁBOR